

November, 1912.

13

LIBRARY-MISCELLANY BARODA

Vol. I.

लायब्ररी

No. 2.

THE PUBLIC LIBRARY
IS THE
PEOPLE'S UNIVERSITY

मिसलेनी

पुस्तक १.

अंक २.

EDITED BY

J. S. KUDALKAR. M. A. LL. B.

नवेंबर,

१९१२.

A. M. P.

Satisfaction

Guaranteed.

AMRUTANJAN.

INDIAN PAIN BALM

A magic cure for Head-aches, Rheumatism, Sprains, Swellings, Lumbago, Neuralgia, Colds, Cough, Dislocations, Cuts, and Bruises, Elephantiasis, Poisonous bites, Skin diseases, Tooth-ache and all other aches and pains, recommended and certified by eminent Doctors.

AMRUTANJAN is indispensable for every household. Millions have been satisfied.

PRICE ANNAS EIGHT ONLY.

RINGWORM OINTMENT

A POSITIVE CURE FOR RINGWORM AND DHOBY'S ITCH, ETC.

PRICE ANNAS SIX ONLY.

TOOTH POWDER.

CHEAP AND USEFUL

PRICE ANNAS TWO ONLY.

Can be had from all Chemists & Druggists in India.

AMRUTANJAN DEPOT,

109, Frere Road, opposite to New General Post Office.

Telegraphic Address: "AMRUTANJAN" BOMBAY

डोंगरे

छोटे बच्चोंके वास्ते गरेका बालामृत ।

इससे बच्चोंका बदन पुष्ट होके उनकी ताकद बढ जाती है. तथा खांसी, हाथ पैरोंकी कृशता और दुबलापन इन रोगोंके लिये यह डोंगरेका बालामृत अकसीर है. इसी कारणसे डोंगरेका बालामृत सारे बम्बई इलाकामें मशहूर हो गया है. एक शीशीका मूल्य १२ आना, डाकमहसूल ४ आना.

के० टी० डोंगरे एण्ड कं०, गिरगाम-बम्बई ।

SAMPLE COPY.

LIBRARY MISCELLANY.

Edited by J. S. KUDALKER, M. A., LL. B.

Vol. 1

November 1912.

No. 2

Contents (विषयदर्शन.)

Opening of the Sharada Mandir H. H. the Gaekwad's Speech...	29
Sir Chinubhai Madhavlal, C. I. E.	31
Bombay Marathi Granth Sangrahalaya.....	32
Public Libraries for Public Education-B. M. Dadachanji, B. A.	33
How to popularize the Library W. A. Borden, Esqr	41
How to popularize the Library M. N. Amin, B. A.....	45
Baroda Library Club, (Proceedings).....	49
Bombay Social Service League's. Free Travelling Libraries.....	51
Editorial.....	57
Library Notes and Comments (India)...	58
„ „ „ (America)	63
„ „ „ (Europe)	68
Illustrations. Sir Chinubhai Madhavlal, C. I. E. Bombay Marathi Granth Sangrahalaya, (Exterior).....	
Bombay Marathi Granth Sangrahalaya. (Interior)	
गुजराती [Gujarati] गुजराती पुस्तकालयो वास्ते वर्गीकरणनी पद्धति— (Scheme of Classification for Gujarati Libraries).....	२४

पुस्तकालयशास्त्रनुं शिक्षण [Library Training]	33
न्यूयॉर्कस्टेट पुस्तकालयो वास्ते शुं करेछे ? (What New York State does for its libraries).....	3६
न्यूयॉर्कस्टेटमां पुस्तकालयोनी स्थिती (New York Libraries).....	
मुंबई मराठी ग्रंथसंग्रहालयनुं नवुं मकान श्री. महाराजा गायकवाडनुं भाषण ४३ चडोदरा राज्यमां छपायलां पुस्तकोनुं त्रैमासिक समालोचन	४५
Select Books from the Baroda Press- (Quarterly Review).....	४५
ब्रिटिश म्यूझीअम [British Museum]	५०
स्फुट नौथ [Notes]	५५
मराठी [Marathi].....	
ग्रंथाभिवृद्धिची एक दिशा [G. S. S] (A new line of Authorship).....	१५
पुस्तकालयांनीं हातीं धरण्याजोगीं कांहीं कार्ये-- वि. रा. ठकार, बी, ए; एल् एल्, बी. (Duties of Public Libraries- V. R. Thakar, B. A., LL. B.) ...	२०
मुंबई मराठी ग्रंथसंग्रहालय २६ वाङ्मय व ग्रंथसमृद्धि--(ह ना. आपटे) [Literature and Multiplicity of Books -H. N. Apte]	३१
स्फुट विचार (Editorial Notes).....	३३

RAMCHANDRA GOVIND AND SON, BOOKSELLERS & PUBLISHERS—KALBADEVI, BOMBAY.

Always Stock the Latest and Best Books on Every Subject.

Trevelyn's Hindu Law. 1912	20/-
Gour's Penal Law of India. 1911. 2 vols.	30/-
Stephen's Commentaries on the Laws of England. 4 vols.	63/-
Lewin on Trust. 1911.	30/-
Maxwell's Interpretation of Statutes. 1912.	17/8/-
Modern Theories of Criminality. By De Quiros.	10/8/-
Latham and English's System of Treatment. 4 vols.	63/-
Osler's Medicine. 1912.	15/12/-
Whitla's Dictionary of Treatment. 1912.	12/-
Martindale and Westcut's British Pharmacopia. 1912. 2 vols.	15/12.
English Philosophers and Schools of Philosophy. By James Seth. 1912.	3/12.
Socialism and Character. By Vida D. Scudder.	3/12.
Study of Ethical Principles. By James Seth. 12th Ed:	4/12.
A Short History of Free Thought- Ancient and Modern. By J. M. Robertson. 2 vols.	15/12.
The Developement of Greek Philosophy. By R. Adamson.	7/14.
„ „ Modern „ „ 2 vols.	13/8.
The Problem of Existence. By Manmath C. Mallik.	7/14.
Body and Mind. By William McDougal.	7/14.
Scientific Ideas of Today. C. R. Gibson.	3/12.
Gardening in the Tropics. Woodrow.	7/14.
The New Knowledge. R. K. Duncan.	4/8.
Pitman's Commercial Encyclopaedia. 1912. 4 vols.	22/8.
Dictionary of Banking. By Thomson.	15/12.
Introduction to Commercial Law. By Dixon.	1/8.
Book-Keeping and Accounts. By Cropper.	2/10.
Complete Commercial Book-Keeping. By Arthur Fieldhouse. 1912.	2/8.
History of the Marathas. By Grant Duff. Edition of 1912. 3 vols.	15/-
Working Constitution of the United Kingdom. Leonard Courtney.	5/10.
The Practical Book of Oriental Rugs. Lewis.	15/12
History of the Fine Art in India and Ceylon. V. A. Smith.	47/4.
Through Trackless Labrador. H. Prichard.	11/4.
In Northern Mists. 2 vols. F Nansen.	22/8.
Heart of the Antartic. 2 vols. Shackleton.	27/-
Farthest North. J. Nansen.	4/8.
Vivekananda's Works. 5 vols.	13/8.
(the 6th volume to be ready shortly).	
Marie Corelli's Mighty Atom. New Shilling Edition.	-/12/-
Pears' Shilling Encyclopaedia. Entirely New Edition.	-/12/-

R. B. Korane & Co.

Insurance & General Commission Agents.

BARODA.

Dealers in all kinds of Typewriting Machines, all their accessories and stationery. Also undertake to execute Type-copying work very promptly and carefully by experts at exceptionally moderate rates. Repairs to old Machines of all kinds undertaken.

Information of every kind on Insurance matters readily furnished.

TRIAL SOLICITED.

મોહનલાલ મનસુખરામ શાહ

બુકસેલર અને પબ્લીશર,
લેહરીપુરા, વડોદરા.

લાઇબ્રેરીઓ માટે પુસ્તકો ખરીદનારને
એક અમુલ્ય તક.

અમારી દુકાને અંગ્રેજી તથા ગુજરાતી નવલકથા, કાવ્યો નાટકો ઇતિહાસો વગેરે તમામ જાતનાં પુસ્તકો જથાળાંધ તથા છુટક મળે છે.

જથાળાંધ લેનારને નીચે પ્રમાણે કમીશન આપવામાં આવશે:—

રૂ. ૧૦૭ અને તેથી ઉપરનાં પુસ્તકો ઉપર	૭૧ ટકા.
રૂ. ૨૫૭	૧૨ ટકા.
રૂ. ૫૦૭	૧૫ ટકા.

મોહનલાલ મનસુખરામ શાહ,

બુકસેલર અને પબ્લીશર,
લેહરીપુરા, વડોદરા.

THE VIVIDHA—KALA—MANDIR.

Under the Patronage of H. H. the Maharaja Gaikwar
of Baroda.

(Established in 1904.)

EXECUTES

WORKS IN

Photography...
Painting
Designing
Engraving
Process-Block-making
Die-sinking
Guilding
Rubber-stamp-making
Etc., Etc.			

A Showy Show Room.
Visit Solicited.

Hours of business:
7 A. M. to 10 A. M.
12 noon to 6 P. M.

Telegraphic address :—" KALA MANDIR."—BARODA.

Rs. 2/8 As. only.

Maharaj Libel Case

INCLUDING BHATIA CONSPIRACY CASE.

HINDUSTAN REVIEW says in January's Issue :—

"A neatly got up, cheap verbatim reprint * * strongly recommended the book
both to *Lawyers* and *Social Reformers*. * *

The Book makes an interesting reading.

D. LUKHMIDAS & CO.,
BOOK SELLERS, ETC., BOMBAY No. 1.

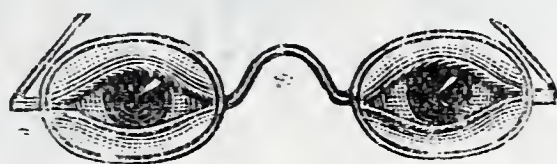
પ્રાતઃકાલ

જે લાઘવ્રેરીમાં પ્રાતઃકાલ નથી જતું તે લાઘવ્રેરી લાઘવ્રેરી નથી; કારણકે
ગુજરાતીમાં પ્રકટતાં માસિકોમાં પ્રાતઃકાલ અગ્રણીપદ ભોગવે છે. મોટાં ૩૨
'પૃષ્ઠ' આ માસિક છે તથા ઉત્તમ ભેટ મળે છે.

લવાજમ પોસ્ટેજ સાથે રૂ. ૧-૮-૦. નમુનાનો અંક મફત.

વ્યવસ્થાપક પ્રાતઃકાલ,—વડોદરા.

By Appointment To H. H. The Maharajah
Gaekwar of Baroda.

Phiroze M. Dastoor & Co.

Occulists and Scientific Refractionists.

Opp. Government Telegraph Office, 7, Hornby Row, Fort, Bombay.

THE FIRST AND ONLY FIRM

who offer their patrons FREE SERVICES of a DULY
QUALIFIED OPHTHALMIC SURGEON from various
Eye Hospitals of Europe holding English registrable Diplomas.

PHIROZE M. DASTOOR,

EYESIGHT SPECIALIST.

With 21 years' Practical Experience in sighttesting
retinoscopically.

Holds EXCEPTIONAL TESTIMONIALS from H. H.
the Maharaja Scindia of Gwalior, the Hon. Sir Lawrence
Jenkins, the Hon. Mr. Justice Batty, Mrs. Batty, the Hon.
Sir N. G. Chandavarkar, the Hon. Mr. Justice Batchelor, the
Hon. Mr. Justice Beaman, Col. R. H. Foreman, P. M. O.,
Mr. H. G. Gell, M. V. O., Lt.-Col. G. H. Bull, M.D., L.M.S.,
Lt.-Col. Peters, M. D., I. M. S., and other high personages.

PRICES EXTREMELY MODERATE.

A Pocket Manual:—"The Human Eye and its Scientific
Correction" free on application.

શ્રી ભક્ત

સચિત્ર માસિક

સસ્તામાં સસ્તું અને

સારામાં સારું

લવાજમ અગાઉથી.

હિંદુસ્થાન.....રૂ. ૩-૦-૦

દેશાવર.....રૂ. ૩-૧૨-૦

પોસ્ટેજ સાથે.

સૌહાર્ય તથા જ્ઞાનનો
ભંડાર

સચિત્ર ઉત્તમ ભેટ
આપવામાં આવે છે.

ગુજરાતી ભાષામાં આ જાતનું આ પહેલુંજ

સર્વોત્તમ માસિક છે.

મે. સેન્ટ્રલ લાયબ્રેરી ડિપાર્ટમેન્ટના ડિરેક્ટર સાહેબે તેમની
લાયબ્રેરીઓ માટે મંજૂર કર્યું છે.

કાગળ—એન્ટિક,

ચિત્રો આર્ટ પેપર ઉપર.

લખે.

આપણા પ્રખ્યાત ગ્રેજ્યુએટો લખે છે.

લખે.

અધિપતિ અને પ્રકાશક

શ્રી ભક્ત માસિક

અમદાવાદ.

Star Ink Mfg. Co.

P. O. Box No. 196.

Bombay.

Contractors to the B. B. & C. I. and G. I. P. Railways.

Manufacturers of the well-known

STAR

WRITING & COPYING

PRINTING & RUBBERSTAMP

INKS.

Also Writing Inks In Powder Form,

In Packets And Tins.

(FACTORY & WORKS AT BANDRA.)

D. B. TARAPORWALA, SONS & CO.

Booksellers, Stationers, News—agents—Medows St., Fort, BOMBAY

India: Political, Descriptive, &c.

	Rs.	a.
Snapshots in India, by J. W. Burton with 32 illustrations	4	6
Cameos of Indian Crime, by H. Hervey, illustrated	6	0
A History of the Indian Mutiny, reviewed and illustrated from original documents, by G.W. Forest Vol. III.	17	8
The Position of Women in Indian Life, by H. H. the Maharani of Baroda and S. M. Mitra.	1	0
The Fall of the Mogul Empire, by S. J. Owen.	6	9
Frivolous Peeps at India, by E. Kelly.	4	6
Omens and Superstitions of Southern India, by E. Thurston, illustrated.	10	15
Rural Economy in the Bombay Deccan, by G. Keatinge, with Map and four Charts.	3	15
A Year with the Gaekwar of Baroda, by E. St. Clair Weeden, illustrated.	14	0
Irresponsible Impressions of India, by E. G. Turnbull.	0	14
Old Stories, Sayings from India, Ceylon, Burma and the Near East, compiled by I. F. Mayo	0	14
Commercial Guide to the Forest Economic Products of India, by R. S. Pearson	1	4
A Fly on the Wheel or How I helped to govern India, by Lieut.-Col T. H. Lewin	5	4
The Heart of Hinduism, by Sir N. Chandavarkar	0	4
An Account of My Life (Gohur-I-Ikbal.) by H. H. Nawab Sultan Jahan Begam, G. C. S. I., Ruler of Bhopal, translated by C. H. Payne with Map and illustrations ...	13	2
Tales of Our Grandfather or India since 1856, edited by F. Grey...	5	4
Peoples and Problems of India, by T. W. Holderness K. C. S. I. ...	0	14
Ush, the Revelation of Bandobast		

	Rs
Wilderness, by Adelphos	1
India of the Future and its Defence, a new edition greatly enlarged, by Col. L. J. H. Grey, with a preface by Lieut-Gen. Sir E. R. Ellis	2
Indian Shipping, a History of the Sea-Borne Trade and Maritime Activity of the Indians from the earliest times, by R. Mookerji with an introductory note by B. Seal	6
Religion, Theology, Occultism And Philosophy.	

	Rs
Superstition and Common Sense, a Suggestion by X (being an Unknown Quantity)	2
Mysticism and Magic in Turkey, an Account of the Religious Doctrines, Monastic Organisation, and Ecstatic Powers of the Dervish orders, by L. M. J. Garnett, illustrated ...	5
The Christian View of the World, Nathaniel W. Taylor Lectures for 1910-1911 delivered before the Divinity School of Yale University, by G. J. Blewett	8
The Two Great Questions, the Existence of God and the Immortality of the Soul, by Lysander Hill, illustrated	6
Life After Death or the Theory of Reincarnation, by E. Miles ...	2
The Miracle of Right Thought by O. S. Marden	3
Your Inner Forces or Hints on Soul-Unfoldment, by Swamie Mukerji	0
The Intellectual Development of Scotland, by Hector Macpherson	4
Historical Studies in Philosophy, by E. Boutroux, translated by F. Rothwell	7
Bahaism, the Religion of Brotherhood and its place in the Evolution of Creeds, by F. H. Skrine ...	1

Sirdar Sir Chinubhai Madhavlal, C. I. E.

[Who gave Rs. 50,000 for erecting SIR GEORGE CLARKE LIBRARY
to the Gujarat College, Ahmedabad.]

The Library Miscellany.

"A free library is a temple where the greatest voices of the ages may be heard ; it is the treasury of a wisdom gathered from all lands, and he, who uses it aright, has provided for him, without cost, a liberal education. Until this truth is recognised and free libraries are found in every town and village, we must still be ranked as a barbarian people, or a people at best but partially delivered from barbarism."

Rev. W. J. DAWSON.

Vol. I

Nov. 1912

No. 2

Opening of the "Sharada Mandir."

H. H. THE GAEKWAD'S NOTABLE SPEECH.

The following is the speech made by H. H. the Gaekwad of Baroda on the occasion of the opening ceremony of the "Sharada Mandir", the new building of the Marathi Grantha-Sangrahalaya, the representative Marathi Library in the Bombay Presidency.

"Two years ago the opportunity was given to me to lay the corner-stone of this building dedicated to the benefit of the Maratha race and in which we are to-day assembled. Since then, I may say with pride, I have brought about the founding, or the reorganization, of over 300 free public libraries in my own State; small libraries, many of them; small, most of them; and yet on their shelves are one hundred and twenty thousand books, and from those shelves one hundred and sixteen thousand books have been issued during the past year.

And so, from the stand-point of a fellow worker with you, I may say that it is with the greatest pleasure that I have accepted your invitation to assist in the dedication of this building, that is to mean so much to the future of the Maratha people.

A library is instituted to preserve the record of the deeds of men, and the thoughts of men, for the instruction and enlightenment of future generations, so that those who are about to start to do their share of the work of the world, their own part in the advance of the human race in intelligence, in civilization, in power, may start fair from the basis of achievement gained by the countless generations before them.

The school teaches the boy to read, that he may know what men are doing and of what men are thinking ; it imparts certain rudiments of knowledge that he may begin his life a little better prepared to meet the problems and the trials of that life than his father was before him.

The college takes the selected few still farther on in the acquisition of the knowledge that has been gained by the slow and the painful work of former generations. It teaches the youth to reason, that he may distinguish right actions from wrong actions, right methods from wrong methods. It teaches him how to apply his reasoning powers to the larger affairs of life.

But although the school may start him in his life's work, and the college carry him still farther along, neither school nor college can take him to the end. To whatever end may be within the measure of his capacity to that end he must carry himself. To reach that end he may mix with men of affairs, of the small, though important, affairs of his village or town, of the larger affairs of his state, of the still larger affairs of the empire, of the great affairs of the world. Or he may choose to cast his lot with the philosophers, with the thinkers of the age. But whether his mind incline him to action or to meditation, he must first enrol himself as a pupil in "**THE PEOPLE'S UNIVERSITY**"—**THE LIBRARY**. He must saturate himself with the deeds of other men, that he may emulate them. He must study the thoughts of others, that from the basis of those thoughts, he may rise to still higher flights.

How important it is, therefore, that this library, to which he must resort in preparing himself for his career, should be a collection of books well and carefully selected, that he may make no false start that must be corrected and lived down before the real work of his life may begin. How important it is that the collection be large, that his opportunities may be many. How important it is that the collection, be it small or large, be well classified, that the deeds of men like unto himself be ready to his hand, that he may fill himself with the thoughts of other men without waste of time or effort.

For a library must be built up as men are built, slowly and carefully and with due consideration of the work to be performed. This is an institution that may never die, it is an institution, the work of which, in the future, may help or mar the man by whose hands that future will be formed, and it behoves us to look well to our handiwork that the generations to come may be benefitted, that we may be honoured in the thoughts of our children.

And so we dedicate this building for the Maratha men of to-day, for the Maratha children of to-day who are to be the Maratha men of to-morrow, this library, that shall tell them of the thoughts and deeds of the Maratha men who have gone on before them, and shall tell the thoughts and the deeds of the Maratha men of to-day to men yet unborn.

Sardar Sir Chinubhai Madhavlal C. I. E.

We have great pleasure in presenting to our readers in this number a half-tone picture of Sardar Sir Chinubhai Madhavlal, C. I. E., the multi-millionaire of Ahmedabad, who recently gave a sum of Rs. 50,000 to the Gujarat College for its new library building. The Library will be called the Sir George Clarke Library by way of commemorating the distinguished services rendered in the cause of popular education by the present popular Governor of Bombay, Sir George Clarke. The city of Ahmedabad is under a deep debt of gratitude to Sir Chinubhai on account of his various liberal donations to educational and other institutions. If Calcutta is proud of possessing its Maharajas of Durbhanga and its Palits, Ahmedabad should equally be proud of its Chinubhais and Ranchodlals.

Sir Chinubhai is the Chairman of the Ahmedabad Mill-owner's Association, and president of the Ahmedabad Municipality. He was made a first class Sardar by the Government in 1909 and was honoured with a knighthood in 1911. He has this year been elected a member of the legislative council of the Bombay Government for 1913. He takes a keen interest in the spread of education and has contributed upto now Rs. 12,87,200 to several educational institutions in the following manner :— Rs. 6 lakhs to the Madhavlal Science College; Rs. 2 lakhs for bringing the Gujarat College under Government control; Rs. 1,42,000 to the Ranchodlal Technical school; Rs. 1 lakh to the Bombay Commercial College; Rs. 1 lakh to the Sir George Clarke Hall (Gujarat College); Rs. 50,000 to the Sir George Clarke Library (Gujarat College), Rs. 35,000 to the Ranchodlal High School; Rs. 35,000 to the “ Madhavlal Boarding ” in the High School; and Rs. 25,200 to the encouragement of Sanskrit learning. Sir Chinubhai is the most distinguished citizen of Ahmedabad and a worthy son of India, and he fully justifies the following words of Thomas A 'Kempis :

“ He is truly great who hath a great charity. ”

Ruskin.—I hope it will not be long before Royal or National libraries will be founded in every considerable city, with a royal series of books in them ; the same series in every one of them, chosen books, the best in every kind, prepared for that national series in the most perfect way possible ; and that these great libraries will be accessible to all clean and orderly persons at all times of the day and evening; strict law being enforced for this cleanliness and quietness.

Cicero.—Books are the nourishment of youth, the comfort of old age, an adornment of prosperity, a refuge and a solace in adversity, a delight in our home, and no incumbrance abroad.

THE BOMBAY MARATHI-GRANTH-SANGRAHALAYA.

This popular representative Marathi Library of the Bombay Presidency had, like many a person risen to greatness, a very humble beginning. Three young men from the ordinary clerical line—Messrs. Puntambekar, Shejvalkar and Modak, being fired with the enthusiasm to do something to raise the status of their mother tongue and to enrich their mother literature, and for that purpose to create a taste for Marathi literature in the minds of the rising generation in the community, first thought of opening a free Reading Room in Bombay. But this plan having been found unfeasible, these men, with the assistance of eight others, finally opened the present Marathi-Granth Sangrahalaya on the first of August 1898 at the hands of the revered old Marathi author, Rao Saheb Vinayak Konddev Oka.

The first few years in the history of this institution were days of actual trial; for it was not easy to increase the stock of books and the number of subscribers, as also to collect funds sufficient to successfully maintain the institution in a city like Bombay, where house-rent, means of livelihood, wages, in fact everything has become dear during the last decade or more. But through the sane advice and counsel of persons like the late Mr. Justice Ranade, Sir Bhalchandra Krishna and others, and through the noble perseverance and firm faith of the founders, the institution, succeeded not only in getting funds and subscribers, but also in winning, within one year of its existence, sympathy and support of Ruling Chiefs and learned men, of the rich and the poor in the Marathi knowing community. The gift of Rs. 100 given to the institution in its first year by the Hon. Shrimant Babasahib, Chief of Ichalkaranji and Rs. 200 secured by means of a charity performance given by the Shahunagar-Vasi Dramatic Co. proved a very useful aid in the beginning. Since then more help came from similar sources and the institution succeeded in collecting about 3 to 4 thousand rupees in the fourth year of its existence. This enabled the organisers to entertain the idea of having for the institution a building of its own, towards which sole end all their subsequent efforts were directed. Fortunately they found a supporter of this idea in H. H. the Gaekwad of Baroda. When on one occasion His Highness was entertained to *pan-supari* by this library, and when he saw that the library was very wretchedly housed, he at once offered to contribute a substantial sum to the erection of a new building, if the promoters of the institution thought of having one. Encouraged by this generous offer and relying on the funds that they had already collected, they began the construction of the present building of the library, the corner stone of which was laid by His Highness the Gaekwad on the 17th of December 1910. The same has now been formally opened again by H. H. the Maharaja Gaekwad on the 7th of November 1912.

In the controlling and advisory committee of this library are, among others, H. H. the Maharaja Gaekwad, Shrimant Babasahib, Chief of Ichalkaranji, Shrimant Laxmanrao Raje Bahadur and Shrimant Savitribai Banasudè. The

SHÁRADĀ-MANDIR.

[The new building of the Bombay Marathi Granth Sangrahalaya recently opened by H. H. THE MAHARAJA GAIKWAD of Baroda.]

शारदामंदिर (बहिरंग)

मुंबई मराठी ग्रंथसंग्रहालयाची नवीन इमारत.

Library got a donation of Rs. 6000 from H. H. the Gaekwad, Rs. 500 from the Chief of Ichalkaranji, Rs. 1000 from Dr. Sir Bhalchandra, Rs. 500 from Mr. Sadashiv Shastri Kanhere and Rs. 1000 from the body of its subscribers, who raised this sum among themselves by contributing a rupee each. In this way every one interested in the welfare of this institution has contributed his quota to the construction fund of the new building and showed his sympathy for the cause of popular education. A debt of about Rs. 7,000 still remains unpaid, which sum, however, the institution hopes to make up from generous contributions from some of the Ruling Chiefs of the Deccan.

The library has at present 35 patrons, 160 life-members and 800 regular subscribers. Its present collection of books is about 10,700, of which 5,500 are in the circulation branch and 5,200 in the reference branch. The figure of annual circulation had gone from 6185 in the 1st year to 21,196 in the 11th year and is now 15,369. Considering the existing number of printed books in the Marathi language, we think the present collection in the library is a fairly complete one. The aim of the Sangrahalaya is not only to collect all the available books in the Marathi language, but also to collect and preserve old manuscripts and rare books. In this connection we would suggest that it would be better, for the future of Marathi literature and Maratha nation if the several thousand Mss., historical or otherwise, that are now lying uncared for into several hands and are in danger of being lost or destroyed, be collected and brought under one roof, in a central institution like the Bombay Marathi-Granth-Sangrahalaya. We wish the Sangrahalaya ever-increasing and popularity prosperity.

USEFUL INSTRUCTION

In three Volumes

OF ABOUT 1,600 PAGES.

For all communities, in matters religious, moral and other.

Price Rs. 7 per Set.

[Recommended for the Libraries of Colleges and Secondary Schools and considered suitable for a Prize-book by the Director of Public Instruction, Bombay.]

BY

MOTILAL M. MUNSHI, B.A., L.L. B.

Pleader, Appellate Side, Bombay.

OPINION.

Your scheme of bringing together the wisdom of the East and of the West seems to me to be excellent. I trust that your three vols. will be widely read in India, and that they will help towards community of thought among the people in regard to the many questions, moral and social with which they deal.

His Excellency Sir GEORGE CLARKE,
Governor of Bombay.

To be had at :—RAMCHANDRA GOVIND & SON,

Kalkadevi—Bombay, and G. M. NATESAN & Co.,

Esplanade, Madras.

NOTA BENE.

[1] We particularly wish to draw our readers' attention to the article of Mr. B. M. Dadachanji, B. A., on "Public Libraries for Public Education," which we are specially reprinting here from the June number of the *Indian Review*. Mr. Dadachanji's article has been much talked of in the press, both Indian and foreign, and we have received several suggestions to get it reprinted and have it freely distributed in large numbers. In response to this general demand we are having a thousand reprints of the same for general circulation.

[2]—Readers are requested to particularly note that in Mr. Borden's paper on "How to Popularize the Library" on page 41 in para 4, lines 6 to 8 should be read as follows:—

".....they of course being the few appointed. So far as they believe that public questions should be decided by educated men (or by educated women, did they go so far), they are right, very much right; but should the educated be few or should they be many? Should they not be all?"

Lord Avebury.—We may make a library, if we do but rightly use it, a true paradise on earth, a garden of Eden without its one drawback, for all is open to us, including and especially the fruit of the tree of knowledge for which we are told that our first mother sacrificed all the rest. Here we may read the most important histories, the most exciting volumes of travels and adventures, the most interesting stories, the most beautiful poems, we may meet the most eminent statesmen and poets and philosophers, benefit by the ideas of the greatest thinkers, and enjoy all the greatest creations of human genius.

Sir John Herschell.—Give a man a taste for reading, and the means of gratifying it, and you can hardly fail of making him a happy man, unless, indeed, you put into his hands a most perverse selection of books. You place him in contact with the best society in every period of history, with the wisest, the wittiest, the tenderest and the purest characters who have adorned humanity. You make him a denizen of all nations, a contemporary of all ages.

H. D. Thoreau.—Books are the treasured wealth of the world and the fit inheritance of generations and nations. Books, the oldest and the best, stand naturally and rightfully on the shelves of every cottage. They have no cause of their own to plead, but while they enlighten and sustain the reader, his commonsense will not refuse them. Their authors are natural and irresistible aristocracy in every society, and, more than kings or emperors, exert an influence on mankind.

Public Libraries For Public Education.

BY MR. B. M. DADACHANJI, B. A.

(Reprinted from the **Indian Review** of June 1912.)

While Europe and America are making rapid progress in all directions, rising higher and higher every year, India is lagging far behind. With her glorious past, which after the lapse of nearly thirty centuries still challenges the admiration of the world, with a people endowed with good qualities of the head, India is a country fitted to take her intellectual place with other civilized nations, if proper steps in the right direction are taken. She has already shaken off her lethargy of centuries, and her manifold activities lying dormant for ages and threatened with extinction hold out the promise of being revived and quickened under the elevating influence of Western civilization combined with the opportunity offered by the *Pax Britannica*.

The future of India depends to a very great extent on the status to which the masses can be raised. Their present degraded condition is solely due to ignorance. No country can ever hope to attain greatness, mental, moral or material, if it can boast of only a small percentage of its population being tolerably or even highly educated, while the masses are left to grovel in darkness and ignorance or merely taught to read and write.

The question of free compulsory primary education as one of the essential means for the uplift of the masses has long been before the Government and Indian leaders. The Hon. Mr. Gokhale's Bill has done more than anything else to focus on it the attention of the whole country. Important as the question of the diffusion of elementary education is, Indian educationists do not seem to have realised the equal importance of free public libraries as an educational factor. It has yet to be recognized that no scheme of school education, however costly or elaborate, can ever succeed without an extensive, co-working scheme of public libraries. That is one of the chief reasons why the large number of persons already turned out by the schools and colleges during the last 60 years have given such a poor account of themselves, in spite of the great help and impetus

given by the British Government, and it is safe to premise that the rate of India's progress will not be as great as could be desired, by the mere multiplication of schools and colleges, so long as proper attention is not paid to the question of libraries.

In the evolution of societies, herds of men have been succeeded by mobs of men, and in the evolution of the mob the reading mob has replaced the shouting mob. To bring about such a result is an easy task compared with that of organising the reading mob into societies of thoughtful men, mindful on the one hand of the best traditions of the human race and open on the other to the latest revelations of science. From this point of view, then, the problems of national education resolve themselves into problems of aims and methods of reading and a new significance attaches to the place of literature among instruments of culture and to the library among institutions of learning. These vital problems bring us face to face with the questions : How can the school and the public library be brought into such position that the one may supply what is lacking in the other ? How can the library re-inforce the school and the school re-inforce the library ?

For the solution of these problems it is necessary first of all to recognize that the public library is an integral part of public education—not an adjunct merely, but a necessary complement of it. The relation of the school to the library is that the former stands for the acquisition of the mere rudiments of knowledge in certain subjects, the latter for the amplification and rounding out of that knowledge. The atmosphere of libraries is a necessity of education taken in its most comprehensive sense. Whoever wishes to live in the present and do anything for it or for the future must be familiar with the past, and also must be familiar with what others are doing in his own, or in parallel lines. No one can do anything vital for an age unless he understands it thoroughly, and no one can understand the age thoroughly unless he broadly grasps the facts that make it and have made it what it is. Such understanding, such grasp can only be obtained in the atmosphere of well-equipped, well-conducted libraries.

OUR ANTIQUATED IDEAS.

The average educated Indian's conception of the duties and aims of public libraries is very narrow and antiquated. Even persons who are educated and hold important positions cannot boast of a better conception. That explains why the question of free public libraries has not received any attention in this country, while in Europe and especially in America the

number of such institutions is daily increasing. What is really wanted is that the leaders at least should make a thorough study of the rich literature of the library movement in Europe and America and with the co-operation of the press try to spread among their countrymen knowledge of the countless blessings which these institutions are conferring on the people in those countries. The more widely such knowledge is diffused the sooner will dawn that happy era when well-equipped libraries will spring up everywhere, throwing light in all the places where at present nothing but darkness prevails, educating, elevating, and refining millions of persons, who are denied the opportunities to realize their hidden self after they leave off the school or the collage.

THE LIBRARY RELIGION.

Even the mere study of the library literature will infuse in the leaders a good deal of enthusiasm. But to be really successful in such matters one must needs to be drunk with enthusiasm. Whoever desires to place himself in that state should pay a visit to the best libraries of Europe and America.

Some idea of the importance of such a visit may be formed from the fact that when His Highness the Gaekwar visited the libraries of the West and studied their aims and duties, methods and activities, he became inspired with the new religion—Library Religion—which he has been preaching from his capital at Baroda. India has for centuries been the home of many great and ennobling religions, but she will have to welcome this new religion for the salvation of her children.

THE MODERN LIBRARY IDEA.

I shall now proceed to give a short account of the chief aims and activities of the Free Public Libraries in America, where the broadening of the Library idea and the consequent ramification of the functions of the Library in many different directions has found its greatest exemplification.

The true purpose of the modern library is essentially educational. Its real object is to enable the thinking men and women to realize the possibilities of life. Its highest function is to carry culture into the organic life of society. Its mission is to make better citizens by developing in young children, boys and girls, men and women a taste and passion for the best literature of the whole world.

Quite unlike the libraries of old, modern libraries are living and active forces. Their conception of duties is comprehensive. They look upon the whole community as their clientele. Sitting down and waiting for readers who care to go to them is what the libraries abhor. They cater as diligently for the child as for the adult, as diligently for the casual reader as for the scholar, as diligently for the artisan, mechanic, factory-hand, merchant, and farmer, as for the literary men. They not only supply books to those who want them but create a demand for their books. Their attempts are not confined to providing books that will suit the taste of every reader; they try to gradually and imperceptibly improve the taste. These libraries are havens for intellectual recreation, reference, study, and research. That the library should find a book for every reader and a reader for every book on its shelves is one of the basic principles of the American Library Administration. Continued usefulness to the public is the goal aimed at. No regulation that would lessen the amount of good that the public can get or the speed or ease with which that good may be obtained is ever tolerated. The libraries recognize that there is no such thing as finality or completeness in library economy. Though the readers pay no fees whatsoever, the libraries call them their patrons, and behave towards them accordingly.

THE LIBRARY AND THE CHILD.

The recognition of the need of a special attitude towards children is the pride and the glory of the library. The age limit has been altogether abolished. The youngest children are tempted to enter the library with the help of exhibitions and picture books. A juvenile section containing specially selected books for boys and girls of all ages is provided. Separate catalogues and illustrated reading-lists are prepared. Lady Assistants are entrusted with the work of ascertaining the bent of mind and intellectual needs of each child that enters the doors of the library.

If children are to benefit from books and libraries in after-life they must be familiarised with them and taught to use them intelligently. One of the most effective ways of doing so is the "Library Lesson". Library Lessons are given to classes of school children in libraries by the librarians or by the teachers. When the lessons are given by the former they are devoted to explanations of how to use the library, how to consult the catalogue, how to consult works of reference and so forth. When the teachers give the lessons, they are on the subjects that are being studied in the schools. For this purpose the teachers draw upon the library stock of books and pictures and other illustrations of the subjects.

CHILDREN'S LECTURE.

Another important and popular branch of the library's work with children is the "children's lecture." The lectures are illustrated with magic lantern slides. They widen the range of children's reading, broaden their sympathies and excite their imagination. Some lectures are for the older children and some for the younger. Reading-lists pertaining to the subjects of the lectures are printed and distributed free of charge.

STORIES AND GAMES.

By far the most popular item in the extensive programme of this branch of the library is the "story hour." On certain days in the week the children's librarian recites to a group of the young ones selections from the best stories in the world's literature. The rapt attention and sincere admiration with which these stories are listened to is a sight for the gods. The object of the story-hour is the same as that of the lectures just referred to, and it is gained without seeming to force any particular book upon anyone. As an aid to increasing the importance of the story-hour, the moving picture apparatus is used. The story is first told and the same series of events is then presented to the eye by the moving pictures.

Of late, indoor games have been added to the long list of beneficent lures employed to catch the young children and to make them good library-users.

A nation whose children are so well cared for need have no concern whatsoever about its future.

THE LIBRARY AND THE SCHOOL.

The public library establishes close relations with the schools. The schools realise that it is greatly to the advantage of the scholar, and of those informal processes of training that are going on constantly during life whether he will it or not, that he should form, when at school the habit of consulting and using books outside of the school and consequently they heartily co-operate with each other.

Every school, of course, has its own library and every grammar class its own collection of books. But these libraries and collections are generally limited to books used directly by the pupils in the preparation of their lessons. For everything in the nature of supplementary reading the students depend on the public library.

The ways in which the public library aids the schools are innumerable. For the purpose of this article a bare mention of the most important ones will suffice. The assistants to whom the work is assigned visit the schools in their respective districts from time to time and become personally acquainted with the teachers. They place themselves at the disposal of the teachers whom they invite to visit the library, giving such information and assistance as may be required. The functions of the library and the facilities it offers are explained before groups of teachers and at regular school assemblies. Special privileges are granted to teachers. They are also encouraged to tell the library what books they desire it to purchase for their own professional use and for their students' supplementary reading. Loans of travelling libraries are given to teachers; and teachers are induced to take the library books into their lectures or recitations and introduce them to the pupils as part of the exercise. Lists of library books to be read in connection with the various courses to be given throughout the school term are prepared by the library assistants in consultation with the teachers. Teachers in the lower grades are asked, when they are found willing to do so, to take their classes to the library for instruction on some subjects with the aid of the library's resources or to see an exhibition or to be taught necessary things about the use of the library. Library information is posted in every school in the library's own bulletin boards. For students who have no conveniences at home to prepare their lessons, the library makes provision in the children's room, installing there a reference library.

FREE ACCESS TO THE SHELVES.

The most striking tendency of the modern library is in the direction of giving to readers great freedom in its reference and lending departments. The advantages of book-using are directly proportionate to the accessibility of the volumes. Books which are kept in closed stacks are regarded as bad books. No library can justify its existence or lay claim to public support if it does not allow its readers to move freely amongst the books, to examine them, and so doing come to know, love, and use them. The desire of the public to handle books is very strong and the library is anxious to gratify it fully. The open-shelf system which allows readers not only to handle the particular books they wish to examine with a view to reading, but also to browse among the shelves is now practically universal, except in large city libraries, and even these usually have a large open-shelf room containing many thousands of volumes.

The value of the open-shelf is enhanced in many large libraries by placing the services of certain assistants at the disposal of readers who

repair to the open shelves and who appear in need of guidance in their selection of books. These assistants are said to be on "floor duty".

Free access to the shelves is, no doubt, open to some serious objections. It increases the opportunities for theft and mutilation of books by the readers who are generally not careful enough to replace them properly. But the library prefers to put up with this loss rather than deprive all of its readers of this great privilege. It also makes arrangements for constant revision of the shelves. Of course, the library takes reasonable precautions against these abuses, but the precautions are never such as would in the least degree interfere with the readers' movements.

Through the open-shelf the library places at the disposal of young people the means of ascertaining whether or in what degree they have fitness for a given career. The open-shelf library encourages its users to roam from theology to sports, from history to steam-engineering, and from medicine to law. Sometimes a single day spent in thus going from one subject to another suffices to indicate to the library-user that his tastes till then unsuspected lie in one direction rather than another. Habitual use of such a library before and during school education reveals aptitudes in various directions and enables the students, especially under good advice, to regulate the amount and direction of his formal education with far greater surety than otherwise.

THE REFERENCE DEPARTMENT.

An important part of the educational work of the library is the assistance given to readers in their use of the resources of the library at what is known as "reference desk". The person who presides at the post is designated the Reference Librarian. His duties are to answer all enquiries, to assist readers in their search after information and to some extent to guide the reading public by preparing lists of references on topics of the day or on subjects of general interest. He has a thorough knowledge of the librarian's aids and guides, reference books and bibliographies. He welcomes difficult problems from earnest students whom he cheerfully helps by placing before them the best authorities from some hidden corner of the library.

Other institutions besides libraries are engaged in reference work and are important bureaus of information. These are known to the reference librarian and he refers inquirers to them when the resources of his library fail. Then there are in the large cities enterprising firms

wich rent for a small fee collections of articles on various subjects clipped from magazines, theses, pamphlets etc. Where the reference collection of the library does not contain what is wanted by any serious reader, such collections of cuttings as would serve his purpose are hired for him by the library acting under the advice of the Reference Librarian.

TELEPHONE ENQUIRY DEPARTMENT.

Some of the libraries have sought to widen the scope of their usefulness by establishing a telephone enquiry department for the convenience of those who have not the time or inclination to visit the library personally. The enquiries received over the wires cover a wide range of subjects, such as conscription, co-operation, steam-boilers, hedge-hogs, ladies' fans, old age pensions, tailoring and other more or less abstruse matters. Many of the enquiries are answered immediately. Where the preparation of answers takes up time, the questioner is rung up again. In this manner the readers are also enabled to enquire whether any desired book is available, and to order its reservation if it happens to be out at the time. It is worthy of note that of the telephonic enquiries only a few are found to be trivial and useless.

THE PATENT ROOM.

The inventive faculty of the community is the object of the library's particular care. There is no large library but has its patent room. Complete sets of patent specifications of all countries, files of important technical and scientific periodicals and standard works of the patent law of every government are here gathered together and admirably classified and arranged. The arrangement is by countries, subjects and dates. The collections are intended for consultation by those who want to ascertain whether the legal period of a particular patent has expired, by those who desire to know whether a particular article made or process arrived at by them is not patentable, and by those who having got some new or novel idea. These rooms are frequented not only by members of the community in whose midst they are situated but by persons from distant parts of the country as well. Speaking comparatively, the number of patents granted in a single year is largest in America. Considering the care taken in the Patent Room to develop the inventive faculty of a considerable number of persons, it would not be unsafe to assert that a fairly good number of the patentees owe their ultimate success to the public libraries.

HOW TO POPULARIZE THE LIBRARY.

I. *

Is a library worth popularizing? Is this modern movement for the education of the masses worth while? Are the results to be obtained commensurate with the time and effort spent?

The question is worthy of consideration, for the answers are not unanimous. What they may be depends upon the answer that each individual gives to a still broader question: Are we put into this world to have a good time, or for the carrying out of some far-reaching plan? If a good time be the object of this life, then, with this life, we end it all; so let us eat, drink and be merry, for to-morrow we die.

There are many people in this community, in every community, who believe that the whole object and aim of this life is happiness. Believing happiness to be the sole aim and seeing the masses around them as happy, apparently, as they are, happier even, lacking responsibility, they quote the well-known line "Where ignorance is bliss it were folly to be wise." And if ignorance were bliss, which is doubtful, and if bliss were the sum of it all, which is more doubtful, they would be right, very much right.

They are intelligent people. They read much, and also write now and then for the entertainment or the betterment of other readers, but they do not see why the masses around them should do so. They believe that questions which concern the well-being of all the people should be settled, not by ALL the people concerned, but by the educated and self-appointed few; they of course being the few appointed, they are right. So far as they believe that public questions should be decided, they are right, very much right; but should the educated be few or should they be many? Should they not be all?

These people are intelligent people. They believe that the two hundred and eighty millions of Indians, who to-day till the fields and are the hewers of wood and the drawers of water for the other twenty millions, are in a state of comparative happiness and bliss, that they have always been so, and that they should always continue so. They believe that whatever is right, and believing the creed they profess, they must

* Paper read at the Baroda Library Club on 29th Sep. 1912 by Mr. W. A. Borden, Director of State Libraries, Baroda.

also believe that the execution of God's plan for the future of this world is in their hands, that their minds encompass the infinite scope of it and that their brains are competent to administer it.

In a large sense whatever is must be right, for it must be, in the process of evolution, the natural result of what has gone before ; but for the same reason whatever is *now* cannot continue to be right in the future. The present is not the end, but only a mile-post on our way. We have been slowly and steadily marching across the Indian plains and have but now reached the first rise of the foot-hills that beckon us on to the Himalayas beyond.

There are other people in this community, in every community, who see the Himalayas far ahead. They look back over the countless centuries and note the gradual improvement of the human race, from the cave-man, who killed his enemy with a club, to the more intelligent, but still semi-civilized, man-of-the-hut of to-day. They believe that this slow and hard earned progress is in consonance with God's plan, the infinite scope of which they cannot fathom, but in which they believe their help to be necessary. They believe that the progress so far accomplished is but the ground-work, the foundation, of some glorious future in which humanity has its appointed part, but only a part ; and they are willing and anxious to devote their lives to the furtherance of this progress as the great plan unfolds itself before their eyes.

They believe that **we should educate the masses around us, because all history shows us that the germs of the future leaders of humanity lie dormant in these masses, even as the germs of the leaders of to-day lay equally dormant in the masses of centuries ago, and that our one duty is to quicken those germs.** And that one duty is our duty, we here to-day, we who are endeavouring to do for the masses of the Baroda State what others like us are working to accomplish for the masses in other States all over the world.

The future of Baroda State lies in the hands of a wise leader ; his responsibilities are many, but his hands are strong and capable, and although they are but two, yet they control other hands also capable. In some of these hands he has placed the masses of Baroda State that they may be taught to read. In other hands, in our hands, he has placed books that shall make them better men, worthy fathers of still better generations yet to follow. These responsibilities, among e many that

oppress him, he has given to us. This duty is our duty, and as we perform it well or ill so will the children of men praise or curse us.

Our problem is a delicate one, but we must solve it. We control only some of the elements of it, but that is why it is a problem. The masses upon whom we must work are beyond our control, and it may be well for them, perhaps, that they are. We do not know.

On one side are the books and the papers ; on the other side are the masses for whom they were written ; between the two we stand, and it is by us and through us that they are to be brought together. We ourselves are a part of the problem we must solve.

The books and the people must be brought together, but when they come together they must fit each other, or our work is wasted. We control only the books and ourselves, so it must be with ourselves and with the books that the fitting be done. That fitting having been done as well as it may be done provisionally, we must endeavor by the proper use, by the varied use, by the continual use, of the books and of ourselves to give the people of this state the opportunity, and to encourage them to use the opportunity. To lift themselves a little farther up the hills, them and their children also.

The first thing to do, and the most important thing we may do, is to study the people we are to help, or rather, the people to whom we are going to extend the opportunity of helping themselves. We must go down among them and ask questions, not with tom-toms, and with garlands around our necks, but quietly as befits the seriousness of the work, and *as one of them*. Find out what they want. It is only through what they want that they can be brought to what they need. We may even discover that what they need is not what we thought it was, but something quite different. Find out first what they want. Some of them, perhaps many of them, will only want to be let alone. Let them alone ; their children may in time be more ambitious. Wait for the children. This is no summer day's journey we are embarking upon. but a life-work and a work worthy of the life given to it.

Others of them may only want the news-papers that tell them what their immediate neighbours are doing or perhaps are thinking about. Give them those news-papers and they will not only read about their neighbours, but also about people farther away, and what they are doing and thinking. See to it that the papers you give them tell them *both* things.

Others, still, will want books. Give them books. Not the books you think they ought to have ; they won't read them yet. Give them the books *they want* to read. **What you want to see is not a cupboard filled with soul-convincing titles, but a reading public. The finest library in the world is a room full of empty shelves, with the books out among the people.** Build up the reading habit first and a habit can't be built in a day, nor in a year ; after this foundation is well started you may gradually and slowly erect your superstructure ; but don't start to build your house at the second storey.

But you will not be obliged to build all the houses in your village or town. Some houses are built already. You may, peradventure, find one or two houses better than your own. Now and again you will meet reading people, who are looking for information on some particular subject, information that may make them happier or more useful. Don't try to settle the matter by telling them that the library is yet very small and it has no such books. There may be other and larger libraries within your reach that have the books wanted. Find out where they are and get them. That is what you are for. If no library has them, make some library buy them. Move heaven and earth if need be, *but get those books*. It is to furnish those books that the larger libraries of the Raj are established. Work with us to make those libraries and your own particular libraries what they should be ; helps, not ornaments. It is only by working together, shoulder to shoulder, that we can make our work a help to the community, one element in the scheme of the universe eternal.

We in the Central Library have many books and hope to have many more, and we want to buy the books the people want. To do that we rely upon you in the villages and you in the towns to let us know what the books are that you want ; you down there on the firing line.

We rely upon you to do much more than that. We look to you in the village to talk with every man in the village who can read, or whose wife can read, and to find out what they want. We rely upon you to get the books they want into the library, and to let them know they are there waiting for them. If this is not enough, if the mountain will not come to Mohammad, see to it that Mohammad goes to the mountain. We look to you in the town to get into touch with every reader in it, either personally or through your friends and theirs ; to find out what books they want and to supply them.

To popularize your libraries, you in the villages and towns of this Raj, first find out what books and papers the people want to read, then give them those books and papers, always holding in reserve, to use when the call comes, those other books that they will want next; those books that are a little better.

These are the first steps, and the most important ones, in your efforts to make your libraries of value in the uplifting of the masses and as you succeed or fail in these, so do you, and so do we with you, succeed or fail in the whole purpose for which this system of libraries has been organized.

The problem is before you: **Get busy.**

II *

The first and most important step towards popularising any public library is to equip it with an able and energetic librarian. For, in a large measure, the librarian is the library. It is his personality that finally determines the success or failure of the institution. He should not be merely a guardian or watch-dog, but should find genuine joy in helping others, in bringing books and readers together. His real work should be to make the library an intellectual and moral force and an actual, vital and living entity and influence in the community. Otherwise one might as well expect good results to come from a mere school-house without teachers, or from a boarding house without superintendents, as to hope for good results from a mere ware-house where books are stored.

In support of my statement, I would say that in the year 1910-11, when the revised rules for the formation of free public libraries in Baroda State were not in force and when libraries could with difficulty maintain even menials drawing Rs.3 or 4 per month to work as librarians, circulation of books in town libraries was much less than one-fourth of what it was in the year 1911-12, when the institutions, for the very first time, were enabled with the liberal grants from the Government and the Panchayats to engage the services of wholeday librarians, whose salaries

* A lecture given at the September meeting of the Baroda Library Club by Mr. M. N. Amin, B. A., Extra Asstt. to the Director of State Libraries, Baroda.

ranged between Rs. 8 & 20. These librarians have by their efforts not only increased the circulation of books, but have also endeavoured to draw children and young men of their towns to their institutions, which have practically and eventually proved to be meeting places or social clubs for young people, where they enjoy innocent mirth or intellectual chit-chat during the evening hours.

The second step is to supply the library with fresh stock of books from time to time. Because people go to the library for books and when they are informed that no books, other than those that they have already read, are available in the library, they get naturally disappointed, and the institution having no attraction for them, they do not visit it again.

This had been the actual case with great many village libraries of the State. Because under the old library rules some more than two hundred villages were once for all supplied with vernacular books worth about Rs. 125/- each, but when they were once read, the novelty wore off, the books were used less day by day and in many cases became scattered and were damaged by insects, so that instead of a steady increase, after three years there was a steady diminution in the numbers of books. A library is like a reservoir of drinking water ; it must have a constant fresh stream running in, or it becomes stagnant and unusable. This freshness is not dependent on the date of a book's publication, but on the time when it is first seen by that community. This is the great secret of the ordinary travelling library. Some thirty books are sent to a school or a library and the books being new ones stimulate interest and find readers. After three months the interest is slackened, but is renewed when another lot of books takes its place. Thus interest is kept alive all the time and the same books are constantly in actual service, so that we can say that we are getting better returns for each rupee by this than by any other method.

The following figures taken down from the reports of several libraries corroborate the above statement regarding the difference in the circulation of books in a permanent library and in a travelling library of the same place :—

Place	Yearly circulation of the permanent Library.	Quarterly cir- culation of the travelling library.
1 Kalol	96	83

2 Visnagar	272	78
3 Sidhpur	241	198
4 Vadnagar	200	51 (in 2 months).
5 Pattan	220	106
6 Kungher	140	165
7 Padra	39	60
8 Kathor	83	47
9 Kodinar	222	45 ?
10 Vesma	30	46

The third step towards popularizing a public library is to have a suitable and attractive building in a good locality. For, the three requisites of a public library are the librarian, the books and the building. When the library has a building of its own, the value of the institution is doubled. It will be no longer dependant on the favour of some other institutions such as a school, a temple or a dharmashala (travellers' resting place). It will render better service to the community and consequently will command more respect, greater interest and larger support from all classes of the people. For instance, libraries at Bhadran, Dharmaj and Vaso, the three towns of the Baroda Prant, have been successful in having support not only from the young but even from the old persons after new buildings were erected for them. The facilities of reading books and papers, which the above institutions afford, are freely availed of by a very large number of the people and the popularity of these institutions is so great that people willingly part with liberal sums of money on death and marriage occasions to such an extent that it has now become a general custom among the people there to give some money to libraries on such occasions.

The fourth step to achieve the object is that the library should be thrown open to all classes of the people, to subscribers as well as to non-subscribers. Knowledge, to be accessible to all, must be as free as water and air ; otherwise the use of the institution becomes a special privilege of the chosen few. Those who have worked in libraries have experienced that most of the people desire to read papers and books, but are at the same time not at all prepared to pay for them. It is for this very reason that no subscription library of any taluka (district) in the State, has more than 30 subscribers on its roll and that none of these subscription libraries has circulated more than 1000 books during the whole of the year.

The following figures of two typical libraries will clearly show the difference of circulation of books in subscription and free libraries :—

PATAN.

Library	Circulation
Anand Bhuvan Club L, (free).	1200
Fatehsinghrao L. (Subscription)	220

PETLAD.

Gattulalji L. (Free).	{ 2632 in 1910-11. 2783 in 1911-12.
§ Sarvajanic (Subscription).	{ 300 in 1910-11. 957 in 1911-12.

In conclusion, I will now only mention a few activities taken up by individual libraries of the State. One is a system of house-to-house delivery of books to ladies. Some three or four libraries of Petlad Taluka have undertaken to deliver books to the females at their very houses through library peons. By this way the libraries have been successful in distributing some hundred books per month among the female readers of the town. The system is going to be introduced in other libraries of the State, and I feel sure it will be a complete success and thus advance the cause of female education which we all have so much at heart.

In one district library, student-volunteers take books from the libraries and deliver them to those that do not generally visit the library on account of their age, want of time or mere idleness. The students devote only two hours on Sundays to this work but have been instrumental in distributing some 25 books per week. This is indeed a novel method of taking the library to the people at their very doors, when they may not or can not go to it. Again in small villages, there are very few people who can read or write but even these people are made to take interest in library matters when some teacher or student reads out to them a book or a news-paper.

In short, the popularity of the institution mainly depends upon the energy and enthusiasm put forth by those connected with the library, no matter whether they be librarians, secretaries or members of the committee. " Give us the proper man, " that is the cry everywhere, and I repeat the same, in connection with the library movement too.

§ This was converted into a free public library in the latter half of 1911-12.

Baroda Library Club.

Proceedings of the last quarter.

The first annual meeting of the Library Club was held on 21st August 1912. Mr. W. A. Borden was in the chair. Twenty six persons enlisted themselves as chartered members of the Club. The same meeting elected the following office bearers for the coming year:

President : W. A. Borden, Esquire.

Vice President : Mr. J. S. Kudalkar. M. A., LL. B.

Secretary, Mr. V. R. Thakar, B. A., LL. B.

Two Extra Members: Mr. M. N. Amin B. A., and
Mr. Y. G. Phadke.

The Sept. meeting of the Library Club held on 29th Sept., was attended by twenty three persons. Among the distinguished guests that attended were H. E. The Dewan, The Naib Dewan, Prof. Binoykumar Sarkar of the Calcutta National College and Mr. Sardesai. The meeting was presided by Mr. Clarke, the Principal of the Baroda College, while Mr. Borden read a paper on "How to Popularize the Library." This occasion brought about a happy combination of the two sister institutions for the spread of education, viz the Baroda College and the People's College—the Library. In his paper Mr. Borden showed the necessity of educating the masses. The Ruler of Baroda, he said, in order to carry out this divine mission of mass education, has placed the masses under capable hands. In some hands he has placed the masses that they may be taught to read ; in other hands he has placed the books that shall make them better men. Our duty, that is of the librarians, reminded Mr. Borden, is to bring together the books and the people ; in doing so we must study the people ; we must give the people not what *we* think best but what they *want* and thus gradually what they *need*. Mr. Borden closed with a fervent appeal to "GET BUSY."

Mr. Borden was followed by Mr. Amin, B. A., Extra Assistant to the Director of State Libraries Baroda State, who spoke a few words on the same subject. Mr. Amin pointed out four essentials in popularizing the Library, viz :— (1) able and energetic librarians (2) fresh stock of books (3) a suitable and attractive building and (4) free use of books to all alike. Mr. Amin verified his statements by means of figures of circulation taken from several libraries of this State.

The Oct. Meeting of the Club came off on 25th Oct. 1912. It was attended by twenty members, Mr. Masani, the Minister of Education, being present. Mr. B. R. Arte, M. A., Prof. of Sanskrit, Baroda College, occupied the chair, while Mr. R. A. Shastri of Madras discoursed on the "Collection of Rare Sanskrit Mss." Mr. Shastri, who has a fairly long experience of Sanskrit libraries in Southern India, said that for the work of collecting ancient manuscripts, India should be divided into Northern and Southern groups, and these again into still minor groups. The pessimistic ideas of Indians made them little interested in the care and collection of Mss. Rain and fire worked havoc in thatched buildings, where they were deposited. This state of things was still aggravated by the several migrations wherein people left their country-homes to seek town life. Even the rarest manuscripts like those of Nartan Shastra (science of dancing) were found in the obscure corners of a deserted village. It is necessary then that there should be a survey of the whole of India in connection with the collection of Mss. Lord Curzon, when he visited the Adyar Library, was interested in this matter. But the subject has since been dropped. It is necessary again that the question of the ownership of Mss. and of their contents, which should be public property, should be decided by a law. The *catalogues catalogorum* gives us a detailed idea of the number of Mss and where they can be found. The transcription of Mss. has been facilitated by new machines like the Roto-rograph. They have saved the expenses and time of copying, and avoided the inaccuracies and interpolations involved in copying by giving an exact facsimile of the Mss. The mischief worked by interpolations was then illustrated by the lecturer by giving actual instances. The exactness of the old Mss. he said, throws a good light on the history of the times. The three kinds of Mss. that are extant viz- the two kinds of palm leaf and the country-made paper Mss. give us the ages of the several Mss. The importance of Mss. is thus incalculable. Then comes the question of the method of collecting Mss. The *purohits* (priests), who are satisfied with little, can easily do this work, and they have got the means to do it. They can easily move among the people. Their manuscript libraries are the best and are well preserved. They keep their Mss. in a warm place over the hearth. This work of collecting should be facilitated by exchange system, so that a library which is well up in certain kinds of manuscripts may exchange those Mss. which are not wanted and which may be better required elsewhere for those which it requires. In conclusion, Mr. Shastri said that the Baroda

Central Library promises to be a first grade library as regards English books; it must also try to be equally so in the Sanskrit department, under the kind patronage of the Maharaja. The Chairman then gave the audience some idea of the importance of, and of the difficulties met in, this work of collecting ancient Mss. First, one must work with great self-sacrifice; second, he has to work with people who trust him not; third, he must profess to be orthodox; fourth, he must evince sympathy; and last, but not the least, qualification is that he must be the best scrutinizer in the selection of Mss. and not expend money on every old manuscript he comes across.

BOMBAY SOCIAL SERVICE LEAGUE'S.

Free Travelling Libraries.

(*Secretary's periodical Report.*)

The idea of Free Travelling Libraries was first suggested by reading an account of the work done in America and on that model in Baroda. Our first and foremost object in starting them was to create among the masses a taste for reading and afterwards for reading books on useful and healthy subjects. Indirectly the work is likely to prove helpful in several other ways. It gives our workers an opportunity to see the real social condition of many of the classes, such as the mill-hands and depressed class people, for the social regeneration of whom most of the work of social service is urgently required. Moreover, the library centres, that are formed now, will ultimately be developed into centres useful for other purposes, such as giving of weekly lantern lectures for mass education, the organizing of the movement made every year to check the bad practices freely indulged in by people during some of the holidays, and the setting on foot of several other activities.

The first difficulty was about the ways and the means to attain the object, as the League had no funds to invest in this work, and it is not easy to secure funds from the public until the work is well begun and some amount of success is attained. We decided, therefore, to get a decent number of books first from our friends and then from several publishers, to whom our object would appeal. We thus got about 700 books and made a beginning of our work on the 23rd of June 1912.

A set of 50 books formed a library, consisting of nearly 25 books on light literature, about 10 books on history and biography, an equal number on essays, travels and other subjects, and about five on religion and mythology. Light literature may seem to have been given more than usual importance; but considering the object for which these libraries are started and remembering that they are meant only for adults our selection will have ample justification. The books are sent in a steel trunk, which also contains a list of the books, copies of rules for the guidance of the readers and the librarians, (i. e. custodians), a signboard and report-cards. The librarians are requested to furnish weekly reports about the number of books issued and the number of men using the library. The librarians are also requested to send out books, as often as they can in a week, for the benefit of those who cannot read and to send weekly reports of the work done. Each travelling library is kept at one centre for two months, at the end of which period a new one takes its place and the old is removed to another centre.

In the beginning the progress of our work was rather slow. From 23rd June 1912 to 15th August 1912 we got 450 Marathi and 250 Gujarathi volumes all of which were presented by the friends of the movement, among whom were the Managers of the Aryabhushan, the Dnyan-Prakash and the Indu Prakash Presses, Messrs. L. B. Nayak, Bhagwandas Madhavdas, B. N. Motiwala, V. L. Mehta and others.

While the work was thus progressing, Shet Damodardas Goverdandas Sukhadwala, who, owing to his travels in Europe and especially in America, has got a keen interest in the library movement, heard of the work and through Mr. Halai promised to help us. Seth Sukhadwala gave us a donation of Rs. 2000 to start the work on a modest scale, and it may be noted that whatever progress has been made by us upto now is mostly due to the encouragement received from him. Out of the sum of Rs. 2000, Rs. 1325 have been spent in purchasing books and Rs. 416 for purchasing 80 boxes, a cupboard, 70 boards, locks and for printing, establishment and other incidental expenses.

Out of this grant 1257 Marathi books of Rs. 700 and 638 Gujarathi of Rs. 625 have been purchased, our policy being to divide our grants for books equally between Marathi and Gujarathi books. Besides the books, each travelling library costs us about Rs. 4 for box, board and other necessary things.

Even after the donation of Sheth Damodardas was obtained, we have received 400 Marathi and 250 Gujarati volumes as presents. Among those who helped us in this manner are Messrs. Babaji Sakharam and Co, New Kitabkhana, Jagadhitechhu Press, Mr. V. V. Sathaye, Mr. Gopal Dajiba Dalvi, The Baroda State, The Gujarat Vernacular Society, Mr. Nathu Nensi, Mr. B. R. Diwetia, Dr. Chattrapati, Mr. G. D. Pandya, Mr. Ramdas Narayandas, Mr. Motilal Valabhaji and others. At present we have in all 2100 Marathi and 1100 Gujarati books.

Later gifts. We have now in all 28 Marathi Centres and 19 Gujarati ones. Out of the Marathi Libraries, 12 are kept with the **Depressed Class people** and 16 with other **backward classes**. Out of the Gujarati Libraries, 10 are with the Depressed Class people, 2 with other backward classes and 5 with the advanced classes and 2 with poor classes of Parsees. At present it is our intention to supply our libraries mainly to the backward classes who have not yet formed any taste for reading. But as we get additional funds we shall extend our work to the middle classes also. The libraries meant for the middle class people will in the beginning be reserved for ladies only. At present as there are no **special libraries for ladies** in Bombay, it is difficult for them to get books of their choice. Our libraries will, therefore, be sent to different chawls & kept in charge of a lady who will issue books to all her neighbours. This work among the ladies will be done through lady volunteers and through such institutions as the Gujarathi Stree-Mandal, Seva Sadan, Arya Mahila Samaj and others. We are also trying to keep some of our **libraries in some hospitals** in Bombay for the use of convalescent patients.

Report of the work done. We have now collected statistics about the use made of our libraries at different centres from 23rd June 1912, the day when our first library was sent out, to 12th September 1912. Upto 12th September we sent out 43 libraries, out of which 27 were Marathi and 16 Gujarathi. In all there were 1077 persons taking advantage. Out of this number 494 were Marathi readers and 583 were Gujarati readers. The average number of readers at a centre for Marathi is 18 and at a Gujarathi centre 36. During this period in all 2817 books at 43 centres were read. Our thanks are due to Mr. A. V. Thakkar, for introducing the work among Gujarati people. Provision has been made at 12 Gujarati and 16 Marathi centres to read out books to those who cannot read. The total number of readings given at the Marathi centres is 181 for six weeks, and at the Gujarathi Centres 171 four four weeks.

Inspection work. The work of inspecting the different centres has been divided among six workers who generally visit their own Centres every week and give instructions to the

librarians or custodians about their work. This work of inspection indirectly gives facilities to our workers to make inquiries about the social conditions, and the educational, sanitary and other needs of poor people and to endeavour to help them. As social servants we attach great value to this side of our work.

In connection with this movement, we have taken one step forward by starting a Librarian's Club with the idea of bringing together the persons who are in charge of the Travelling Libraries, the inspectors and other persons interested in the management, so that they may be benefitted by the suggestions made regarding the best working of the institution, and by the information of institutions in America and elsewhere given from time to time. The first meeting of the Club took place on the 15th September and was attended by about 20 Librarians.

The Platform and the Press. *

The Public Library, "A Leaven'd and Prepared Choice."

Mrs. H. L. Elmendorf, in the course of her presidential address at the last Ottawa Conference of American Library Association, remarked :—

"What is any society but "a world", a whole, in which the great thing that matters is the level and fullness of mind that is reached through the diversities of complete development and perfection of the individual members which compose it?"

The level of value and happiness for the whole can only be raised by raising the condition of the individuals and, on the other hand, that individuality is the most complete, of most real, felt value to itself, which contributes to the perfection of the whole, because it is only thus that the individual is conscious of having done his utmost.

The highest possible service to the public is service to the individual, in giving to the individual stimulus and opportunity for the fullest, most diverse, most perfect development, creating thus a world the more enriched, the more unified, in that each of its members has rich powers, functions, and experience of his own.....A society includes very many individuals who are far short of being fully alive to the powers which they may possess. If no stimulus, no illumination, reaches such lives, life will be uninspired, unfruitful of much service or much joy. It will not

* Under this heading we begin giving from this number important extracts from addresses and articles on library subjects.—The Editor.

be life at its full.....And as a spot of unnourished, inactive tissue in a human body is a host ready to receive any one of many forms of disease, so in the body politic individuals not fulfilling their utmost best are soil made ready for all manner of social and political ills.

Because of lack of opportunity to see, to do, to know, to feel, multitudes live a half-alive existence, never useful to their possible limit, never happy to their full, for happiness is "felt perfection".

From the beginning of time, some men have received their messages, found their work, given their service, lived life to the full and laid it down with a will. The record of these men and their accomplishments, of man's great adventure to find himself, has been written by many hands, and that record is literature.

The library is the reservoir of literature, a collection of books, but it is something more. It comes to have identity, a self of its own beyond the sum of all its books, when, by the fusing of the whole under the vital power of the minds that gather and order it, it becomes, in the Shakespearian phrase, "A leaven'd and prepared choice".....The library is the one place where time and space are set at naught. It is the microcosm of the universe.....The library is the great whispering gallery of noble deeds.....The library is almost never the goal, but to many it may be the starting-point whence they go forth "to strength and endeavour, love and sacrifice, the making and achievement of souls."

The public for whom the library exists has little conception or comprehension of its power. Such publicity as will give this knowledge.....should make clear the larger aspects of the library's service, showing that as the life of any society is "an indivisible inheritance," and the welfare of all made or marred by the condition and service of each one, therefore the library should be equipped to be universal in its appeal and service, a public necessity for individual use.

Books are the treasure to be gathered for its work. Books are the medium of appeal, the stuff of human knowledge, experience and wisdom stored by means of the printed leaf. The extent to which each individual shares in the stored treasure of the race-mind is, in its sum, the measure of public safety and happiness and the starting-point for service.....

The requisite quality of (library) service can only be rendered under fit conditions. It is not a matter of knowledge, conscience and will solely; it is a matter of these things *plus* insight, sympathy and response..... Body, mind and spirit are all involved in this service.

THE REFERENCE LIBRARIAN.

At times behind a desk he sits.
 At times about the room he flits.
 Folks interrupt his perfect ease
 By asking questions such as these :
 "How tall was prehistoric Man?"
 "How old, I pray, was Sister Ann?"
 "What should you do if cats have fits?"
 "What woman first invented mitts?"
 "Who said 'To labor is to pray'?"
 How much did Daniel Lambert weigh?"
 "Should you spell it 'wo' or 'woe'?"
 "What is the fare to Kokomo?"
 "Is Clark's name really, truly Champ?"
 "Can you lend me a postage stamp?"
 "Have you the rimes of Edward Lear?"
 "What wages do they give you here?"
 "What dictionary is the best?"
 "Did Brummel wear a satin vest?"
 "How do you spell 'anæmic,' please?"
 "What is a Gorgonzola cheese?"
 "Who ferried souls across the Styx ?"
 "What is the square of ninety-six ?"
 "Are oysters good to eat in March ?"
 "Are green bananas full of starch ?"
 "Where is that book I used to see ?"
 "I guess you don't remember me ?"
 "Haf you der Hohenzollernspiel ?"
 "Where shall I put this apple peel ?"
 "Ou est, m'sieu, la grande Larousse ?"
 "Do you say 'two-spot' or the deuce' ?"
 "Say, mister, where's the telephone ?"
 "Now, which is right to 'lend' or 'loan' ?"
 "How do you use this catalogue ?"
 "Oh, hear that noise ! Is that my dog ?"
 "Have you a book called 'Shapes of fear' ?"
 "You mind if I leave baby here ?"

—*Boston Transcript.*

Editorial.

It is indeed a rare good fortune of a new journal, and especially of a technical journal, to be able to note with pride and satisfaction a warm welcome and a hearty support both from the press and the public on the appearance of its very first number. That the *Library Miscellany* has met such a fortune is an indication of the fact that the cause of popular education has taken a firm hold on the nation's mind, and that the library movement is slowly and surely striking root. None can mistake the signs of the times. The press seriously moots libraries and the platform loudly rings with them. Chancellors of Universities hasten to recommend them, Rulers of States glory in opening them and, to crown all, the Viceroy glows with enthusiasm while dedicating them. Needless to say that this all-engrossing movement is attracting equally the aristocracy and the proletariat, merchant-princes and common merchants, selfless benefactors of men, and ambitious worshippers of Fame. It will be no wonder if in the course of time this new movement becomes a religious cult and this People's University—this Temple of Minerva—its veritable place of worship. It goes without saying that the honour of being its High Priest goes to the enlightened Ruler of Baroda, who has done, and is doing, so much, to help this new movement, and it is a matter of no little pride for the *Library Miscellany* to find itself to be its first oracle. We hereby acknowledge with deep gratitude the kind messages of high appreciation of our efforts coming from different parts of India, and especially from England and America. Our special thanks are due to Dr. J. S. Billings, the distinguished Director of the New York Public Library, to the *Dial*, the *Library Journal*, the *Public Libraries* (of America), the *Library World* of England, Rao Bahadur V. M. Mahajani, President of the Reception Committee of the last Marathi Literary Conference, Rao Bahadur Govindbhai H. Desai, Prof. T. K. Gajjar, Imperial Library, Calcutta, Adyar Library, Madras, the Education Departments of Mysore, Bhavnagar and other States, the Anglo-Indian press and the Indian press in general.

Among the notable events of the last quarter may be mentioned with prominence the formal dedication of the new building of the Bombay Marathi Granth Sangrahalaya at the hands of H. H. the Maharaja Gaekwad, the opening of the new building of the Baroda Camp Library by the Resident. of the Dyal Singh College Library at Lahore, the setting apart of liberal grants for libraries by the Universities of Bombay, Madras, Allahabad & Calcutta, and the generous donations for School & College libraries given by the Governor of Bengal. We learn with great satisfaction that the young enlightened Ruler of the Indore State has resolved to organise a library-system in his own State,

and that Mysore too is considering that question. We wish these States every success in their projects and hope that other States too follow their noble example.

The march of American and British librarianship during the period is remarkable for the two great historical events, namely, the annual conferences of the national Library Associations of these two countries. The American Library Association, which held its 34th annual conference at Ottawa, Canada, had for the first time a woman President, Mrs. H. L. Elmendorf. Its general aim was to impress the importance of the personality of the librarian, and particularly of the library assistant in dealing with the public as individuals rather than as a body. The Library Association of the United Kingdom, which assembled this year at Liverpool in the first week of September, was presided over by Councillor F. J. Leslie. Mr. Leslie in his address dwelt at length upon the importance of libraries as public universities and the necessity of convincing the people and the authorities of this importance. Both these conferences were through successes.

Library Notes and Comments.

[INDIA.]

Central Library Dept., Baroda:—

- (a) **Stereographs and Cinematograph** :—The Department, it seems, is determined to make fresh efforts day by day to make itself more useful to the public, and especially to that large portion of the public, who have either no taste for reading or cannot read. For this purpose the Central Library has recently purchased for its Travelling Library Branch a number of stereoscopes and stereoscopic sets of travel tours. These stereographs are arranged systematically in tours of countries and sections, and are accompanied by simple locating maps and authoritative explanatory books. This realistic mode of sight-seeing is enjoyed by the least studious as well as the most highly educated readers and is a very effective means of diverting from light reading to more serious reading of books of travel, biography and history.

The Library has also been giving for some time past cinematographic shows to the College and High School students in the Baroda City, but it has of quite late extended its operations to a few towns and villages of the Baroda District. H. H. The Maharaja has kindly lent his private Cinematograph Machine for this purpose to the library,

which he is soon going to transfer completely with all the slides and films. The country folk seem to have thoroughly enjoyed these shows, and the Maharaja is contemplating the opening of a Visual Instruction Branch of the Central Library.

- (b) **The Sanskrit Collection** :—It has been the earnest desire of His Highness to make the Sanskrit Collection in the Central Library worthy of the Baroda State, and for this purpose he has temporarily attached a learned Shastri from Madras to the Library to inspect and arrange the books and Mss. in the Sanskrit Collection. Shastris, as a rule, however modernised they may be in their views, can hardly be persuaded to see eye to eye on the advantages and great utility of the modern system of classification and cataloguing; but we believe Mr. Anant Krishna Shastri has the intelligence and sense of appreciation to adopt the modern methods of classification and cataloguing to the advantage of the general public.
- (c) **Baroda Library Club** :—The Club is getting popular day by day and winning the sympathies of learned men in the State. Its monthly meetings have attracted distinguished men like H. E. the Divan, the Naib Divan, the Minister of Education, the Principal of the Baroda College, Prof. Benoy Kumar Sarkar of the National Council of Education of Bengal, Prof. Arte and others. We print elsewhere the proceedings of the Club.

The Camp Library, Baroda :—The opening ceremony of the new building of this library took place on 30th October. This building is the gift of Khansaheb Karmally Joosab in commemoration of the Coronation Durbar, and was declared opened by Col. Impey, C.I. E., Resident at Baroda. The Library was founded in 1870 and was kept up by the Camp subscribers. Later on Mr. Maneckji M. Petit had bestowed upon the library a sum of Rs. 4,000 for its maintenance and it was subsequently named Maneckji M. Petit's Library; but the condition of the library had gone from bad to worse and the building was changed from time to time. A decent building was badly wanted and it has at last been erected by Khan Saheb Karmally.

Khan Saheb Karmally, while asking Col. Impey to open the new building, said: "A library is a desideratum everywhere, where the poor and the rich alike may share of the ever increasing light which the enlightened British rule has brought us; it is a place where all mix irrespective of caste and creed; and while adding to their knowledge, strengthen the ties of unity and deepen their sense of loyalty."

Marathi-Granth-Sangrahalaya, Bombay: Opening of the Sharada Mandir:—The new building of this largest and representative Marathi library of the Bombay Presidency was formally opened by H. H. the Maharaja Gaikwad of Baroda. Elsewhere we give a short account of this popular institution and reproduce the photos of the exterior and interior of the new building. A considerable portion of the credit of erecting the new building goes to H. H. the Gaikwad, who contributed Rs. 5,000 at the time of laying the corner stone of the building, and has further given Rs. 1000 recently, besides the help in the shape of books, etc. The new building has three floors, the ground-floor, with the gallery running above it, being utilized as the general-reading-room and library, the upper-floor being reserved for reference and study rooms, while the beautiful terrace on the third floor, with its artistic pavement, is intended for summer reading-room and moon-light meetings. The second floor is eventually meant to be used as the “Authors’ Gallery”, where writers and learned men in the Marathi language would find a common meeting-place and where they would discuss and discourse on literary topics. The front of this building has the beautiful figure of Sharada, (whence its name) or the Indian Minerva, sculptured in white stone and blessing, as it were, all who come to it. It was therefore in the fitness of things that this building was opened by one who has the full blessings of the Goddess of Learning and is well known for his selfless devotion to her.

Bombay University Library:—Taking action upon the Chancellor’s suggestions regarding the reorganisation of the Library, the University committee recommended a sum of at least Rs. 6,500 per year for the purchase of books, and Rs. 3500 annually to be spent for the purpose of training a librarian in Europe or America in the work of library administration, and of paying off his salary, etc. Of the non-recurring grant of Rs. 3 lakhs given by the Govt. of India, the committee recommended Rs. 50,000 to be spent in re-fitting the present library, including the provision of reading room furniture and new book-shelves. The remaining $2\frac{1}{2}$ lakhs are to be reserved for providing a permanent home for the post-graduate classes and such extension of the library as may be found necessary.

Agricultural College Library, Poona:—The present collection of books in the library dates practically from the beginning of 1908, when the Agricultural College severed its connection from the College of Science. From the nucleus of a few old books and Govt. reports, the library went on growing, especially on account of the valuable presentations made by friends like Sir John Muir Mackenzie and Prof. Knight, until the necessity of a good agricultural library for Western India so

appealed to H. E. Sir G. Clarke, the Governor of Bombay, that he made a very substantial grant to the Library on condition that it was to be **open to the use of the public** and to become in fact, a **central agricultural library for Western India**. The library came to be housed in its present spacious room, in the new building of the College from 1911. The ordinary books are contained in **open cases** and are **completely accessible** to the readers, while the journals are in closed cases, available at any time from the librarian. The total collection up to the end of June 1912 was 5040, consisting mainly of 688 vols. on Agriculture, 550 on Botany, 538 on Chemistry, 238 on Zoology and Entomology, 160 on Veterinary Science, and 2248 journals, bulletins, reports, etc. No catalogue exists or is likely to be out; but an up-to-date and **complete card index** is kept. Though meant primarily for the College students, others can get the books by registered post. The amount spent on book purchase upto now is Rs. 19,562. The library aspires to be a "living institution" containing best and up-to-date literature and is intended to help on agricultural progress in Western India.

Maharashtra Literary Conference and the Library Miscellany :—The conference, which was held at Akola, Berars, on the 29th October was presided over by Mr. H. N. Apte, the well-known Marathi novelist. Mr. Apte contested in his augural address the three charges levelled by critics against Marathi literature, namely, that it was not progressive, that it was being flooded with light literature of poor quality and that it was being undesirably influenced by the importation of foreign words, ideas and thoughts.

It was an unusual honour for the *LIBRARY MISCELLANY* to come in for a special mention in the learned address of the President of the Reception Committee, Rao Bahadur V. M. Mahajani. R. B. Mahajani, in his address suggested the formation of "teaching classes" in connection with libraries, composed of persons interested in the growth of Marathi literature, which should take up the work of pointing out to the readers the importance of books in the library, of widely circulating them, of encouraging their study, of increasing the number of readers, developing their intelligence and exalting their ideas, etc. These, he said, are the proper duties of the promoters of the library ; but very few have realised them. He then referred to the efforts made in this direction by H. H. the Gaekwad in his own State, and said that the newly published *LIBRARY MISCELLANY* is doing the same work of pointing out and explaining these duties and has therefore to be congratulated.

Dyal Singh Library, Lahore :—In 1895 Sardar Dyal Singh of Lahore bequeathed a valuable estate and Rs. 60,000 in cash for maintaining a *free* library and reading room. But his will was contested for a long time, until a compromise was arrived at in 1906 by the payment of Rs. 13,000 to the heirs. In 1908 a Free Reading Room was opened in rented quarters, and to this a Library has been added only recently on 19th October. The trustees have now a sum of one lakh of rupees in cash, of which they have earmarked Rs. 40,000 for the erection of a suitable building for the library. Upto now Rs. 5,141 have been spent for books and Rs. 2,954 for newspapers. "*A Library implies an act of Faith,*" said Victor Hugo, and the great Sardar Dyal Singh had full faith in the *power of culture*. The Dyal Singh Library is one of the most noteworthy instances of benefaction in the interests of knowledge in India.

"Durbhangha Library Building", a magnificent pile of five storeys, erected at a cost of Rs. 8 lakhs, has just been completed. In 1908 the Hon. Sir Rameshwar Singh, K. C. I. E., Maharaja of Durbhangha, made over to the Calcutta University a sum of $2\frac{1}{2}$ lakhs of rupees for the erection of a building for the University Library. This munificent gift was later supplemented by other funds. The present building is to accommodate the Law College and M. A. classes. Each storey has a main central hall, with side rooms to be utilized as reading rooms and tutorial classes.

Library Gifts to Dacca :—H. E. Lord Carmichael, the Governor of Bengal, gave gifts to various educational institutions in Dacca, aggregating to Rs. 17,250, on the occasion of his first visit to that town. Of these 17,250, Rs. 3,450 were given for purely library purposes in the following manner : Rs. 500 to Northbrook Hall Library, Rs. 250 to Ram Mohan Library, Rs. 400 to Jagannath College (for books), Rs. 250 to Eden Girl's School Dacca (Library purposes), Rs. 250 to Madrassa Dacca (Library), Rs. 250 each for the library of Dacca Collegiate School, Armanitola School, Pogose School, Ukil's Institution, X. L. Jubilee School and Imperial Seminary, Rs. 400 to Police Training School Dacca (Library). All these gifts show how keen an interest Lord Carmichael takes in the library institution.

Madras University Library :—The Syndicate of the Madras University recommended to the Senate that out of the non-recurrent grant of Rs. 4 lakhs given by the Govt. of India, Rs. 2 lakhs be devoted to the erection of library building to accommodate the Oriental Manuscripts Library and the University Library, with lecture rooms, etc. attached, and that this sum was to supplement the grant of $1\frac{1}{2}$ lakhs from the

Govt. of Madras for the same purpose ; and also for the purchase of books and manuscripts for the libraries, Rs. 1½ lakhs be set aside. Out of the recurring grants, Rs. 6,000 were recommended to be allotted for the salary of the Librarian (University and Oriental), and Rs. 4,500 for additional Library staff, travelling expenses of Pundits, costs of printing, publication and purchase of Manuscripts, etc. Thus the Madras University Library has been fortunate enough to secure a very decent permanent grant of 5 lakhs, over and above the recurring grant of more than 10 thousand rupees per year.

[AMERICA.]

New York Public Library annual Report for 1911 :—The year 1911 has been most memorable not only in the history of the library, but in the history of New York City, owing to the opening on May 23rd of the new magnificent building of the library, which consolidates at present the three Astor, Lenox and Tilden foundations. We would therefore review here briefly the history and development of this gigantic library project, which has now provided the City of New York with a commanding central reference library, with a circulating library system of unique extent and completeness, including a well equipped branch library system, with a total collection of books in both departments aggregating about 2,000,000 volumes, and with unlimited possibilities of expansion and usefulness.

The new central building has cost the City about \$ 9,000,000 (or *2 crores and 70 lakhs of rupees*), and has a capacity of 3,000,000 volumes. The total collection in the main building is distributed as follows :— 1,000,000, books and pamphlets in the 7 floors of steel stacks, 20,000 books on the shelves of the main reading room, where there are seats for about 800 readers, and 1,000,000 books in 15 special reading rooms devoted respectively to Americana, art and architecture, maps, music, prints, genealogy, Slavonic literature, Jewish lit., Oriental lit., science, economics, public documents, technology, patents and a library for the blind. Each of these rooms is in charge of an expert who is prepared to aid readers and students ; and each of these collections may be supplemented by volumes from the main stacks. Through the generosity of Mr. Andrew Carnegie a Library School is conducted in the building for systematic training of librarians, which in this first year was attended by 32 students.

Besides producing a monumental reference library, the Library Consolidation Act of New York enabled the Public Library to bring together

and operate under one central management as its branches different circulating libraries in the City. The total *branch circulating libraries* operated by the Public Library are 43; of these 37 are built by Mr. Carnegie according to his agreement to provide funds for the construction of 65 branch library buildings at an average cost of \$ 80,000 or \$ 5,200,000, in all, if the city would furnish the sites and provide for the maintenance of the libraries. In addition to these branches the circulating Dept. carries on an important work in its *Travelling Libraries*, which are circulated in places not reached by the regular branches, including outlying districts of the City, fire department houses, asylums, hospitals and charitable institutions, private schools, industrial schools, Sunday schools, department stores, study clubs and similar organizations. During the year books were sent to 868 such stations and the total circulation was 1,113,468 vols. Each branch library building is becoming more and more the educational centre of the neighbourhood where picture exhibitions are given, lectures delivered, and various classes, meetings and entertainments are held.

A particularly interesting phase of the work in both the Reference and the Circulation Departments is the special provision for children. In the branch libraries this work was being organized during the last few years, with the result that in 1911 the number of children going to these buildings & making use of the books reached the large total of 1,121,015. The opening of the attractive **Children's Room** in the central building has given a fresh impetus to the effort & the room has, in fact, become an educational influence of distinct power for good.

Coming to the statistical part of the report we find that in the Reference Dept. readers and visitors numbered 1,658,376, of which readers numbered 246,950, and they consulted over 911,891 volumes. During the year, 41,134 vols. and 55,098 pamphlets were received & the total number of volumes & pamphlets in the entire system was **2,019,813**, besides 73,109 prints & 7,000 maps. The public catalogues contain 1,716,191 cards, the official catalogue 819,533, and catalogues in special rooms 1,085,906, making a net total of 3,621,630 cards. Periodicals currently received amount to 6,927 titles (or 167,259 individual pieces). Of these 4167 are purchases, 2544 gifts & 216 exchanges for the *Bulletin* 161 are daily papers, 902 weeklies, 73 semiannuals, 796 annuals, 1,433 are irregular publications. In the Circulation Dept., with its 40 working branches, there were 877,672 volumes, of which 57,369 were for reference and 820,303 for home use. The circulation for home use went to 7,914,882. The circulation percapita during the year was 2.67 volumes (for a population of 2,962,000), and the percentage of fiction was 39. The **total expenditures** were 1,114,180 Dollars (or Rs.

33,42,540); of these 419,712 were for Reference Dept., which spent 80,254 or 19 p. c. for books, binding & periodicals, and 234,962 or 56 p. c. for salaries, & the remaining sum for other purposes. Out of 694,467 Dollars set apart for the circulation dept. Dollars 185,667 or 26 p. c. went for books, binding & periodicals, 363,827 Dollars for salaries, & so on.

There are 927 persons on the staff of the library, 360 in the reference dept. & 567 in the circulation dept. Of the reference dept. staff the number of librarians, assistants, etc, was 219, & the number of engineers, janitors, pages, etc, was 141 ; & in the circulation dept. the figures were 472 & 95 respectively.

It thus appears not only that these newly acquired library facilities of New York are of unusual variety and extent, but also that they seem to be eagerly availed of by a constantly increasing number of people of all ages and conditions. There is no other library in the world which reaches so many readers. It is estimated that no fewer than **two million** people have in some measure partaken of its benefits during 1911. If, as Cicero said, the education of the people is the highest function of a state, then the trustees of the Library are surely justified, as they say, in congratulating themselves heartily upon the establishment in the very centre of their municipal life of "this great **university of learning**, with its incalculable educational influence upon the present generation as well as upon future generations."

Our special object in giving *this report* in so much detail is to let it serve *as an eye-opener to many here* who have very little idea of the enormous expenditure made, and justly made, after library administration in other countries.

New York State Library:—On Oct. 15th was opened the new State Education Building, Albany, New York, which is to serve as the new home of the New York State Library. It will be remembered that when the old Library building was destroyed by fire less than two years ago, there was heard a general lament over its destruction & the treasures that it housed. That Mr. J. I. Wyer, the State Librarian, has succeeded so soon to bring together anew a collection probably exceeding 350,000 vols. is a remarkable example of speedy and comprehensive work in forming a great library while carrying on the temporary library activities. The first floor of the main part of the new building is to be used chiefly for the general offices of the Education Dept. The entire wing, comprising seven stack stories, the principal reading room and large marginal rooms for administration, is utilized by the Library. The most striking feature of the building is the central rotunda, from which access is had to the five principal reading rooms, better stated, perhaps, a group of five special libraries—law, medicine, periodicals, public documents, and the

principal reference room. The latter is an adaptation of the Reading Room of the Bibliothèque Nationale in Paris and seems likely to rank as one of the handsomest & most satisfactory reading rooms in the United States. The director's offices and the public catalogue room are on either side of the entrance to the general reading room. The walls of the periodical room are formed by 1800 metal sliding boxes of size convenient to hold the various journals. The Library School occupies six rooms on the third floor, where also is a special stack accommodating 100,000 volumes used for Travelling Libraries and another special stack built to the dimensions of the large books in raised type for *blind* readers. The basement contains the bookbindery, the packing & unpacking rooms, an auditorium, janitor's quarters & rooms for storage. The scope of the library for which an expenditure of a million and a quarter dollars has been planned, includes books of general reference & bibliography, & the more special subjects of law, medicine, history, education, social science, technology & engineering, science, manuscripts, government & documents. It is *not planned to make a great general library but a great reference library*, providing directly for the legislature, state courts and departments. The library is also to supplement schools, libraries, & cultural, commercial, industrial & professional activities of the State. "The new Education Building of New York is worthy the dignity of the Empire State & its superb columnar facade fittingly typifies the simple classical spirit which should dignify education, even in its varied modern development."

New Harvard University Library :—Plans are under way for a million dollar library building for Harvard university, the gift of Mrs. G. D. Widener of Philadelphia. The gift is a memorial to her son, Harry Elkins Widener, who together with his father was lost in the Titanic disaster and who was a graduate of Harvard. He was also a collector of rare editions and his valuable collection of the same of about 2500 volumes will be housed prominently in the new building. Arrangements in the new building will be :—The ground floor will have large special reading rooms for the departments of history, government, and economics, accommodating about 150 students. On the first floor will be the Widener Memorial Hall, the Widener Collection, and a smaller room for rare books and a few other rooms for library work. The second floor will contain the card catalogue room, the delivery room and the main reading room with seats for 375 students. On the third floor will be a large arts and archaeology room and a map room ; and on the top floor a bindery, a photographing room, special rooms for the English library, the classical and other collections and 20 other rooms. One of the noteworthy features of the Widener Library will be the opportunity and encouragement it will give for special research work.

Scattered about on the various floors will be 80 private rooms for professors and visiting scholars and also 350 "cubic'es," small separate rooms, furnished with a desk and chair, where students may work in seclusion. The stacks will hold about 2,500,000 volumes and will be made up of about 50 miles of shelves. Gore Hall, which has been used since 1841 for the College library, will be demolished and on its site will be placed the new fireproof structure.

Farmers' Institute Train Library Exhibit:—A "library car" was sent out in connection with the Farmer's Institute Train from the Michigan Agricultural college to exploit the work of the Michigan State Library. During the two-weeks' trip stops were made at about 70 stations, where for an hour or hour & a half the librarian gave informal talks to teachers, men, women & children & gave instructions as to how the books might be obtained. The audience was then taken to the exhibit car, where personal attention was given with regard to reading matter & thousands of circulars, book lists, etc., distributed. The walls of the car were covered with an exhibit of the fine collection of pictures of ancient and modern art. Four libraries were placed there: a graded school library, a library covering the ninth grade up to the oldest readers, a special library on agriculture and another on domestic economy. At every point the car was filled with an interested audience, and the presence of school officers, supervisors, ministers and others interested along educational lines in the various counties was very gratifying. Teachers in rural and small high schools took the greatest interest and in some cases brought their entire flock to the car.

The idea of a "library car" is entirely new to us, though not so in America and this information therefore will, we hope, interest our readers.

A science Library for Children:—The Chicago Academy of Sciences has been conducting educational work for the past few years. In connection with this a demand has arisen for a Reading Room and Library for children. To satisfy this demand the trustees of the Academy have furnished one of the rooms in the museum as a children's library and about 700 books have been selected as a nucleus. Appropriate periodicals and a picture collection is also included, stereoscopic views have been selected for their importance in geographic studies of foreign lands and for illustrating the agricultural and industrial activities of various parts of the world. Most of the books are in non-technical language. A few biographies of the great scientists, several historical sketches of the progress in pure and applied science, stories based partly on natural history studies and accounts of explorations have been selected.

[EUROPE.]

Public Library Systems in Great Britain:—The recently published Home Office “**Return**” of England contains interesting information about the results of the Public Libraries Acts in the British Isles and is a testimony to the extent to which the Public Library has entered into the life of the community. The summary of the statistics (for the year ending 31st. March 1911.) shows that the population of the places in which the Acts have been adopted is 26,370,582, the total number of volumes in the Libraries is 10,995,115 (of which 3,366,549 are in reference libraries), the total issue is 54,690,222, and the total expenditure is £ 814, 932. According to this **Return** there are **six library systems** in the British Isles **issuing over one million volumes** per year. These are :—

	Annual Issue.		Annual Issue.
1 Manchester	2,754,800.	4 Birmingham	1590,279.
2 Liverpool	1,966,550.	5 Leeds	1,483,443.
3 Glasgow	1,763,057.	6 Islington	1,043,207.

There are **14 other systems with an annual issue of over 500,000**. Some of these are e. g. Edinburgh (910,370), Bristol (819,987), Sheffield (726,890), Croydon (535,115), and Cardiff (502,073). These are only the larger systems ; and when it is remembered that there are **over 500 other library systems**, many of them nearly as busy as the larger ones, some idea may be gained of the enormous influence of the municipal library.

British Museum Report for 1911 :—The report of this great national institution of England issued lately will be interesting to librarians here : During the year the Reading Room attendance was 223,404 (daily average 745) ; newspapers room 19,212 ; manuscript room 11,731 ; print room 9649 ; and total attendance was 280,527. The number of visitors to the Museum was 723,571 ; volumes supplied to readers numbered 1,464,749, exclusive of the 20,000 volumes to which readers have free access in the Reading Room. Total accessions numbered 379,294 ; of these books & pamphlets were 28,022 ; serials 70,309 ; maps 2,005 music 11,272 ; news papers (single numbers) 247,116 (number of news papers published in United Kingdom is 3470 & these are received under copyright act in the museum) ; Manuscripts 1512 ; Oriental printed books & Mss., 2388 ; prints 2890. One of the most important gifts was that of H. M. the King, the collection of music in the Buckingham Palace, consisting of about 1000 mss. & 3000 printed books. Another most valuable gift received since the bequest of the Grenville Library in 1847 consists of the 50 volumes, which the will of the late Alfred Huth allowed the Museum to select from his library prior to its sale. During the year the following valuable catalogues were published : (1) Subject-Index of the modern

works added to the library, 1906-10; (2) Catalogue of Greek papyri with texts; (3) Alphabetical index to the Chinese encyclopædia in the Museum (4) Part V of the reproductions of prints (specimens of etchings by Dutch masters, 1615-1650); (5) Guide to the Mss. & printed books exhibited on the Bible tercentenary day; (6) Part II of the catalogue of books printed during the 15th century. In the manuscript dept. revision of the index to quinquennial catalogue for 1906-10 was completed, of which letters A, B have been printed. Consultation of mss. was 32,794 2733 charters & seals; 827 mss. were photographed, with a total of 5949 photographs. In the prints dept. the card index to periodicals was completed & brought upto date. During the year excavations were made on behalf of the Museum, at Jerablus on the Euphrates, the site of the ancient Hittite town of Carchemish where much of interest was found.

Library Association of United Kingdom: The 35th annual Conference of the Association took place at Liverpool in the first week of September. Councillor F. J. Leslie was elected President, Sir John Dewar, M. P. being the retiring President. The subject of the presidential address was the "*Public Library's Part in the Life of a Modern City.*" Libraries, he said, were now coming to be regarded not as the mere purveyors of sound amusement and relaxation, though that was a worthy enough object, but as ministering to the intellectual growth and mental progress and development of a city and as one great agency for counteracting the evil effects of crowding together in a narrow area hundreds of thousands of men and women without adequate room for growth and expansion, physical or moral. The danger of the spirit of social unrest lay in the unfortunate ignorance of the history of the past on the part of the leaders of the movement. Here then was the opportunity of the public libraries to make the wisdom and experience of mankind easily accessible to all. The school's work had to be done in ten years, but the public library, as an instrument of education, had its opportunity in all the rest of life. This work can be done, e. g. by preparing, in collaboration, a clear analytical and descriptive index to the standard works on social questions, as suggested by Mr. H.G. Wells, and circulating it broadcast. The library should be the *worker's university*. The future of the world depended more than ever upon the wise diffusion of sound knowledge.

Among other papers the notable were: "Open Access" by G.T. Shaw; the Place of Bibliography in Primary, secondary and Higher Education, " by H. R. Tedder; "Current Serial Digests of Pure and Applied Science" by E. W. Hulme and Dr. C. Kinzbrunner; "Public Libraries and the Public" by W. E. Doubleday; "Cost of Education and its Effect upon the Library Movement" by E. A. Savage; and "Superstition of the Bound Volume" by Mr. Jost.

Dr. G. K. Fortescue's death: The death of Dr. Fortescue, Keeper of the Printed Books at the British Museum, on October 26th will be learned with great regret by all the library and literary world. Dr. Fortescue, who was in his 65th year, was to have retired under the age limit on October 31st after 42 years' memorable service. He was appointed an Asst. Librarian at the British Museum in 1870, Superintendent of the Reading Room in 1884, and Keeper of Printed Books in 1889. He was elected President of the Library Association in 1901, and President of the Bibliographical Society in 1909. During his time he had seen an increase to the Library of 2,000,000 books. When he came it had only one rival, the Bibliotheque Nationale of Paris, but now the British Museum has between $3\frac{1}{2}$ to 4 million books, while in Paris they have 3 millions. The name of Dr. Fortescue will always be associated with the "Subject Index of Modern Works in the British Museum", which was compiled under his direction.

The Forty-thousandth number of the Times newspaper, that was out on September 10th, contains a wealth of information regarding printing and allied trades. It gives the history of printing, of newspapers, and of the **Times** itself in 44 pages with illustrations, treating the subject very thoroughly and completely. The story of printing from the very earliest times in China, centuries before anything of the kind was known in Europe, is here narrated with unparalleled completeness. The history of the English newspapers also is told in a fascinating style and is specially full and authoritative. The non-existence of the newspaper in the 16th Century and its tardy development in the 17th and 18th was, says the writer, immediately due to the political hostility of the Government, which were stoutly opposed to any attempt to make their actions and policy public property, on the ground that the newspaper "makes the multitude too familiar with the actions and counsels of their superiors and gives them not only an itch, but a kind of colourable right and licence to be meddling with the Government." How this view has completely changed is vividly set forth here. Similarly the history of the **Times**, a great national institution of England, is given in all its details.

Bibliotheque Nationale, Paris, Report for 1911, issued on March 1st, 1912, is divided into four departments of the Library: (1) that of printed matter, map and geographical collections; (2) of Manuscripts; (3) of medals and antiquities; and (4) of prints. Lack of space and the small personnel is noted, as well as the lack of mechanical apparatus for transportation of books. A commission was appointed to study the question. The volumes borrowed in the reference room reached 588,040, an increase of 16,000 over 1910; there were 183,326 readers, the highest reached on one day being 830, although the seating

capacity is only 344. In the Reading Room there were 39,803 readers, 52,839 volumes being loaned. In the geography room there were 2,265 readers, 26,347 pieces being borrowed. Accessions through legal deposit : 14,912 books and pamphlets, 540,000 journals and periodicals, and 6060 pieces of music ; by purchase 13515 foreign books, 125 incunabula ; 72,500 reviews and foreign periodicals ; by gift 6,500 volumes. 22,797 books were bound. The bulletin of recent publications in 1911 approximated 1100 pages. The foreign bulletin contained 7061 numbers. Portions of the following catalogues were prepared : general catalogue of printed works, that of American Library, history of Oceania, anonymous books on fresh history, law reports, etc. In the manuscript section there were 44507 readers, 75,754 Mss. being borrowed, Catalogues of mss. on China, Tibet, India, Persia, Arabia and other special collections have been begun.

Royal Library, Berlin-Report for 1910-11:-The important innovation of the year is the requirement of a fee of 2½ marks (a mark =about a shilling) for the half year, to be paid on the issuance of loan cards. These payments are to be used exclusively for the increase of the library, and during the year amounted to 35,705 marks (Rs. 26,400) This required fee resulted in a decrease in circulation of 87,499 and in cards of 4610, while the registration in the reading room has increased to 3403 and the loan of books to 37,941. The library has specially tried to put many useful and precious things in its reading room, but has been blocked somewhat in its generous plans by the fact that its books have not only been unwarrantably mutilated, but that upwards of 200 volumes are missing from its shelves. In some of the most valuable works, illustrations have been cut out, pages soiled, and the privilege of free consultation wholly abused. The Royal Library sent out : 8, 499 volumes " within the inter-library loan system, " and 12,459 volumes " outside the system ". Books were loaned to Austria-Hungary, Italy, Switzerland, France, Spain, Turkey and other European countries. The report also tabulates the borrowers of the books by their classified professions and occupations. The total number of bound volumes in the library on December 13, 1910, was 1,148,996 books and 41,518 mss., besides many maps and volumes of bound music, the total number of volumes being 1,401,956. During the year there were 53,836 book accessions. 124398 marks (Rs. 90,000) were spent for the increase of the library. Books received under compulsory deposit reached 15948.

University of Gottingen Library has been provided by Mr. J. Pierpont Morgan with an endowment fund for the constant supply of the best English and American literature both ancient and modern.

Belgium postal savings banks & library facilities:-Belgium has

evolved a scheme in which her national virtue, thrift, is to be utilized for the spread of knowledge. A State Library, to begin at 10,000 volumes, is being set up in Brussels, and all those who have money in the savings banks are entitled to borrow from it any book they like upon checking a penny off their savings bank books at the nearest post office. The volume borrowed will be sent free by post and may be kept for a fortnight, while the usual guarantee is provided by the borrower's deposit. As Belgium has 1500 post offices, there will practically be 1500 circulating branches of the library.

At Green Harbor, Spitzbergen, a large and well-selected library is to be established at the wireless telegraph station through the generosity of the five largest book publishers in Norway. This will make the long polar night more endurable for the corps of telegraphers and others employed there. The library will be supplied each year with the best new books.

Travelling libraries in Sweden:—To counteract the influence of poor literature sold by vendors to women, who in Sweden frequent libraries much less than men do, a society in Stockholm has established a system of travelling libraries for the women workers in the factories of the city. The movement has been so successful that many employers have become members by paying a sum sufficient to become an owner of a collection of 25 to 30 volumes. At the end of two months the old collection is exchanged through the society for a collection belonging to another employer.

Public library systems for Finland—J. A. Kemiläinen, secretary of libraries of the Finnish national society for popular education, has been making a tour through United States for the purpose of obtaining such information as he can use in organising a system of public libraries for Finland. In Finland the movement for the public library comes from the people in the less fortunate circumstances of life, not, as in the United States, from those who are able to provide libraries for themselves. The parliament of Finland two years ago made an appropriation of 6000 marks for the development of small libraries for the villages and towns of Finland, but Imperial authorities transferred the money to the support of the Russian military forces, so that the support of the small libraries devolves on the Finland national society for popular education.

Public Libraries in Russia:—In a paper read before the Moscow Bibliographical Society, Mme. L. Havkin gave some interesting facts regarding Russian public libraries. In European Russia there are 509 Public Libraries, in Poland 40, in the Caucasus 35 and in Siberia 49. The province of Moscow alone has 37. These libraries are supported by subsidies from the Zemstoves (county councils), only 11 being supported by the Govt. Some of these libraries have incomes as large as £ 2,800, but the average income is £ 250. In size they average 9,000, ranging from 1000 to 140,000 and 200,000 the largest. It is estimated that, in all, the libraries contain about 7,000,000 volumes. A considerable use is made of the libraries, and although many libraries naturally have but few subscribers, the Riga library has 8,500.

Extracts from some of the Press Opinions on th LIBRARY MISCELLANY.

લાઈબ્રેરી મીસેલેનો વિષે કેટલાક પેપરોના અભિપ્રાયો.

The Dial (of Chicago).

A Library Movement in Baroda which promises to quicken the hitherto sluggish library activity of all India starts with the formation of a Baroda Library Club and the establishing of a *Library Miscellany* or quarterly periodical devoted to public library interests in Baroda and India generally. The first number of the *Miscellany* has reached us and proves to be a highly interesting and enterprising publication, its three sections (English, Gujarati, and Marathi) being devoted to library matters, both domestic and foreign, especially to the bibliothecal renaissance—or perhaps naissance would be the better term—now receiving attention and encouragement in India. An elaborate “ Scheme of Classification for Sanskrit Libraries ” is given in which the grand divisions of literature are designated by vowels, gutterals, palatals, cerebrals, dentals; semi vowels, and sibilants, including the aspirate. This may remind one of the new classification in which the letters of the alphabet play the chief role, with numbers as subordinates. Not all classifiers, it is evident, see literature in decimally-divided sections. The best wishes of American Library workers go out to Mr. Kudalkar, to the Maharaja Gaekwad who is supporting him, and to all other participants in the movement to place books in the hands of the toiling millions of India.—

Library World (of England.)

We are glad to record the appearance of the *Library Miscellany*, a new magazine devoted to the interests of Librarianship published at Baroda, India. It is printed in English, Gujarati, and Marathi and will thus be enabled to circulate throughout the greater part of India. We wish the *Library Miscellany* every success and trust that it will be the means of inducing many other Indian States to follow the example of Baroda in providing easily accessible libraries for the Public.

Times of India.

..... it is apparently modelled on an American journal,....., and is intended to be a means of communication between Librarians, an incentive to enthusiasm and an instructor in Library methods and library work..... The rest of the journal which is in English, Gujarati, and Marathi seems to be of a useful technical character.

Modern Review:—

The spread of education does not bear full fruit unless there be libraries and free libraries scattered all over the country. Baroda has taken the

lead in establishing free libraries. It is fitting therefore that she would be the first to publish a periodical, the *Library Miscellany*, dealing with the details of library management and other allied matters. The classification of books and their cataloguing in such a way that a book can be at once found and that alphabetical order the most expeditious method of issuing books to the public all these have become an art in themselves. It has to be learned ; it does not come naturally. The *Library Miscellany* ought to be able to teach us all about libraries.

The Parsee.

To promote the Library Movement a journal has been started in Baroda. The *Library Miscellany*, as this quarterly magazine is entitled, is edited by Mr. Kudalkar, assistant Director of State Libraries in that State. Its motto "the Public Library is the people's university" expresses the aim of the movement. An American writer said many years ago that one aim of civilisation is to bring the university to every man's door. In the people's university the vernaculars will have to be more largely employed than English. The journal before us is divided into three parts English, Gujarati and Marathi.

Indu Prakash.

Its first number is full of interest.....contains a wealth of library information and should find a place in every school and college library as also in the family of every student of literature.

Leader.

Contains upto date information and well written articles on the modern public Library movement in India and England. We wish the journal success.

Punjabee.

We welcome this new journal published from the Central Library, Baroda, the home of many beneficent movements aiming at the regeneration of the masses of our people. We believe the *Miscellany* is the first of its kind in this country, being devoted solely to Library matters and to the furtherance of the free library movement inaugurated in Baroda by the free enlightened Maharaja, His Highness Sir Sayaji Rao. As the *Miscellany* is intended to be an all India journal serving as a means of communication between Libraries in all parts of India, an incentive to enthusiasm, and as an instructor in Library methods and Library work, we hope, it will be patronised by all Libraries, public and private, and that thereby the "free Library—idea" will everywhere strike root in this land.

United India and Native States.

Contains a good deal of interesting matter relating to the progress of the movement both in India and elsewhere and we have no hesitation of saying that if our readers wish to keep themselves in touch with the results traceable to the library-institution, they cannot do better than turn to the

need in the intellectual development of the country. It is very daintily got up, contains an excellent likeness of His Highness Sayaji Rao Gaekwad and a portrait of Mr. Borden.

Mahratta.

The number opens with an article by Mr. Borden, Director of State Libraries, Baroda, giving a synopsis of what is being done and will be done in the State to further the Library movement as an integral part of public education. Mr. Kudalkar's address at a meeting of the several librarians in Baroda, gives in detail the scope and possibilities of the Library movement. In another article Mr. Dalal suggests a novel method of classification for Sanskrit Libraries. The section headed "Library Notes and Comments" gives valuable statistical information about libraries in India, Europe and America. The Marathi and Gujarati sections are equally interesting. This first number of the *Miscellany* has become highly readable. It is a move in the right direction, and will help a good deal in securing co-operation among the libraries of the country.

Praja Bandhu.

Is a notable addition to the periodical press of this country. The first number of the Magazine, which has been lying on our table for the last few days, contains articles on the important subject of libraries. Since it is published in three languages viz., English, Gujarati and Marathi, it is obvious that every one can profit by it. The Magazine for the present is quarterly, but we have no doubt that it will ere long begin to make its appearance at shorter intervals than now. It is the first journal of its kind; nevertheless it contains both interesting as well as instructive matter that ought to make it a welcome visitor in every educated person's home. For all these reasons, while welcoming the *Library Miscellany* to our ranks, we trust it will succeed in fostering the library spirit among the people of India that alone can bring "enlightenment and happiness into the hum-drum life of the toiling millions of this land of ancient civilization." If it does that, it will amply justify its existence no less than its usefulness.

Gujarati Punch.

..... a unique journal devoted to the furtherance of the Library Movement in India. The prime object with which the journal has been brought into being is to advocate the cause of the Public Library Movement, to discuss problems which are likely to throw a flood of light on the method of educating the masses through the medium of the public libraries, to foster unity among organisers and pioneers of public libraries in various parts of the country, and to focus the general sympathy of the people for the development of libraries on scientific and well-organized lines. The *Library Miscellany* is an origin of the novel Library Movement started in Baroda, and

it is to serve as “a means for communication between librarians, an incentive to enthusiasm, an instructor in library methods and library work.” The Public Library is looked upon as the People’s University by enlightened scholars of the West. And an organ specially devoted to the furtherance of the cause of the Public Library Movement deserves every sort of encouragement at the hands of all those that are interested in the question of the proper culture of the people.

સાંજ વર્તમાન.

આ ચોપાનીયામાં ખાસ કરીને લાયબ્રેરીયનને અવશ્ય જાણવાજાગ ધણી બાબતોનો સમાવેશ કરવામાં આવેલો છે. વડોદરા રાજ્યમાં પુસ્તકાલયની સ્થિતિ એ નામનો વડોદરા રાજ્યના પુસ્તકાલયોના મુખ્ય અધિકારી મીં બોર્ડનનો લેખ તે રાજ્યમાં પુસ્તકાલયોની સ્થિતિ કેવી છે તથા તેમને વધારવાને તથા ખીલવવામાં રાજ્યની કેટલી ઉમેદ છે તે બતાવેલું છે. બીજો લેખ સંસ્કૃત પુસ્તકાલયોનાં વર્ગીકરણનો છે. સંસ્કૃત સાહિત્યના પુનરજીવનની આવશ્યકતા સર્વાંશે સ્વીકારવામાં આવે છે અને તેમાં સંસ્કૃત સાહિત્યની શાસ્ત્રીય વર્ગીકરણ ઉપયોગી થઈ પડશે. ગુજરાતી વિભાગમાં પુસ્તકાલય તરફ જનસમુહની ફરજો તથા લાયબ્રેરીયનની પસંદગી એ બે લેખોમાં જનસમુહ પુસ્તકાલયને કેવી રીતે મદદ કરવી તથા કેવા લાયબ્રેરીયનની પસંદગી કરવી તે બતાવેલું છે. ગુજરાતી પુસ્તકાલયોમાં વર્ગીકરણનો સવાલ તેના સાહિત્યના વિકાસમાં અતિશય અગત્યનો છે, આપણા ગુજરાતી પુસ્તકાલયોમાં ભાગ્યેજ કોઈ પણ જાતની શાસ્ત્રીય ગોઠવણ જોવામાં આવે છે. તે ગુજરાતી પુસ્તકાલયો જો આ પદ્ધતિ અંગીકાર કરશે તો વાચ્યવાચકનો સંબંધ જે દરેક પુસ્તકાલયનો ઉદ્દેશ હોવો જોઈએ તે જોડી આપવામાં તેમનો માર્ગ ધણોજ સરળ થશે મરાઠી વિભાગમાં આધુનિક સાર્વજનિક પુસ્તકાલય તથા વાગદેવીનો વીહાર એ બે મુખ્ય લેખો છે. પ્રથમ વિષયમાં સાર્વજનિક પુસ્તકાલયનો નવીન ખ્યાલ સ્પષ્ટ પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યો છે. બીજા લેખમાં શ્રીમંત મહારાજ સાહેબના સાર્વજનિક પુસ્તકાલયના સ્થાપના સંબંધમાં ઉદ્દગારો દરેક એકબીજાની સામે મનન કરવા જોવા છે. આ ઉપરાંત દરેક વિભાગમાં સાર્વજનિક પુસ્તકાલયો તથા તે સંબંધની હિલચાલની સારી માહિતી આપેલી છે અને તેમાં રસ લેનારો તથા ખાસ કરીને દરેક લાયબ્રેરીયને તો આ ચોપાનીયું અવશ્ય વાંચવા જેવું છે. ચિત્રો છપાઈ વિગેરે સુંદર છે, અને તે જોતાં આ ચોપાનીયાનું બે રૂપિયા લવાજમ પણ મધ્યમ છે. અમે અમારા નવીન ભાઈબધનો વિજય ઇચ્છીએ છીએ અને આશા રાખીએ છીએ કે સાર્વજનિક મુક્ત પુસ્તકાલયોની વૃદ્ધિ તથા લાયબ્રેરીયનોને પુસ્તકાલય શાસ્ત્રના વિવિધ અંગોનું શિક્ષણ આપી પુસ્તકાલયોને લોકોને વધુ ને વધુ ઉપયોગી કરવાનો જે તેનો ઉચ્ચ બીનસ્વાર્થી ઉદ્દેશ છે તે સફળ થાય.

પારસી.

આપણા દેશના લાયબ્રેરીયનોને ઘણું અગત્યનું થઈ પડે એવું The Library Miscellany નામનું એક ત્રિમાસિક ચોપાન્યું વડોદરામાં પ્રગટ કરવામાં આવ્યું છે. એ ચોપાન્યાનો પહેલો અંક તપાસતાં તેમાં લાયબ્રેરીયનો કે જેના લાભ માટે મુખ્યત્વે કરીને

એ કહાડવામાં આવ્યું છે, તેઓ તથા સામાન્ય વાંચનાર એ જાનેની એક સરખી રીતે ઉલટ ઉશ્કેરનારી ધણીક બાબતોનો તેમાં સમાવેશ થયેલો માલમ પડે છે. આપણા દેશના લાયબ્રેરીયનોનો મોટો ભાગ પોતાની ફરજ બહાર જતી અને પાછી પ્રતી ચોપડીઓની નોંધ કરવામાંજ સમાધ ગયેલી ધારતો દીસે છે. અને તેનો મોટો ભાગ પોતાની ખરી ફરજોથી તદ્દન અજ્ઞાન હોય છે. કેટલાક લાયબ્રેરીયનોનું સામાન્ય જ્ઞાન વટીક કેટલીક વેળા એટલું અપૂર્ણ હોય છે કે તેઓ નવાં પુસ્તકોને કયા જુદા જુદા વર્ગોમાં વહેંચી નાંખવા તેટલું પણ સમજતા નથી, અને ધણીકવાર તેઓ તરફથી તવારીખ યા એવાજ કોઈ બીજા વિષયનાં પુસ્તકને નવલકથા યા કવિતાના વર્ગમાં મેલાયલાં જોવામાં આવ્યાં છે. પ્રજાની કેળવણીમાં સારા પુસ્તકખાનાઓ કેટલો અગત્યનો ભાગ ભજવે છે તેનો તેઓ સહેજ પણ ખ્યાલ ધરાવતા માલમ પડતા નથી. આપણા દેશના લાયબ્રેરીયનોની હાલતી એ અજ્ઞાન હાલત જોતાં ઉપલાં ચોપાન્યાની હાજરી વગર શકે ધણી મુખ્યારકબાદી લેવાજોગ ગણાશે. હિંદુસ્તાન ઉપરાંત યુરપ અને અમેરિકાનાં પુસ્તકખાનાંઓ સંબંધી પણ ધણી જાણવાજોગ ખબરો એ ચોપાન્યામાં પ્રગટ કરવામાં આવનાર છે, અને તે ચોપાન્યું દર ત્રણ ત્રણ મહીને બહાર પાડવાની ગોઠવણ કરવામાં આવી છે. પહેલા અંકમાં આપવામાં આવેલી જાણવાજોગ ખબરો જોતાં અને એ ચોપાન્યાનું સુકાન જે અનુભવી કેળવાયેલા ગૃહસ્થોના હાથમાં છે તે બીના ખ્યાનમાં લેતાં તે ભવિષ્યમાં વધુ અને વધુ ઉપયોગી થઈ પડવાની વકી રહે છે. હિંદુસ્તાનમાં પ્રગટ થયેલું એ જાતનું ચોપાન્યું એ પહેલુંજ છે, અને તેનું જે ધણું નજીવું લવાજમ રાખવામાં આવ્યું છે તે જોતાં તેનો મોટો ફેલાવો થવાની વકી રાખી શકાશે.

સુંદરીસુબોધ.

લાઈબ્રેરી મિસલેની.—પુસ્તકાલયોની સુધારણા અને અભિવૃદ્ધિ માટે પ્રયાસ કરતું આખા હિંદુસ્તાનમાં પહેલું અને એકજ પત્ર. (રોયલ આઠ પેજ, લગભગ ૬૦ પૃષ્ઠ તથા બે છબીઓ વાળું—સચિત્ર ત્રિમાસિક) ઇંગ્લેન્ડ, મરાઠી અને ગૂજરાતી, ત્રણ ભાષામાં પ્રકટ થાય છે. તંત્રી, શ્રીયુત્ત જે. એસ. કુડાલકર, એમ. એ, એલ એલ. બી; વડોદરા. વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૨-૦-૦.

“ જાહેર લાયબ્રેરી એજ પ્રજાનું મહાવિદ્યાલય છે, ” એવું કર્તવ્યસૂત્ર ધારણ કરતું આ પત્ર, વડોદરા રાજ્યના નામદાર મહારાજ સાહેબના લોકોદ્ધારના અનેક પ્રયત્નો પૈકી ફક્ત એકની પ્રગતિ સૂચવે છે; છતાં એ એકજ પ્રયાસ કેટલો મહાન, કેટલો આશાજનક, કેટલો ભવિષ્યવાન છે, એ વિશે તહેનો આ અંક જોવાથી ખાત્રી થયા વિના રહેતી નથી. જાહેર પુસ્તકાલયોની હીલચાલ પ્રજાના કલવણીના પરિણામરૂપ છે. એ સત્ય છે તથાપિ પ્રાથમિક કેળવણીથી શરૂ કરીને મહાવિદ્યાલય પર્યન્તનું જ્ઞાન આપવાનો તહેને અધિકાર છે, એ પણ વિસારવા જેવું નથી. નામદાર મહારાજ સાહેબના આ શુભ પ્રયાસનાં ૫૭ વડોદરા રાજ્ય બહાર પણ થયા લાગ્યાં છે, એ તહેની “ પ્રતી લાયબ્રેરીઓ ” વાળી યોજના મુખ્યપાઈ અને અમદાવાદમાં સ્વીકારાયાથી પ્રતિત થાય છે. અને હજી તો કાર્યક્રમની શરૂઆત માત્ર થઈ છે. વડોદરામાં પ્રજાકીય પુસ્તકાલયોની અભિવૃદ્ધિને માટે એક “ લાયબ્રેરી કલબ ” પણ સ્થપાઈ છે, આ ત્રિમાસિકનો પહેલો અંક તહેના ઉદ્દેશ પૂર્ણ કરવાની શક્તિની સારી ખાત્રી આપે છે, તથા આપણે જ્યારે અજ્ઞાનમાં ઉંઘીએ છીએ ત્યારે બીજા ગતિમાન દેશોમાં

જનસમાજની જાગૃતિ અને ઉદ્ધાર માટે શું શું કરવામાં આવે છે અને આપણી પોતાની કેટલી બધી ન્યૂનતા તે કર્તવ્ય પરત્વે છે, એ પ્રત્યક્ષ કરે છે. આવા ઉપયોગી પત્રો ગુજરાતી સામયિક સાહિત્યમાં વધારે સર્વ રીતે આવકારદાયક છે. આ અંકમાં નામદાર સર સયાજીરાવ મહારાજ તથા ઝાહેર લાયબ્રેરીની હીલચાલના ડાયરેક્ટર મિ. બોર્ડનની છબીઓ આપવામાં આવી છે. અમને આશા છે કે હાલનું ત્રિમાસિક લોકપ્રિય થઈ થોડાજ વખતમાં માસિક થાય, એવો આશ્રય તહેને પ્રજા સમૂહ તરફથી મળશે.

ગુજરાતી પંચ.

લાઇબ્રેરી મિસલેની.--લોકોને શિક્ષણ આપવામાં પુસ્તકશાળા અગત્યનો ભાગ ભજવે છે. આ સત્ય વડોદરાના મહારાજા શ્રીમંત સર સયાજીરાવ ગાયકવાડ સારી રીતે પિછાને છે અને તેઓએ પોતાના રાજ્યમાં લાઇબ્રેરીઓની સ્થાપના અને ફરતી લાઇબ્રેરીઓના પ્રચાર માટે યોગ્ય યોજના કરી છે. તેઓએ આ માટે એક બુદ્ધિ ખાતું ઉઘાડ્યું છે. આ ખાતાના એસિસ્ટન્ટ ડિરેક્ટર મિ. જે. એસ. કુડાલકરે એક માસિક પ્રકટ કરવા માંડ્યું છે. જે લોકો પુસ્તકશાળાની સ્થાપના અને વાચનના પ્રચાર માટે પ્રયાસ કરે છે તે ઉલટ ધરાવે છે તેઓને માટે તેમ દરેક લાઇબ્રેરી માટે આ પત્ર ઘણું ઉપયોગી છે. આ પત્રમાં અંગ્રેજી ગુજરાતી અને મરાઠી આ ત્રણ ભાષામાં લેખ પ્રકટ થાય છે અને તે દરેક મનન કરવા લાયક હોય છે. પત્રનું વાર્ષિક લવાજમ માત્ર રૂ. બે છે જે જૂજ છે.

કેળવણી.

લાઇબ્રેરી મિસલેની--આ પત્ર અંગ્રેજી, ગુજરાતી અને મરાઠી ત્રણ ભાષામાં પ્રકટ કરવામાં આવ્યું છે. ગુજરાતી ભાષા પણ બાળબોધ અક્ષરથી છાપી છે તે સ રૂં કર્યું છે. વડોદરામાં સેન્ટ્રલ લાઇબ્રેરીની સ્થાપના થયા પછી એક “ લાઇબ્રેરી ક્લબ ” સ્થાપન થઈ છે, તેમના સુવિચારથી આ ત્રિમાસિકનો ઉદ્ભવ થયો છે. અમેરિકા જેવા દેશોમાં આ વિષયપર આવાંજ અનેક નિયમિત પુસ્તકો પ્રકટ થાય છે, અને તેનો નમુનો આ પત્ર પૂરો પાડે છે. આ અંકમાં લાઇબ્રેરીઓનેજ લગતા અનેક જાણવા જેવા લેખો પ્રગટ થયા છે. ગુજરાતી વિભાગ શરૂ કરતાં જયદેવની અષ્ટપદી જેવો એક સંસ્કૃત પદ્યબંધ સરસ્વતીની સ્તુતિને ઉદ્દેશીને આપેલો છે તે ઘણો હૃદયંગમ છે. શ્રીમંત મહારાજા સાહેબ તથા વડોદરા સ્ટેટની લાઇબ્રેરીઓના ડિરેક્ટર ડબ્લ્યુ. એ. બોર્ડન, એમનાં ચિત્રો પ્રેક્ષણીય છે. ત્રિમાસિક અગષ્ટ ૧૯૧૨ થી પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યું છે. ઉચાં ગ્લેઝુકાગળો ઉપર લક્ષ્મી વિલાસ પ્રેસની સુંદર છાપથી છાપવામાં આવ્યું છે. વાર્ષિક કિંમત રૂ. ૨-૦-૦ છે.

હિંદવિજય.

અમેરિકા વિગેરે સ્થળોએ આવા લાયબ્રેરી-માસિકો ઘણા પ્રકટ કરવામાં આવે છે આ માસિકોથી લાયબ્રેરીની વ્યવસ્થા, લાયબ્રેરીમાં કેવું વાંચન હોવું જોઈએ, તેમજ લાયબ્રેરીના અંગેના ઘણા જાણવાજોગ લખાણો પુરાં પાડવામાં આવે છે, ‘ ઝરોડા મીસેલેની ’ પણ એવીજ ઉત્તમ શૈલીપર પ્રગટ થતું માસિક પત્ર છે એમ તેના પ્રથમ અંકપરથી જણાય છે. આ પત્રને ગુજરાતી, મરાઠી, અને ઇંગ્લીશ એમ ત્રણ ભાષાના વિભાગમાં વહેંચેલું છે

અને તેમાં દરેક વિભાગમાં ઘણા મનન કરવા યુક્ત લેખો પ્રગટ થયેલા છે. પત્રનું કદ અને સ્પષ્ટ પણ આકર્ષક છે. જ્યારે તેના ઉપયોગી વાંચનના પ્રમાણમાં તેની કિંમત ફક્ત રૂ. ૨-૦-૦ છે. આ દેશમાં આ માસિક એક નવીનતા રૂપ છે, સમજી અને કેળવાયલી પ્રજા તેની ખરી કિંમત આંકી શકે તેમ છે. અમે આ માસિકની ઉત્પત્તિ અર્થે તેના ચાલકોને મુખ્યારક્ષાદી આપતાં તેનો અભ્યુદય ઇચ્છીએ છીએ.

નવસારી પત્રિકા.

મી. ખેડન અને તેમના અંગદ મદદનીશ, મી. કુડાલકર જેવા વિદ્વાન તંત્રીની છાયા નીચે 'લાયબ્રરી મીસેલેની' નામક ત્રિમાસિક આર્યાવર્તમાં પહેલવહેલું પ્રગટ થયું છે. કે જે 'સેન્ટ્રલ લાયબ્રરી' ની સ્થાપના પછી 'લાયબ્રરીઅન-કલબ' જેવી અગત્યની સ્થાપિત થયેલ કાર્યવાહક મંડળીના કર્મકાન્ડનું તાદૃશ્ય-ચીતાર રજી કરનાર સત્તાધારી સાધનજ લેખારો. ઇંગ્રેજી, ગુજરાતી અને મરાઠી જેવી ગુજરાતની પ્રચલીત ભાષાઓમાં વિદ્વાનવર્ગના વિદ્વાતાભર્યા પણ ખાસ કરી લાયબ્રરી, લાયબ્રરિયન અને તે તરફ જનસમુદાયનું ખેંચાણ કરનારા સુમેધક અને નિતીમય લેખોથી વિભુષીત 'લાયબ્રરી મીસેલેની' ખરેખર આ સાહિત્ય-પ્રિય પ્રદેશમાં વધુને વધુ આવકારદાયક અને આશિષજનક થઈ પડશે કારણ કે તે જે ઉચ્ચ-હેતુ ધરાવે છે, તેવા પરોપકારી હેતુમાંજ જનસમુદાયનું કલ્યાણ સમાયલું છે. પુસ્તકાલયની પ્રકૃષ્ટતા માટે જુદા જુદા વિદ્વાતાભર્યા લેખો સમાવવાનાં આવ્યા છે અને લાયબ્રરીઓ સંબંધેની ટુંક હકીકતો પણ દાખલ કરવામાં આવી છે, કે જે જરૂર લાયબ્રરી અને તે સાથે હીત ધરાવનાર દરેક સુશિક્ષિત વર્ગને પ્રિય થઈ પડવા માટે બસ છે.

હિંદુ પ્રકાશ.

'લાયબ્રરી મિસેલેની' યા નાંવાચેં ઇંગ્રજી, મરાઠી વ ગુજરાતી યા ત્રીન ભાષાંચેં એક માસિક પુસ્તક નુકતેંચ પ્રસિદ્ધ હોલું લાગલેં આહે. સદર ચાલ્યાચ્યા મુખ્યાધિકાર્યાચે ઉત્સાહી સાહાય્યક રા. કુડાલકર હે યા ઉપયુક્ત માસિક પુસ્તકાંચે સંપાદક અસૂન લાયબ્રર્યાસંબંધાચી વિસ્તૃત, ઉપયુક્ત આણિ નવીન માંહિતી યા માસિક પુસ્તકાંત દેણ્યાચા ત્યાંચા વિચાર આહે. હિંદુસ્થાનાંત-કિંવહુના સગલ્યા આશિયાઁંડાંત અશા પ્રકારચેં હેં પહિલેંચ માસિક પુસ્તક અસાવેં, અસેં આમ્હાંસ વાટતેં. માસિક પુસ્તકાચા આકાર મોઠા અસૂન પૃષ્ઠસંખ્યા ૬૬ આહે. કાગદ વ છપાઈ હી ચાંગલી આહેત. પહિલ્યા અંકાંત 'Library Situation in Baroda' યા વિષયાંવર વડોદેં સંસ્થાનાંતીલ લાયબ્રર્યાચે ડાયરેક્ટર મિ. બોર્ડેન યાંચા લેખ આલા અસૂન મિ. દલાલ, વ રા. કુડાલકર યાંચે અનુક્રમે 'Scheme of Classification for Sanskrit Libraries' આણિ "Baroda Library Club" અસે દોન ઇંગ્રજી લેખ પ્રસિદ્ધ જ્ઞાલે આહેત; ગુજરાતી ભાગાંત 'પુસ્તકાલયતરફ જનસમૂહની ફરજો' આણિ 'ગુજરાતી પુસ્તકાલયોવાસ્તે વર્ગીકરણની પદ્ધતિ' હે દોન મુખ્ય લેખ પ્રસિદ્ધ જ્ઞાલે આહેત; આણિ મરાઠી "ભાગાંત આમચ્યાવિષયીં દોન શબ્દ" "આધુનિક સાર્વજનિક પુસ્તકાલયેં" આણિ "જ્ઞાનસેવનાચેં મુક્તદ્વાર" (શ્રી. સૌ. કાશીબાઈ હેલેંકર યાંચા લેખ) હે મુખ્ય લેખ આલે આહેત. યાંશિવાય આણેલી લહાનસહાન લેખ વરેચ આહેત. વહુતેક સર્વ લેખ વાચનીય આણિ ઉપયુક્ત માંહિતીનેં મરલેલે અસે આહેત. એકંદરીંત સંપાદકાંનીં ઉધ્દૃત કેલેલી "કીં હેં

सरस्वतीचें निजस्थान । कीं हें नाना कळांचें जीवन । नाना सद्वियांचें भुवन । यथार्थ होय ” ही समर्थोक्ति या मासिक पुस्तकांस यथार्थत्वानें लागू करितां येईल, असें म्हणण्यांस आम्हांस हरकत वाटत नाही.

ज्ञान प्रकाश.

महत्वाकांक्षा असते. शिक्षणसंस्थांत जाऊन ज्ञान संपादन करणें ज्यांना शक्य झालें नसेल त्यांच्याकरितां मोफत वाचनालये निघून त्यांची उणीव भरून काढण्याचा मार्ग खुला करणें आधुनिक कालांत अवश्य मानलें गेलें आहे. या संबंधांत नुसतें उत्कृष्ट वाचनालय स्थापन करण्यानेच निभाव लागणें शक्य नसतें. वाचनालय कोठें व कशाकरितां स्थापन केलें, त्यांतील ग्रंथांचा संग्रह कोणत्या दृष्टीनें करण्यांत आलेला आहे, त्याची वर्गीकरणाची काय धर्ती आहे, लोकांना त्यांतील पुस्तकें मिळण्याची विशेष तजवीज काय केली आहे, वगैरे संबंधाची माहिती मासिकाच्या किंवा पाक्षिकाच्या द्वारे लोकांना कळवून त्यांच्यामध्ये वाचनाची अभिरुचि उत्पन्न करण्यांत आल्याशिवाय वाचनालयाच्या उद्देशाची पूर्तता होत नाही.

या अंकांत वाचनालया संबंधानें ठिकठिकाणची माहिती दिली आहे. मासिकाची वार्षिक वर्गणी २ रुपये असून तें लायब्ररी चालविणारांस व पुस्तकालये काढणारांस उपयुक्त झाल्या-बांचून राहणार नाही.

सरस्वती.

लायब्रेरी मिसलेनी—इस नामका एक त्रैमासिक पत्र बडोदा राज्य के पुस्तकालय विभागसे प्रकाशित होने लगा है । इसके सम्पादक हैं—श्रीयुत जे० एस० कुडलकर, एम० ए०, एल० एल० बी० । गत अगस्त मासमें ही इसका पहला अङ्क निकला है । उसमें तीन भाग हैं । पहले में अंगरेजी के लेख हैं, दूसरे में गुजराती के और तीसरे में मराठी के । गुजराती के लेख नागरी-लिपि ही में हैं । सभी लेख पुस्तकालयोंकी उपयोगिता और उनके सञ्चालनकी रीति पर हैं । कुछ मुख्य लेखोंके नाम ये हैं:—पुस्तकालयों और पुस्तकों पर सर जार्ज क्लार्कका मत और पुस्तकालय-सम्बन्धीय टिप्पणियां, अंगरेजीमें—पुस्तकालय तरफ़ जनसमूहनी फ़रजो और लायब्रेरियननी पसंदगी विषे, गुजरातीमें—और आधुनिक सार्वजनिक पुस्तकालयें और ज्ञान सेवनाचें मुक्त द्वार, मराठीमें । इसी प्रकारके लेख इसमें रहेंगे । निस्सन्देह यह पत्रिका पुस्तकालयोंके लिए और साधारण पाठकोंके भी बड़े ही कामकी चीज़ है । हर विषय और हर शास्त्रकी गुजराती और संस्कृत-पुस्तकोंके विभाग आदिका क्रम, जैसा इसमें दिखाया गया है, बहुत अच्छा है । इस अङ्कमें महाराजा बडोदा, और बडोदा-राज्यके पुस्तकालय-विभागके अध्यक्ष मिस्टर बोर्डनके चित्र हैं । इसमें लगभग ६० पृष्ठसे अधिक पठनीय विषय हैं । कागज़ और छपाई अच्छी है । वार्षिक मूल्य दो रुपया है ।

લાઈબ્રેરી મિસેલની.

પુસ્તક ૧.

નવેમ્બર ૧૯૧૨.

અંક ૨.

“ પુસ્તકાલયોનો ઉપયોગ મ્હોટા શહેરો તથા નગરોમાં રહેનારા મનુષ્યો જે મ્હોટા હકો ભોગવે છે તે પૈકીનો મ્હોટો હક છે. મફત પુસ્તકાલય એક જાતનું સાંસારિક દેવલ છે; જમાનાઓના મ્હોટામાં મ્હોટા અવાજો સાંભળવાનું મંદિર છે. સર્વ ભૂમિઓમાંથી ભેગા કરેલા હાપણનો ભંડાર છે; અને જે તેનો યથાવત્ ઉપયોગ કરે છે તે વગર સર્વે પોતાને માટે ઉચ્ચ કેલવળી પૂરી પાડે છે; જ્યાંસુધી આ સત્ય પીછાનાશે નહિ અને દરેક શહેર તથા ગામમાં મફત પુસ્તકાલયો થાય નહિ ત્યાંસુધી આપણે જંગલી અથવા સારામાં સારા તો જંગલીદશામાંથી ફક્ત થોડાક મુક્ત થયેલા ગણવા જોઈએ. ”

રેવરંડ ડબલ્યુ. જે. ડૉસૉન.

ગુજરાતી પુસ્તકાલયો વાસ્તે વર્ગીકરણની પદ્ધતિ.

(અનુસંધાન પૃષ્ઠ ૧૮ થી.)

ચોથી ગુજરાતી સાહિત્યપરિષદ્ સમક્ષ જે યોજના રજુ કરી હતી તેનું આ દ્વિતીય વિસ્તરણ છે. ૫૦૦ અને તેથી ઓછાં પુસ્તકોવાળાં પુસ્તકાલયને વાસ્તે મુખ્ય વર્ગોજ અ, ક, ચ, ટ....વાપરવાં હિતાવહ છે. તેથી વધુ-૫૦૦૦ સુધીનાં પુસ્તકાલયને વાસ્તે પ્રથમ વિસ્તરણ-મૂળાક્ષરના અક્ષરો બસ છે. તેથી વધુ પુસ્તકોવાળું પુસ્તકાલય દ્વિતીય વિસ્તરણ વાપરે. પરંતુ સ્વાસ્થ વિષયમાં જરૂર લાગે તો દરેક પુસ્તકાલય વિસ્તૃત પદ્ધતિ વાપરે તેમાં કંઈ બાધ નથી.

દરેક પુસ્તકનાં એક શેલ્ફ કાર્ડ (Shelflist Card કવાટમાં વિષયવાર પુસ્તકો ગોઠવેલાં હોવાથી વિષયવાર વર્ગીકરણનું) અને બીજું ઇન્ડેક્સ કાર્ડ (index card પુસ્તકના કર્તાનું કાર્ડ) એમ બે કાર્ડો બનાવવાં જોઈએ. શેલ્ફ કાર્ડો વિષય પ્રમાણે ગોઠવવાનાં અને ઇન્ડેક્સ કાર્ડો કર્તા પ્રમાણે; એટલે ઇન્ડેક્સ કર્તાની યાદી થશે અને શેલ્ફ વિષયવાર વર્ગીકરણની યાદી થશે. અમુક કર્તાનું અમુક પુસ્તક પુસ્તકાલયમાં છે કે નહિ તે અને છે તો ક્યાં મુકેલું છે તે આ ઇન્ડેક્સ બતાવશે.

શેલ્ફલીસ્ટ કાર્ડો અમુક વિષયમાં અમુક અમુક પુસ્તકો છે તે બતાવે છે. પુસ્તકનું નામજ વાચક જાણતો હોય પરંતુ કર્તા ન જાણતો હોય તો તે પુસ્તકનો અમુક કર્તા છે તે જાણવાને વાસ્તે પુસ્તકના નામનું લીસ્ટ ઉપયોગમાં લેવાય; શેલ્ફ લીસ્ટ અને ઇન્ડેક્ષ કાર્ડો એકજ રીતે બનાવવાનાં છે. પ્રથમ કર્તા અને તેની નીચે પુસ્તકનું નામ; ડાબી બાજુ ઉપર ઉંચે વર્ગીકરણનો નંબર, જમણી બાજુ નીચે યુગનામાં પુસ્તકપ્રસિદ્ધિસ્થલ તથા વર્ષ. પુસ્તકના નામના કાર્ડમાં (Title card) પુસ્તકનું નામ પ્રથમ અને તે પછી કર્તાનું, એટલોજ ફેર છે; બીજું વધું શેલ્ફ તથા ઇન્ડેક્ષ કાર્ડ પ્રમાણે.

કર્તાના કાર્ડ બનાવવામાં ધ્યાનમાં રાખવા યોગ્ય કેટલીક સૂચનાઓ.

કર્તાનું નામ લખવામાં પ્રથમ તેની અટક મુકવી અને તે પછી તેનું પોતાનું નામ અને તેના પિતાનું નામ. રાજકર્તાના નામમાં અટક નહિ પણ નામ પ્રથમ ઉ. સયાજીરાવ ગાયકવાડ. ઉપાધિઓ અને માનપાનના ચિતાબોને નામમાંથી બાતલ કરવા જોઈએ; પરંતુ સ્વામિ અને તેવા વિશિષ્ટ ઉપનામો રાખવામાં કાંઈ બાધ નથી. ઉદા. કાંટાવાળા, હરગોવનદાસ દ્વારકાંદાસ; દયાનંદ, સ્વામિ.

મીસીઝ, સૌ. વિગેરે શબ્દો અટકની પછી તરતજ મુકવા. ઉદા. ઉપાધ્યાય, મીસીઝ જી. કે. મહેતા, સૌ. શારદા સુમન્ત.

કર્તાની અટક પુસ્તકમાં ન આપેલી હોય પરંતુ જો તે જાણીતી હોય તો અટક પ્રમાણે લખવું.

એક કરતાં વધુ અટકો હોય ત્યાં વધારે જાણીતી અને કુટુંબની અટકનો સ્વીકાર કરવો. ઉદા. પઢીયાર, અમૃતલાલ સુંદરજી, પરંતુ વૈદ્ય અથવા ચોરવાડકર નહિ. શાહ, માણેકલાલ અંબાલાલ પરંતુ ડાક્ટર નહિ.

કર્તાના આદ્ય અક્ષરોજ (initials) આપેલા હોય તો અંત્યને પ્રથમ મુકવો. ઉ. ગો. મા. ત્રિ. માં ત્રિ (ત્રિપાઠી), ગો. મા. એમ લખવું.

જ્યાં અટક સમૂહગી અજાણી હોય ત્યાં કર્તાનું પોતાનું નામ પ્રથમ લખવું. ઉ. નારાયણ હેમચંદ્ર તલ્લુસનું સત્ય નામ જણાયેલું હોય તો સત્ય નામજ લખવું. પરંતુ રેફરન્સ વાસ્તે એક તલ્લુસનું કાર્ડ વધુ બનાવવું. ઉદા. એક

ગ્રેજ્યુએટ અથવા એક કાઠીયાવાડી એમ ન લખતાં દીક્ષિત, નં. કે. અને દવે, ન પ્રા. એમ લખવું; એક ગ્રેજ્યુએટ જુઓ દીક્ષિત, નં. કે. એ. રેફરન્સનું વધુ કાર્ડ બનાવવું; જે એક ગ્રેજ્યુએટની સંજ્ઞાથી લખેલાં સર્વ પુસ્તકો વાસ્તે ચાલશે.

એકથી વધારે કર્તાઓ હોય તો પ્રથમ મુકેલા કર્તા પ્રમાણે. ઉદા. खानसाहेब અને नरसिंहलाल.

સંગ્રહોના સંબંધમાં સંગ્રહકર્તાને કર્તા તરીકે ગણવો. દેસાઈ ઇ. સુ. बृहत् काव्यदोहन.

ગ્રંથમાલાને તેના સંશોધક પ્રમાણે મુકવી; પરંતુ ગ્રંથમાલા જો ભેગી રહે તો વધારે લાભદાયક થશે એવું હોય તો. નહિ તો ગ્રંથમાલાને છૂટી પાડીને તેના મૂલ કર્તાઓ પ્રમાણે ગોઠવવી.

સમાજ અથવા સંસ્થાએ રચેલાં પુસ્તકોમાં સંસ્થા અથવા સમાજને કર્તા તરીકે ગણવી. સ્થલ અથવા તો તેવુંજ બીજું નામ સાથે જોડેલું હોય તો તે છેવટે મુકવું. ઉદા. प्रार्थनासमाज, अमदावाद.

ચોપાનીયાની ફાઇલમાં જો તે ચોપાનીયું સંસ્થા અથવા સમાજ તરફથી નીકળતું હોય તો તે સંસ્થા અથવા સમાજને કર્તા તરીકે ગણવી; નહીં તો ચોપાનીયાનું નામજ પ્રથમ લખવું.

અજ્ઞાતકર્તૃક પુસ્તકોમાં પુસ્તકનું નામ પ્રથમ લખવું.

શ્રી, એક એવાજ શબ્દો જો खास आवश्यक ન હોય તો કર્તા તથા પુસ્તકના નામમાંથી મુકી દેવાં.

કાર્ડમાં પુસ્તકનું નામ મુખ પૃષ્ઠ ઉપર લખેલા નામની આબેહુબ નકલ હોવી જોઈએ. અને જો તેમાં કંઈ પળ ભૂલ હોય તો તેને ન સુધારતાં માત્ર તેની નીચે ચિન્હ કરવું.

બે જુદી ભાષામાં પુસ્તકનું નામ હોય તો જે ભાષામાં પુસ્તક લખાયેલું હોય તે ભાષાનું નામ લખવું.

शेल्फ लीस्ट कार्ड.

भ $\frac{२०४९}{५९}$

कवि, न्हानालाल दलपतराम

न्हाना न्हाना रास

राजकोट १९१०

१४००

टाइटल कार्ड.

क $\frac{५५२}{३२}$

चन्द्रकान्त.

देसाई, इच्छाराम सूर्यराम.

भाग १.
१०२०

मुंबई १९०८.

रेफरन्स कार्ड.

काठीयावाडी.

जुओ,

दवे, नरभेराम प्राणजीवन.

वर्गीकरण करनारने केटलीक व्यवहार सूचनाओ.

To learn to classify is in itself an education. वर्गणा करतां
 शीखवुं ते शिक्षण छे. Alex. Bain

છાપવાની કલા, બાંધણી, રીપોર્ટો, પત્રકો તથા આંકડા તૈયાર કરવામાં ઉપ-યોગમાં આવતી વ્યાપારની રીતોનું શિક્ષણ આપવામાં આવે છે. પુસ્તક ઉમરના માણસોના પુસ્તકાલયની દૃષ્ટિથી આ વિષયો શીખવવામાં આવતા હોવાથી વિદ્યાર્થીઓને છોકરાંના પુસ્તકાલયના કામને પુસ્તક ઉમરના માણસોના પુસ્તકાલયોના કામ સાથે અનુસંધાન કરવાનો સંગીન પાયો રચવામાં આવે છે. આ સંગીન પાયા નાખ્યા પછી તેઓને છોકરાંઓના સાથે કામ કરવામાંજ ઉપ-યોગના વિષયો શીખવવામાં આવે છે અને તેમાં છોકરાંઓના સાહિત્યનો અભ્યાસ છોકરાંઓના ઓરડાઓના નકશાઓ તથા તેને લગતા પુસ્તકાલયના સામાનથી તૈયાર કરવાં, છોકરાંઓના ઓરડાઓના નિયમો, છોકરાંઓને પુસ્તકોમાં પ્રવેશ કરાવવાની રીતો, છોકરાંઓને વાસ્તે કેટલોગો તથા યાદીઓ તૈયાર કરવાની રીત અને શિક્ષણના સિદ્ધાંતો તથા સામાજિક સ્થિતિ તથા તેની સુધારણાના અભ્યાસનો સમાવેશ કરવામાં આવે છે. બીજા પુસ્તકાલયોમાં ચાલતી પદ્ધતિઓનું તુલનાત્મક જ્ઞાન પણ આપવામાં આવે છે. જો છોકરાંઓના વાસ્તે લખાયેલુંજ સાહિત્ય નહિ પણ જગતના સાહિત્યનો ભાગ જે છોકરાંઓના વારસો છે અને જેમાં તેઓનો પ્રવેશ તેઓની વાલ્યાવસ્થામાં કરાવવો જોઈએ તે સાહિત્યના સંગીન જ્ઞાન ઉપર આ સઘળો અભ્યાસ રચાયેલો છે. વિદ્યાર્થીઓની છોકરાઓ સાથે કામ કરવાની શક્તિ છોકરાઓ સાથે તેઓને કામ કરાવીને તપાસવામાં આવે છે.

ન્યુયોર્કસ્ટેટ પોતાના સ્ટેટના પુસ્તકાલયો વાસ્તે શું કરે છે ?

- (૧) દરેક મફત સાર્વજનિક પુસ્તકાલય જે રાજ્યના વિશ્વવિદ્યાલયના પ્રતિનિધિઓની સરતો પુરી પાડે છે તેને રૂ. ૩૦૦ જો તેટલીજ રકમ સ્થાનિક સાધનોથી ભેગી કરીને તેજ અર્થે વાપરવામાં આવે તો પુસ્તકો ખરીદવા વાસ્તે આપે છે.
- (૨) રૂ. ૩૦૦ ની મીલકતવાળા પુસ્તકાલયોને કામચલાઉ સળંદથી અને રૂ. ૩૦૦૦ ની મીલકતવાળા પુસ્તકાલયોને સ્થાયી સળંદથી જોડે છે. આને વાસ્તે કંઈ પણ લવાજમ લેવાતું નથી.
- (૩) સાર્વજનિક પુસ્તકાલયના ઉપયોગની પુસ્તકાલયની સઘળી મીલકતને કરથી મુક્ત કરે છે.
- (૪) શાળાઓ, કલબો, કોઠાર સહિત વાડાઓ (granges) નાની સંસ્થાઓ ઉપર તથા સ્થાનિક પુસ્તકાલયોને તેમનો સંગ્રહને પૂર્ણ કરવાને ફરતાં પુસ્તકાલયો મોકલી આપે છે.

- (૫) જે પુસ્તકાલય લોકોને મફત ચિત્રો તથા લેન્ટર્ન સ્લાઇડસ બતાવે છે તેમને તે મફત ઉછીના આપે છે.
- (૬) પુસ્તકાધ્યક્ષોને પુસ્તકાલયશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરાવવાને તથા તેમાં શિક્ષણ આપવાને એક શાળા તથા તેના મૂલતત્વોનું જ્ઞાન આપવાને એક ગ્રીપ્સ શાળા ચલાવે છે. સ્ટેટ લાઇબ્રેરી એસોસીએશન સાથે પુસ્તકાલય મંડળો તથા રાઉન્ડ ટેબલો ચલાવવામાં ભાગ લે છે.
- (૭) (૧) પુસ્તકાધ્યક્ષોએ મોકલેલી પુસ્તકોની યાદીઓ ઉપર અભિપ્રાય આપીને (૨) દરેક વર્ષે અગલા વર્ષની ૨૫૦ ઉત્તમ પુસ્તકોની કાઢજીપૂર્વક પસંદ કરાયેલી યાદી બહાર પાડી ને (૩) રજીષ્ટર કરેલા પુસ્તકાલયોને એ. એલ. એ. બુક્લીસ્ટ (અમેરિકન લાઇબ્રેરી એસોસીએશન તરફથી દરમાસે પુસ્તકોની યાદી નીકળે છે. આ યાદીમાં પ્રકાશકો તરફથી નીકળતાં સંખ્યાબંધ પુસ્તકોમાંના સારા ઉત્તમ પુસ્તકો પસંદ કરીને દાખલ કરવામાં આવે છે અને તેમાં પુસ્તકોની કિંમત, પાનાં પ્રકાશક ઉપરાંતમાં વર્ણનાત્મક સમાલોચન આવે છે) મફત મોકલીને (૪) તેના તરફથી પ્રતિ ત્રિમાસ નીકળતા બુલેટીનમાં ખુલાસા તથા સૂચનાઓથી (૫) જુદા જુદા વિષયો ઉપર તે તે વિષય ચર્ચતા પુસ્તકોની સંખ્યાબંધ યાદીઓ પ્રસિદ્ધ કરીને (૬) તેના સંબંધમાં સલાહ આપીને પુસ્તકોની પસંદગીમાં મદદ કરે છે.
- (૮) સ્થાનિક પુસ્તકાલયોને સ્ટેટના પુસ્તકાલયમાંથી તેમને જે માહિતી તથા પુસ્તકો જોડતાં હોય તે પુરાં પાડીને રેફરન્સના કામમાં મદદ કરે છે.
- (૯) પુસ્તકાલયના મકાનોના નકશા તૈયાર કરવામાં સલાહ આપે છે તથા મદદ કરે છે અને પુસ્તકાલયના અધિષ્ઠાતૃ મંડળને તેનાં સાહિત્ય પુરાં પાડે છે.
- (૧૦) રાજ્યના પુસ્તકાલયના કાયદાનું બરાબર સ્પષ્ટીકરણ કરવાને તથા સ્થાનિક સ્થિતિને તે લાગુ કરવાને વાસ્તે પુસ્તકાલયના કાયદામાં પ્રવીણ માણસની મદદ મફત પુરી પાડે છે.
- (૧૧) પુસ્તકાલયશાસ્ત્રની સઘઠી બાબતોમાં સલાહ આપવાને તથા પુસ્તકાલયોની વાર્ષિક મુલાકાતને વાસ્તે એક અનુભવી શિક્ષિત પુસ્તકાધ્યક્ષને પુરો પાડે છે.
- (૧૨) અસ્તિમાં આવતા મફત પુસ્તકાલયોને, અથવા તો બરાબર વ્યવસ્થાપર મુકાતા પુસ્તકાલયોને, પુસ્તકાલયોની યોજનામાં પ્રવીણ માણસને બે અઠવાડીયા જેટલી મુદત સુધી મફત મોકલે છે.
- (૧૩) પુસ્તકાલય સંબંધી માહિતી ફેલાવવાને તથા પુસ્તકાલય શાસ્ત્રના સત્ય સિદ્ધાંતોને દૃઢ પ્રસારવાને ત્રૈમાસિક ચોપાનીયું બહાર પાડે છે.

ન્યુયોર્કસ્ટેટમાં પુસ્તકાલયોની સ્થિતિ.

વર્ષ.	પુસ્તકાલયોની સંખ્યા.	ઉમેરવામાં આવેલા પુસ્તકો.	કુલ	વાંચવા આપેલાં પુસ્તકોની સંખ્યા.
૧૮૯૩	૬૦૦	૨૨૫૧૯૫	૩૮૫૧૯૪૩	૩૧૩૬૬૦૨
૧૮૯૪	૭૦૪	૨૪૬૭૫૧	૪૧૩૩૩૭૮	૩૬૧૯૧૭૮
૧૮૯૫	૭૨૩	૨૫૮૭૪૧	૪૩૯૨૯૯૯	૪૧૫૬૭૪૪
૧૮૯૬	૮૦૬	૨૯૬૪૯૮	૪૬૪૭૬૬૧	૫૦૦૮૪૦૨
૧૮૯૭	૮૬૯	૩૨૪૬૮૭	૪૯૩૪૮૮૯	૫૮૧૪૪૭૦
૧૮૯૮	૯૩૮	૩૭૩૬૧૫	૫૩૯૩૧૦૬	૭૨૪૮૨૪૯
૧૮૯૯	૯૮૫	૪૪૧૯૬૪	૫૮૪૬૫૧૯	૮૩૭૨૮૮૮
૧૯૦૦	૧૦૩૫	૪૮૩૫૫૧	૬૨૧૭૯૮૦	૮૭૬૦૬૭૮
૧૯૦૧	૧૧૩૭	૬૧૬૯૪૧	૬૭૯૬૨૪૧	૧૦૨૨૭૭૩૫
૧૯૦૨	૧૧૩૭	૪૬૪૭૫૧	૬૯૭૫૫૪૦	૧૦૯૮૪૬૨૫
૧૯૦૩	૧૧૬૦	૪૩૫૮૯૮	૭૪૧૫૩૭૬	૧૧૮૩૯૮૨૮
૧૯૦૪	૧૧૪૦	૪૫૬૯૦૪	૭૭૦૦૩૬૭	૧૨૨૧૯૪૫૮
૧૯૦૫	૧૨૪૩	૪૮૮૯૯૬	૮૧૬૪૮૮૬	૧૩૨૬૬૭૭૯
૧૯૦૬	૧૨૬૬	૫૫૨૨૯૨	૮૮૧૦૪૮૫	૧૪૯૦૨૩૫૪
૧૯૦૭	૧૨૮૨	૫૫૮૩૩૧	૯૩૫૫૧૨૧	૧૬૫૭૫૧૬૧
૧૯૦૮	૧૩૦૧	૬૦૮૦૪૪	૯૯૬૩૨૩૫	૧૭૬૩૦૪૧૩
૧૯૦૯	૧૩૦૬	૭૨૦૯૫૪	૯૯૫૭૨૨૫	૧૯૯૧૬૩૪૬
૧૯૧૦	૧૩૪૫	...	૧૦૦૯૪૨૪૬	૨૦૫૪૨૩૫૫
૧૯૧૧	૧૩૯૦	૬૮૩૬૫૬	૯૭૧૮૮૯૯	૨૧૪૮૨૯૯૦

૧૩૯૦. પુસ્તકાલયોમાંના ૮૪૫ હાઈસ્કુલો, કોલેજો, વિશ્વવિદ્યાલયો વિગેરે શિક્ષણ આપનારી સંસ્થાઓનાં છે અને આથી સકલજનસમાજપ્રત્યેની તેમની સેવા મર્યાદિત છે. ૫૩ બીજી સંસ્થાઓનાં છે એટલે તે સંસ્થાઓનાજ ઉપયોગને વાસ્તે છે, ૫૧ લવાજમ લેનારાં અથવા સર્ક્યુલેટીંગ પુસ્તકાલયો છે અને તેથી કેલવણી યાતાથી સ્વતંત્ર છે. ૪૪૦ મુફત સાર્વજનિક પુસ્તકાલયો છે અને તે રાજ્યની પુસ્તકાલયોની પદ્ધતિને તાબે છે અને આથી તેઓને રાજ્ય તરફની પુસ્તકાલયોને આપવામાં આવતી મદદ મળે છે. (૬૬૧) મુફત પુસ્તકાલયો (પુસ્તક સંખ્યા ૪૬૩૫૭૧૬) માંથી વાંચવા આપેલાં પુસ્તકોની સંખ્યા જે ૨૦૧૨૨૭૪૫ જેટલી છે તેમાંથી ફક્ત ૯૩૯૦૦૦ મુફત સાર્વજનિક પુસ્તકાલયો ૪૪૦ સિવાય બીજાની સંખ્યા છે. આ પુસ્તકોની સંખ્યામાં ૨૯૪૬૧૩ તથા પુસ્તકો વાંચવા આપ્યાની સંખ્યામાં ૮૬૮૦૧૬ વધારો બતાવે છે.

આજ રાજ્યમાં મુફત પુસ્તકાલયોમાંથી વાંચવા આપેલાં પુસ્તકોની સરે-સર રોજની સંખ્યા ૫૫૧૩૧ છે, જે હજી સુધી કોઈ પણ વર્ષે થયેલી નથી.

વસ્તીના પ્રમાણમાં પુસ્તકો વાંચવા આપેલાની સંખ્યા દર ૧૦૦૦ દીઠ ૨૨૦૮ ની આવે છે. સાર્વજનિક પુસ્તકાલયોને ગયા વર્ષે (૧૯૧૧.) રૂ. ૩૯૪૮૮૪ ની મદદ આપવામાં આવી હતી. અને ૩૬૨ પુસ્તકાલયોએ તેનો લાભ લીધો હતો. દર પુસ્તકાલય દીઠ રૂ. ૨૨૬૧ ની સરેરાસ મદદ કરવામાં આવી હતી, જ્યારે સ્થાનિક વેરાથી રૂ. ૪૭૭૦ ૩૫૪ ભેગા કરવામાં આવ્યા હતા. જેમાંના ૪૫૬૪૪૮૦ ૪૦ શહેરોએ અને ૩૫૭૮૩૭૨ ન્યુયોર્ક શહેરે આપેલા હતા. રાજ્યના દરેક શહેરમાં મફત પુસ્તકાલયોની સગવડ છે અને ફક્ત આઠ સિવાયના બીજા બધા શહેરો પુસ્તકાલય વાસ્તે સાર્વજનિક પૈસાનો ઉપયોગ કરે છે. આ રકમ જુદા જુદા શહેરોમાં રૂ. ૯૦૦ થી રૂ. ૩૦૦૦૦૦ જેટલી થાય છે. ૧૨ શહેરો દરેક ૩૦૦૦૦ કરતાં વધારે સાર્વજનિક પૈસાની રકમ વાપરે છે.

ન્યુયોર્ક	૩૫૭૮૩૭૦	एल्बेनी	૩૭૮૦૦
બફેલો	૨૯૮૮૫૦	યોન્કર્સ	૩૭૫૦૦
સાફ્રેક્યુઝ	૧૨૦૫૦૦	ન્યુરોશેલ	૩૩૦૦૦
યુટીકા	૭૨૦૦૦	રોચેસ્ટર	૩૦૦૦૦

આથી ન્યુયોર્ક શહેરમાં દર માથા દીઠ ૧૨ આના, બફેલોમાં ૧૧ આના, સાફ્રેક્યુઝમાં ૧૪ આના, યુટીકામાં રૂ. ૧, એલ્બેનીમાં ૬ આના, યોન્કર્સમાં ૭ આના, ન્યુરોશેલમાં ૧૯ આના, રોચેસ્ટરમાં ૨૧ આના કર આવે છે. વંચાયેલા પુસ્તકોની સંખ્યાને કુલ વસ્તી સાથે સરખાવતાં ન્યુયોર્ક શહેર દરેક વંચાયેલા પુસ્તક દીઠ ૪૧ આના, બફેલો ૫ આના, સાફ્રેક્યુઝ ૭ આના, યુટીકા ૬૧ આના, એલ્બેની ૨ આના, યોન્કર્સ ૩ આના, ન્યુરોસેલ ૪ આના આપે છે. નીચેનું પત્રક વસ્તી, મફત પુસ્તકાલયોના પુસ્તકોની સંખ્યા, વાંચવા આપેલાં પુસ્તકોની સંખ્યા અને કરની સરેરાસ બતાવે છે.

વસ્તી.	મફત પુસ્તકાલયોનાં પુસ્તકોની સંખ્યા	પુસ્તકો વાંચવા આપેલાની સંખ્યા	કર.
ન્યુયોર્ક શહેર ૫૨ ટકા	૪૦ ટકા	૬૪ ટકા	૭૫ ટકા
બીજાં શહેરો ૨૨ ટકા	૨૮ ટકા	૨૧ ટકા	૨૧ ટકા
શહેરોની બહાર ૨૬ ટકા	૩૨ ટકા	૧૫ ટકા	૪ ટકા

मुंबई मराठी ग्रंथसंग्रहालयनुं नवुं मकान उघाडवानी क्रिया.
श्रीमंत महाराजा साहेबनुं मनन करवायोग्य भाषण.

बे वर्ष उपर मोरे हाथे आ संग्रहालय ज्यां सर्वे भेगा थया छो अने जे मराठा कोमना लाभने मोटे अर्पण करवामां आवेलुं छे तेनो पायो नांखवामां आव्यो हतो. त्यारपछी अजे मारा पोताना राज्यमां ३०० सार्वजनिक पुस्तकालयो स्थापित थयां छे. आमां केटलांक नानां छे, पण तेमां एक लाख वीश हजार पुस्तको राखवामां आवेलां छे. आ पुस्तकालयोमांथी गये वर्षे एक लाख सोळ हजार पुस्तको वांचवा मोटे लोकोने आपवामां आव्यां हतां.

अने तेथी तमारी दिशामां कार्य करनार तरीकेनी दृष्टिथी आ मकान के जेनाथी मराठा कोमने भविष्यमां घणोज सारो लाभ मळशे ते अर्पण करवाना काममां तमने मदद करवानुं घणा आनंदथी में तमारुं आमंत्रण कबुल राख्युं छे. भविष्यमां थनारी प्रजानुं शिक्षण तथा बुद्धि वधारवाना हेतुथी पुस्तकालय स्थापवामां आवे छे अने तेमां विद्वान् माणसोना कृत्य तथा विचार जेमां दर्शावेला होय तेवां पुस्तकोनो संग्रह करवामां आवे छे; जेथी करीने दुनियामां जेओने पोतानी फरज अदा करवानी छे तेओ मनुष्य जातिनी बुद्धि, सुधारणा अने शक्ति विषयक प्रगतिमां तेमना एक भागनो तेमना आगळ थइ गयेला अनेक जमानाओना कार्योना पाया उपर सारो आरंभ करी शके.

शाळा विद्यार्थीने वांचतां शीखवाडे छे अने तेथी करीने ते माणसोना कृत्य तथा विचार जाणी शके छे; वळी शाळा विद्यार्थीने तेना पितानी जींदगी करतां तेनी जींदगी वधारे सुखशांतिमां पसार थाय एवी रीतनुं साधारण ज्ञान आपे छे.

शाळामां केळवणी लीधेलामांथी थोडाज कोलेजनुं शिक्षण लेवा भाग्यशाळी थाय छे अने तेओने घणी महेनते अघरो अभ्यास करवो पडे छे. शाळा युवान् विद्यार्थीओने खरांखोटा कृत्य तथा रीतनो विचार करतां शीखवाडे छे; वळी कोलेज जींदगीनां जे महद्कार्य करवानां होय छे ते कार्य करवाने केवी रीते पोतानी विचार शक्तिओ लगाडवी ते बाबतनुं शिक्षण आपे छे.

जो के शाळा पोताना जींदगीमां करवाना कार्य मोटे उमेदवार तैयार करे छे अने कोलेज एथी पण उच्चतर शिक्षण आपे छे, छतां

શાળા અને કોલેજમાં શીખવાથીજ શિક્ષણનો હેતુ પાર પડતો નથી. માણસે પોતાની બુદ્ધિનો વિસ્તાર કરવાનો હેતુ પોતાની મેલે પાર પાડવો જોઈએ અને તે હેતુ પાર પાડવાને તેને પોતાના ગામ, શહેર રાજ્ય અને શહેનશાહતના તથા દુનિયામાં મહત્વનાં કાર્ય કરનારા કાર્યવાહકના સમાગમમાં આવે અથવા તે તત્ત્વજ્ઞતા અને મનન કરનારા સાથે પોતાનું માગ્ય જોડે. પણ તેના મનનું વલણ કાર્ય અથવા વિચાર તરફ છે કે કેમ તેનું નિરીક્ષણ કરવાને તેણે “લોક વિશ્વ-વિદ્યાલય” —પુસ્તકાલયમાં શિષ્યની માફક પોતાનું નામ દાખલ કરાવવું જોઈએ. તેણે બીજા માણસોના કૃત્યોથી વાકેફ થવું જોઈએ જેથી તે બીજાનું અનુ-કરણ કરી શકે; તેણે વિદ્વાનોના વિચારોનું અધ્યયન કરવું જોઈએ કે જેથી કરીને તે ઉચ્ચત્તર સ્થિતિએ પહોંચે.

તેથી કરીને એ કેટલું મહત્વનું છે કે આ પુસ્તકાલય કે જ્યાં ચારિત્રની દિશા નિર્માણ થાય છે તેમાં સારાં અને સંભાળથી પસંદ કરેલાં પુસ્તકો રાખવાં જોઈએ કે જેથી કરીને તેની જીંદગીના કાર્યની શરુઆતથી સ્વોટે રસ્તે ચઢે નહિ. પુસ્તકોના મોટા સંગ્રહથી તેણે વાંચવાને ઘણી તક મળે છે. પુસ્તકોનો સમુદાય નાનો કિંવા મોટો હોય પણ તેનું સારું વર્ગીકરણ કરવું જોઈએ. પુસ્તકાલયોમાંથી વિદ્વાન્ માણ-સોએ રચેલાં પુસ્તકો તેના હાથમાં તૈયાર મળી આવે છે અને તેથી અમૂલ્ય વસ્તુ તથા યત્નના ફોકટ વ્યયવિના બીજા મનુષ્યોના વિચારો તેને જાણવા મળે છે.

પુસ્તકાલયનું બંધારણ મનુષ્યના બંધારણ માફક હોવું જોઈએ અને તે ધીમે, સાવચેતીથી અને કયાં કયાં કાર્ય બજાવવાનાં છે તેનો પૂર્ણ વિચાર કર્યા પછી બંધાવવું જોઈએ. આ એક એવી સંસ્થા છે કે જેનો નાશજ નથી. આ એક એવી સંસ્થા છે કે જેનાં કાર્ય ઉપર ભવિષ્યમાં સુધરવાનો કિંવા બગડવાનો આધાર છે અને તેથી કરીને આપણે આપણા હસ્તે એવું કાર્ય કરવું જોઈએ કે જેથી કરીને ભવિષ્યમાં થનારી પ્રજાને લાભ થાય અને આપણને આપણાં બાળકો માનની લાગણીથી જુવે

અને તેથી કરીને આ સમયના મહારાષ્ટ્રીયોને, મહારાષ્ટ્રીય બાળકો જે ભવિષ્યમાં પુરુષો થશે તેમને આ મકાન અર્પણ કરવામાં આવે છે; આ પુસ્ત-કાલય કે જે તેઓને જે આગલ થઈ ગયા તે આજના અને ભવિષ્યના મહારાષ્ટ્રી-યોના વિચારો તથા કૃત્યો કહેશે.

ઓગસ્ટ ૧૯૧૨ થી નવેમ્બર ૧૯૧૨ સુધી વડોદરા રાજ્યના છાપખાનામાંથી નીકળેલાં પુસ્તકોનું સમાલોચન.

વડોદરા રાજ્યના છાપખાનામાંથી ઓગસ્ટથી નવેમ્બર સુધી કુલ ૮૮ પુસ્તકો પેમ્ફ્લેટો વિગેરે નીકળ્યાં હતાં. તેમાંથી સારાં પુસ્તકો પસંદ કરીને વર્ગ-વાર તેઓનું વર્ણનાત્મક સમાલોચન નીચે આપવામાં આવ્યું છે.

પટેલ, જીવાભાઈ ગરબડદાસ. દસ્તાવેજ લખવાની પદ્ધતિ અથવા દસ્તાવેજના નમુના. વડોદરા ૧૯૧૨. પૃષ્ઠ ૬+૨૨૪; ૮°, કીં. ૧-૦-૦.

વડોદરા તથા બ્રિટિશ રાજ્યના સ્ટેમ્પ એક્ટની માહિતી તથા તેમાં વપરાતા દસ્તાવેજોના નમુના આપવામાં આવ્યા છે.

તત્ત્વજ્ઞાન.

સદુપદેશશ્રેણી. સપ્તવિંશતિતમ સદુપદેશ. પ્રકટ કર્તા ઉપેન્દ્ર-વડોદરા ૧૯૧૨. પૃષ્ઠ ૧૮૦+૩૦; ૮°, કીંમત ૦-૧૨-૦.

શ્રેય:સાધક અધિકારી વર્ગના સંવત્ ૧૯૬૮ ના આષાઢી પૂર્ણિમાના ૯૧ મા મહોત્સવ પ્રસંગે મંડળના પુરુષ વર્ગના સ્ત્રી વર્ગના જુદા જુદા માણસો તરફથી આપેલાં વ્યાખ્યાનો તથા કીર્તનોનો સંગ્રહ છે. અભ્યાસ, વેદાંત પરિભાષાની વ્યાખ્યા, પ્રકટ પરમેશ્વર, આત્મદ્યોતન, ईश्वर भावना, પ્રગતિને માટે કયું સાધન યોગ્ય છે વિગેરે અધ્યાત્મિક વ્યાખ્યાનોનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે.

ક ૧૭૫ અભ્યાસ ॥ કૃષ્ણ ॥ વેદાંત-પરિભાષા ॥ આત્મા ॥ પરમેશ્વર ॥ પ્રગતિ ॥ અધિકારિ-
૯૭ લક્ષણ ॥

હિંદુ ધર્મ.

મટ્ટ મહાશંકર લલ્લુભાઈ (અનુવાદક). કલિકચરિત્ર પાનાં ૨૪+૪૫૬ ૧૨°.

પ્રકાશક કર્તા કીંમત ૩-૮-૦ (પોસ્ટેજ સાથે) વડોદરા ૧૯૧૨.

હિંદુ ધર્મના દશ અવતારોમાંના છેલ્લા અવતાર કલિકના ચરિત્રનું સંસ્કૃત ઉપરથી મૂળ સહિત ભાષાન્તર છે.

ક ૬૯૨ કલિક.
૧૭

બૌદ્ધ.

મહેતા હર્ષદરાય-મહાત્મા ગૌતમબુદ્ધ; પ્રકાશક કર્તા વડોદરા ૧૯૧૨.

૨૧+૩૮ ૧૬°

આ લઘુ લેખ કર્તાએ કોઈ મહાવારી વાસ્તે લખેલો પરંતુ વિધિ સંયોગોને લીધે અ-પ્રસિદ્ધ રહેલો તે વડોદરાના જ્યુવીલી બાગમાં મહાત્મા બુદ્ધનું કાંસાનું પુતલું જોઈને લેખકને મહાત્માપ્રત્યે પોતાનો અનુરાગ દર્શાવવાને પ્રસિદ્ધ કર્યો છે. ૫૦૦ નકલો પુસ્તકાલયો તથા તેવી

બીજી સંસ્થાઓને મફત મોકલી આપવાને રાખેલી છે. ૨૧ પાનાની પ્રસ્તાવનામાં લેખક બુદ્ધન અવસર સમયગી તથા તે પેઠેલાની ધાર્મિક સ્થિતિનું દિગ્દર્શન કરાવી ને મહાત્મા બુદ્ધના સિદ્ધાંતો તથા સામાજિક સુધારણા, બૌદ્ધ ધર્મનો વિસ્તાર તથા વિજ્ઞાન વિગેરે બાબતો ચર્ચે છે. લેખક સ્વામિ વિવેકાનંદ તથા મહાત્મા ટૉલ્સ્ટોયને બુદ્ધનો અવતાર માને છે. ૩૮ પાનાના પુસ્તકમાં મહાત્માની ટૂંક જીવનકથા આપેલી છે.

૭૭૬ બુદ્ધ-જીવન ॥ બુદ્ધ-સિદ્ધાંતો ॥ બુદ્ધ-ધાર્મિક સુધારણા ॥ બુદ્ધ-સામાજિક સુધારણા ॥
૭૫

(મુસલમાન).

કુરેશી, નિઝામુદ્દીન. (અનુવાદક) અમારા નવી અને તેમનાં બોધવચન.
પ્રકાશક અઝીઝુલહક અબ્બાસી વડોદરા ૧૯૧૨. ૪+૮૦; ૨૪° ફિં. ૦-૮-૦.

આ નાનું પુસ્તક વડોદરા કૉલેજના ફારસીના પ્રોફેસર નવાબઅલીએ ઉર્દુમાં લખેલા પુસ્તકનું ભાષાન્તર છે. મહમદ પેગમ્બરનું ટૂંક જીવન તથા તેમનાં ધાર્મિક અને નૈતિક બોધવચનો જે હમીદા નામથી ઓલખાય છે તેનો સંગ્રહ કરવામાં આવ્યો

૨૦૬ મહમદ-જીવન ॥ મહમદ-બોધવચનો.
૧૦

વિજ્ઞાન.

જોશી, કલ્યાણરાય નથુભાઈ. માર્ગદર્શિકા તૃતીયખંડ, પ્રસિદ્ધ કરનાર કર્તા
વડોદરા ૧૯૧૨. ૭+૭૩+૧૦; ૧૬° ફિં. ૦-૬-૦.

વાંચનમાઝાની સાતમી ચોપડીના શાસ્ત્રીય પાઠોની પુસ્તકમાં વિદ્યાર્થી તથા શિક્ષક બન્નેના ઉપયોગ વાસ્તે સ્પષ્ટ સમજણ આપેલી છે.

૩૨૧ આધિભૌતિક વિજ્ઞાન.
૭૮

વૈદક (આરોગ્ય).

મહેતા, ધનજીભાઈ હોરમસજી. અકસ્માત્ અને તેના તાત્કાલિક ઉપાય
આવૃત્તિ ૭ વડોદરા ૧૯૧૨. ૪+૧૨૯+૮, ૧૨° ફિં. ૦-૧૨-૦.

જુદા જુદા અકસ્માતોના વચ્ચે તાત્કાલિક ઉપાયો જે લેવા જોઈએ તે આ પુસ્તકમાં દર્શાવેલાં છે. મુંબઈની સેન્ટ જોન એમ્બ્યુલન્સ એસોસીએશનની શાખા તરફથી તેને સ્ટેન્ડર્ડ બુક તરીકે મંજૂર કરેલું છે. આમાં આશરે ૧૦૦ આકૃતિઓ આપેલી છે.

૭૬૭ અકસ્માત્.
૧૦

અર્થશાસ્ત્ર.

ત્રિવેદી, ડ. કે. બ્રિટિશ હિંદુસ્તાનનો આર્થિક ઇતિહાસ.
ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાઈટી તરફથી હીરાલાલ ત્રિભોવનદાસ પારેશ્વ બી. એ.
અમદાવાદ ૧૯૧૨. ૧૦+૫૬૫; ૧૨° ફિં. ૦-૧૨-૦.

સ્વર્ગસ્થ રોમેશચંદ્ર દત્તના નામથી ગુજરાત અજાણ્યું નથી. હિંદુસ્તાનનો પ્રાચીન સુધારો

(Ancient civilization of India) હિંદુસ્તાનનો આર્થિક ઇતિહાસ (Economic history of India) અને વિક્ટોરીયાના સમયનું હિંદુસ્તાન (India in the Victoria age) એ પુસ્તકો ઉપરાંત સાહિત્ય નવલકથા વિગેરે ક્ષેત્રમાં તેમની કલમથી લોકપ્રિય અને વિદ્વત્તા ભરેલાં પુસ્તકો બહાર પડ્યાં છે. સદર પુસ્તક તેમના વિક્ટોરીયાના સમયના હિંદુસ્તાનનો અનુવાદ છે. ઉક્ત પુસ્તકમાં વિક્ટોરીયાના રાજ્યારોહણના સમયથી હિંદુસ્તાન તેના ઉદ્યોગ અને વ્યાપારમાં કેટલું આગલ વધ્યું છે તે બતાવેલું છે. મૂળ પુસ્તક હિંદુસ્તાનના આર્થિક સાહિત્યમાં પ્રામાણિક ગ્રંથ હોવાથી આ પુસ્તકના સંબંધમાં વિશેષ કહેવાનું રહેતું નથી. ગુજરાતીમાં અર્થશાસ્ત્રોના પુસ્તકો ગણ્યા ગાંઠ્યા છે તેમાં આ પુસ્તકે સારો ઉમેરો કર્યા છે.

૩૯૧
૬૭ હિંદુસ્તાન, બ્રિટિશ-ઇતિહાસ ॥ ચેતી-હિંદુસ્તાન ॥ વ્યાપાર-હિંદુસ્તાન ॥ હુન્નર-હિંદુસ્તાન ॥

કલા.

મટ્ટ, મોતીરામ દેવશંકર. હુન્નરવિદ્યાસાગર-નવસારી ૧૯૧૨.

પૃષ્ઠ ૨+૧૬; ૮° કિં. ૦-૬-૦.

આમાં કેટલાક સાધારણ લોકોપયોગી તેલ સાબુ શાહી, કાચ વિગેરે પદાર્થોની ફોર્મ્યુલાઓ આપેલી છે.

૬૧૩
૯૯ હુન્નર. ॥

ભાષાશાસ્ત્ર.

સય્યદ, નિજામુદ્દીન નૂરુદ્દીન હુસયની પ્રકટ કરનાર કર્તા વડોદરા ૧૯૧૨.

ઉર્દુ મિશ્ર ગુજરાતી કોષ. સ્વરવિભાગ ૨૪+૨૫૫; ૮°; ૧-૪-૦

ગુજરાતી ભાષામાં કેટલાક મૂળ રૂપ અને કેટલાક અપભ્રંશ થઈને ફારસી અને અરેબીક શબ્દો દાખલ થયેલા છે; આવા શબ્દોનો વપરાશ, ઉચ્ચાર, મૂળવર્ગ અને બીજી ઉપયોગી માહિતી આશરે બસે આધારભૂત પુસ્તકો તથા કોષો ઉપરથી તૈયાર કરવામાં આવ્યો છે. ગુજરાતી ભાષામાં સામાન્ય વાંચનાર તેમજ અભ્યાસક બંનેને આવા કોષની જરૂર હતી અને તે આ કોષથી પૂરી પડશે.

૯૮૯
૧૫ ગુજરાતી ॥ ઉર્દુ.

કવિતા. (ધાર્મિક)

વલ્લભવિજય. પૂજાસંગ્રહ તથા સ્તવનસંગ્રહ. પ્રકટ કરનાર સંધવી સ્વીમચંદ

દીપચંદ, વડોદરા ૧૯૧૨. પૃષ્ઠ ૪+૧૦+૩૮૬. કદ ૮ કિં. રૂ. ૧

આ પુસ્તકમાં મુનિ વલ્લભવિજયજીએ પંજાબી દેશીઓની રાગ રાગણી તેમજ નાટકોના રાગમાં બનાવેલી જૈન પૂજાઓ અને સ્તવનોનો સંગ્રહ કરેલો છે. નાટકના રાગો ઉપર આધુનિક યુવકોનો મોહ હોવાથી તેઓને જુના રાગ રાગણી ગમતા ન હોવાથી નાટકના રાગો ઉપરથી જ આ પુસ્તકમાં સંગ્રહેલા પૂજાઓ તથા સ્તવનો યોજેલા છે. પુસ્તકની ભાષા ગુજરાતી, પંજાબી, હિંદુસ્તાની વિગેરેનું મિશ્રણ.

૯૦૪
૬૧ જૈન ધર્મ ॥

(સામાજિક) નવલકથા.

भागळ्या, दीनशाह कुंवरजी. भागळ्यामाळा भाग १ लो. प्रकाश कर्ता
नवसारी १९१२. पृष्ठ १६२; कद १६°

ગુલશને ઇલમ નામના પારસી માસિકના અધિપતિની કલમથી લખાયેલા આ પુસ્તકમાં પારસી, હિંદુ, મુસલમાન, ઇંગ્રેજી અને જપાનીઝ સંસારી ચિત્રોની ટુંકી દીલ ચરપી વાર્તાનો સંગ્રહ કરલો છે.

૭૦૬
૭૦

કલાસંબંધી.

मीस्त्री, जे. एन्. मनुष्य कर्तव्य भाग १.-नवसारी १९१२.
३+३६२; १२° कीमत सोनेरी पुटुं २-०-० सादुं १-८-०.

સદર પુસ્તક કર્તાના (ચિત્રકારના) પોતાના અનુભવ ઉપરથી નીપજાવેલી કાઢેલી નવલકથા છે. પ્રથમ ગરીબ પળ પાછળથી સુખને શિખરે પહોંચેલા કારીગરને ત્યાં વાર્તાના નાયકનો જન્મ થાય છે. વિદ્યાર્થી અવસ્થામાં ચિત્રકળા શીખવાનો ઉદ્યમ આદરે છે; પરંતુ પિતાના મૃત્યુથી તેના ઉપર દુઃખના વાદળ ચઢી આવે છે; અને તેથી તેને નોકરી લેવી પડે છે પરંતુ ચિત્રકળા તરફ તેનું લક્ષ હોવાથી તે નોકરી છોડી દેઈ, પરદેશ જઈને ચિત્રકળામાં પ્રવીણતા મેળવે છે અને પોતાના ધંધામાં સારા પૈસા પેદા કરે છે.

૮૦૧
૭૩

ऐतिहासिक.

कर्मयोगी. (अनुवादक) पुतळाबाई-प्रकाशक शाह हरिवल्लभदास प्राणजीवनदास
पारेख-नवसारी १९१२ पृष्ठ २+१२ कद ८°; किं. १.

રા. રા. ચિંતામણ મોરેશ્વર આપટેના મરાઠી “ પુતલાબાઈ ” નામના પુસ્તકનું આ ગુજરાતી ભાષાંતર છે, જાવલીના રાજાની કન્યા પુતલાબાઈ અનેક સંકટો છતાં, પોતાનો પ્રિય જે શિવાજીનો એક સરદાર હતો તેને કેવી રીતે પોતાનો પતિ કરે છે તેનું સુબોધક ચિત્ર ઐતિહાસિક કથામાં આલેખેલું છે. સ્વાભાવિક રીતે શિવાજીની વિજાપુરના બાદશાહ સાથેની લઢાઈનું બ્યાન પણ ગ્રંથિત કરેલું છે; સદર પુસ્તક નવસારી પત્રિકાની સાતમી મેટ છે.

૧૭૨
૬૦

देसाई, लल्लुभाई भीमभाई राजयोगी याने परमार धारावर्षादेव भाग १.
प्रकट करनार-कर्ता; वडो १९१२. ४७५+४ ८°, कीमत २-०-०.

આવુરાજનો પ્રદેશ પરમારોની ઉત્પતિસ્થાન તથા જૈનો તથા હિંદુઓ । પ્રાચીન મંદિરોનું

સ્થાન હોવાથી તેની પવિત્રતા તથા ઐતિહાસિક ગૌરવ લોકપ્રસિદ્ધ છે. આ પ્રદેશના ખંડેરો તથા શિલાલેખો તેની પ્રાચીન જાહોજલાલીની સાક્ષી પુરે છે. વિક્રમની સાતમી સદીથી તેરમી સદી સુધીમાં આ મંદિરોની દુરસ્તી કરવામાં આવી હતી તેવું આ શિલાલેખો ઉપરથી જણાય છે તેરમા સૈકામાં આ ભૂમિ પરમારોની હતી અને તેનો વિસ્તાર ૩૫૦૦ ચૌરસ માઈલ જેટલો હતો. અને તે વચ્ચે ચંદ્રાવતી (અર્બુદ ભૂમિ) નું રાજ્ય ઘણુંજ આબાદ હતું. સદર નવલકથા એજ સમયની છે; અને તેનો નાયક પરમાર ધારાવર્ષાદેવ છે. પરમાર ધારાવર્ષાદેવનો પિતા રાણો યશો-ધવલ ગુજરાતના સોલંકી રાજા કુમારપાળનો અનુયાયી તથા માંડલિક હતો. તેના રાજ્યના ઉત્તર સમયમાં તેની મોઢાઈ તથા કાચાકાનને લીધે તેના કથલેલા કારભારનું આ ભાગમાં ચિત્ર આપ્યું છે. આધુનિક પેમલાં પેમલીઓની નવલકથા કરતાં આવા ઐતિહાસિક નવલકથાની વધારે આવશ્યકતા છે. આવું આવી ઐતિહાસિક વસ્તુને વાસ્તે ઘણાં સાધનો છે અને કર્તાએ તેનો આ નવલકથામાં ઉપયોગ કરીને અન્ય નવલકથાકારોને ગુજરાતના ઇતિહાસમાં ઐતિહાસિક નવલકથાને વાસ્તે અનેક સાધનો છે તે બતાવ્યાં આપ્યું છે.

મદ્ર, મહાશંકર લલ્લુભાઈ. દુર્ગાદાસ રાઠોડ, આવૃત્તિ બીજી-પ્રકાશક તંત્રી
શ્રી ગુર્જરસાહિત્ય કાર્યાલય-વડોદરા ૧૯૧૨. પૃષ્ઠ ૯+૨૬૨ કદ ૧૨° કા. ૧.

ગુર્જર સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલયના તંત્રી તરફથી પ્રકટ થતી નવલ કથા ગ્રંથાવલી પૈકીનું આ બીજું પુસ્તક છે. આ નવલ કથાની વસ્તુ મારવાડ--જોધપુરના ઇતિહાસમાંથી લીધેલી છે. ઔરંગઝેબના જુલમ સામે આ વાર્તાનો નાયક દુર્ગાદાસ સામો થાય છે અને કેટલાક સંકટો પછી જોધપુરની ગાદીને સ્વતંત્ર મનાવવાની પોતાની ઉમેદ પાર પાડે છે.

૬૯૨

૪૫

વેણુવિહારી. (અનુવાદક)-વાલ્મીકીનો જય-પ્રકટ કર્તા પંડિત જગન્નાથ

પ્રભાશંકર તંત્રી પ્રાતઃકાલ વડોદરા ૧૯૧૨. પૃષ્ઠ ૧૬+૮૦ કદ ૧૨°

કીં. ૦-૮--૦.

મહામહોપાધ્યાય હરપ્રસાદશાસ્ત્રીના “વાલ્મીકીરજય” નામના બંગાળી પુસ્તકના મરાઠી અનુવાદ ઉપરથી આ પુસ્તકનો તરજુમો કરવામાં આવ્યો છે. વસિષ્ઠ વિશ્વામિત્રનો કલહ, વિશ્વામિત્રનું પ્રતિસૃષ્ટિ નિર્માણ અને તે ઉપરથી બુદ્ધિબલ કે શારીરિક શક્તિથી નીતિશ્રેષ્ઠ છે એ સત્ય પ્રસ્થાપન એ જ વાલ્મીકીનો જય છે. વસિષ્ઠ અને વિશ્વામિત્રને અનુક્રમે માનસિક અને શારીરિક શક્તિનાં નિર્દર્શક તરીકે તેમનાજ મુખે નીતિબલના નિર્દર્શક વાલ્મીકીનું સહાય્ય મંગાવ્યું છે. પોતાની પ્રતિસૃષ્ટિના પ્રલય તથા અધઃ પતન પછી વિશ્વામિત્ર અને વસિષ્ઠમાં ભાતૃભાવ થાય છે ત્રણે ઋષિયો પ્રથમ એક્ય વાસ્તે નારાયણના થનાર રામાવતાર વાસ્તે કાર્યક્રમ ગોઠવે છે. રામનાં કૃત્યા પ્રજામાં એક્ય વધારવાને વાસ્તેજ હતાં ને તેનુંજ ગાન વાલ્મીકીએ રામાયણમાં કર્યું છે. આ લઘુ પ્રબંધનું તારતમ્ય છે.

૧૧૭

૧૧

૭

જીવનકથા.

કરીમ દાદજી. (ભાષાન્તર કરનાર)—ઇબરત અફજા--પ્રકાશક એદલજી
ધનજી કામા અમરેલી ૧૯૧૨. પૃષ્ઠ ૮+૭૧ કદ ૧૨° ફિં. ૦-૮-૦

ઈરાનમાંથી હિંદુસ્તાનમાં પ્રથમ આવનાર આગા હસનઅલીશાહે પોતાના પર વીતેલા
વનાવોનું ઇબરત અફજા નામનું પુસ્તક ફારસીમાં લખ્યું હતું તેનું આ ભાષાન્તર છે.

આગા હસનઅલીનું તવાહી ઇરાનના શાહજાદા સાથે લગ્ન, નવા શાહના ગાદીએ આવતાં
તેમનાંપર તવાહીના આવી ઘેરાયલા વાદલથી મોટી આફત અને લડાઈઓ; તેમાંથી પસાર થઈ
અફઘાનીસ્તાનમાં આવવું, સિંધમાં મારો અને ઇંગ્રેજની લડાઈ વચ્ચે ઇંગ્રેજને મદદ કરવી, કચ્છ
કાઠીયાવાડની વીજી જમાતોમાં થઈ મુંબઈ આવવું વિગેરેનું વર્ણન કરેલું છે.

જ્ઞ—^{૧૨૧}/_{૧૭} આગા, હસનઅલી.

કાલા એદલજી ધનજી. સર સૈયદ અહમદ—પ્રકાશક કર્તા; અમરેલી ૧૯૧૨.
૬×૫૦, ૮° ફિં. ૦-૬-૦.

મુસલમાન કોમને ભરનિંદ્રામાંથી જગાડનાર અને તેને ઉન્નતિના માર્ગમાં દોરનાર અલીગઢ
કોલેજના સ્થાપક સર સૈયદ અહમદનું નામ હિંદુસ્તાનમાં પ્રખ્યાત છે. સર અહમદે મુસલમાન
કોમ ઉપર જે ઉપકારો કર્યા છે અને તેણે જે જાતિભોગ આપ્યો છે તે ઉપરથી દરેક માણસે
પોતાની કોમની ઉન્નતિ વાસ્તે શું કરવું તે દર્શાવે છે. તેમની જીંદગી દરેક સ્વકોમ સુધારકોને
શિક્ષણપ્રદ અને અનુકરણીય છે. કાર્ય સાફલ્ય માટે કેટલા વિષમ અને વિરુદ્ધ સંયોગો વચ્ચે ધૈર્ય
અને સંતતી કામ કરવું પડે છે તેનું ઉત્તમ દૃષ્ટાન્ત પુરું પાડે છે. પોતાની કોમ તરફથીજ તેમના
સ્વકોમસુધારણાના પ્રશસ્ય કામમાં કેટલાં વિઘ્નો મુકવામાં આવ્યાં હતાં તે આ પુસ્તકમાંથી
માલમ પડે છે.

જ્ઞ—^{૧૮૮}/_{૧૫} સૈયદ, અહમદ.

બ્રિટિશ મ્યુઝીઅમ.

ડૉક્ટર ફોર્ટેસ્ક્યુએ ડેલી ટેલીગ્રાફના પ્રતિનિધિ પ્રત્યે બોલતાં બ્રિટિશ મ્યુઝી-
અમને માટે જે ઉદ્ગાર કાઢ્યા હતા તે નોંધ લેવા યોગ્ય છે. બ્રિટિશ મ્યુઝીઅમ
એ યુરોપખંડમાં આવેલા મોટા પુસ્તકાલયોમાં એક નાનામાં નાનું પુસ્તકાલય છે.
બિબ્લિઓથેક નેશનેલ ઓફ પેરીસ, વેટીકન પુસ્તકાલય અથવા વીએના કે મ્યુની-
ચનાં પુસ્તકાલયો ઘણાં વર્ષથી દિવસે દિવસે પાછલ પડતાં જાય છે.

વર્ગણા એ શાસ્ત્ર અને કલા બન્ને છે. શાસ્ત્ર તરીકે દર્શના પુસ્તકોમાં પ્રતિ-
પાદન કરેલા વિષયોના વર્ગો પાડે છે; અને કલા તરીકે પુસ્તકોને આ વર્ગોમાં
મુકે છે. અહીંઆ સવાલ એ ઉપસ્થિત થાય છે કે પુસ્તકના કીયા ધર્મો તેનું
વર્ગીકરણ નક્કી કરે છે; અને જો તેમાં તેવા વધારે ધર્મો હોય તો કીયાને પસં-
દગી આપવી. આ ઉપરથી પુસ્તકોના એક વિષયક (one topic) અને દ્વિ-
વિષયક (two topic) એવા બે ભેદ પડે છે. દ્વિવિષયક એટલે એકજ પુસ્તકમાં
બે ભિન્ન વિષયોનું પ્રતિપાદન કર્યું હોય એટલુંજ નહિ પરંતુ પુસ્તકમાં પ્રતિપાદન
કરેલો વિષય જ્ઞાનના જુદા જુદા વિભાગો સાથે એવો સંબંધ ધરાવતો હોય કે
તે પુસ્તકને કયા વિષયમાં મુકવું એ સવાલ થઈ પડે છે. દરેક અનુભવી વર્ગી-
કરણ કરનાર અમુક સિદ્ધાન્તોથી દોરાય છે. આવા સિદ્ધાન્તો પોતે સ્પષ્ટ રીતે
એક સરખી રીતે બનાવેલાં હોય અથવા તો લાંબા અનુભવ અથવા સહજ પ્રેરણાથી
ઉત્પન્ન થયેલાં હોય. વર્ગીકરણ કરનારને આવા કોઈ પળ ધોરણની જરૂર છે.
તેની યોગ્યતાની ઉત્તમ કસોટી તેના કામમાં પરસ્પર અવિસંવાદિતા અને ઐક્ય
જોઈએ તે આવા ધોરણો સિવાય રાખી શકાશે નહિ.

અનુભવિ વર્ગીકરણ કરનાર તરતજ પોતાના કામ માટે સૂચક લક્ષણને
ગ્રહણ કરી લે છે. પરંતુ નવીન અને બીનઅનુભવિને એવા ઘણાક લક્ષણો
સૂચક લાગતાં હોવાથી વાસ્તવિક સૂચક લક્ષણ કયું તે જણાતું નથી. અમુક
વાચક અમુક પુસ્તકને પોતાની દૃષ્ટિથી પોતાના ઇષ્ટ વિષયમાં મુકશે. પરંતુ
વર્ગણા કરનારને તેનું સ્થાન શું છે તે શોધી કાઢવાનું છે. મુખપૃષ્ઠ,
પ્રસ્તાવના, અનુક્રમણિકા ઉપરથી તથા પુસ્તકની વસ્તુ ઉપર પળ દૃષ્ટિ નાખીને
અમુક પુસ્તક અમુક વિષયનું છે તે નક્કી કરી શકાય. આમ કરવાથી મૂઝ
ગ્રન્થકર્તાનો શો આશય છે તે જાણી શકીયે. આશયનો અર્થ અહીંઆ હેતુ નથી.
તેનો હેતુ ધન યા કીર્તિ મેળવવાનો હોય અથવા તો કોઈના ઉપર વેર લેવાનો
હોય; તે નહિ પરંતુ ગ્રન્થકર્તા કયા વિષય ઉપર લખે છે તે છે. ગ્રન્થકર્તાનો
આશય જાણવાની જરૂર એ છે કે તેનાથીજ આપણે ગ્રન્થનો વિષય યથાવત્ જાણી
શકીએ. પોપ તેના Essay on criticism માં કહે છે કે “ દરેક પુસ્તકમાં
કર્તાનો આશય જોવો. ” વર્ગણા કરનારનો પળ આ મુદ્રાલેખ હોવો જોઈએ.
ગ્રન્થકર્તા પોતે મુખપૃષ્ઠ ઉપર પુસ્તકના નામમાં એમ કહે કે તે પુસ્તક ઇતિહા-
સના વિષય ઉપર છે; પરંતુ સ્વરેખર અર્થશાસ્ત્રનું હોય. આથી લેખકનો આશય

મુખપૃષ્ઠ, અનુક્રમણિકા અને પુસ્તકની વસ્તુ ઉપરથી નક્કી થાય છે. આપણે એક ઉદાહરણ લઈએ. સતીધર્મ યાને પતિસેવા પુસ્તકમાં સતીના ચરિત્રો વિશેષ છે. પરંતુ લેખકનો આશય સ્ત્રીઓનો પતિ પ્રત્યેના ધર્મ પ્રતિપાદન કરવાનો છે. માટે તે પુસ્તક ચરિત્ર સંગ્રહમાં નહીં મુકતાં સ્ત્રીધર્મમાં મુકવું જોઈએ.

બીજો મુદ્દો પુસ્તકની વાચકને વધારે ઉપયોગિતા જોવાનો છે, પરંતુ અમુક પુસ્તક વાચકને વધારે ઉપયોગિ તેજ વિષયમાં થઈ પડે કે જે વર્ગમાં તે પુસ્તકને મુકવાનો કર્તાનો આશય હોય. વાચકની ઉપયોગિતા સંશયાત્મક છે. ઉદા. શિક્ષણ ઉપર પુસ્તક હોય પરંતુ તે અમુક સમયે રાજકીય પ્રશ્ન હોય; આથી રાજ્યનીતિમાં ન મુકતાં શિક્ષણમાંજ મુકવું; ત્રીજું એ જોવાનું છે કે કયી જાતના વાચકોને વાસ્તે તે પુસ્તક છે. ગણિતનું પુસ્તક હોય પરંતુ તે વિદ્યુત્ કલાવિદોને વાસ્તે હોય તો વિદ્યુત્માં જવું જોઈએ.

દ્વિવિષયક પુસ્તકો. (two topic.)

બે પુસ્તકો એકસરખા બે વિષય-ઉ. વિદ્યુત્ અને લોહચુંબક ઉપર હોય તો ક્યાં તો પ્રથમ નિર્દિષ્ટ વિષયમાં મુકવું યા તો જે વિષય ઉપર વધુ પાનાં હોય તેમાં અથવા બન્ને વિષયોનો સમાવેશ જેમાં થતો હોય તેવા વિષયમાં મુકવું. પ્રથમ રીતિ આપસુદ છે. બીજી કૃત્રિમ (mechanical) છે અને ત્રીજી શાસ્ત્રીય છે, વર્ગીકરણ કરનારે ત્રીજીજ રીતિ આદરવાની છે. પરંતુ જો એમ ના બને તો જે વિષય વધારે ચર્ચાયલો હોય તેમાં મુકવું. પુસ્તકનો વિષય અમુક વિષયની અમુક વિષય ઉપર અસર હોય-ઉ. બૌદ્ધધર્મની હિંદુ ધર્મ ઉપર અસર-તો તે પુસ્તક જે વિષય ઉપર અસર થયેલી હોય તે વિષયમાં એટલે હિંદુ ધર્મમાંજ જાય. પુસ્તકના નામમાં એકની ત્રીજા ઉપર અસર બતાવનારા શબ્દો ન હોય પણ “ અને ” એવો શબ્દ હોય તો પુસ્તક જોઈને કયા વિષયના કયા વિષય ઉપર અસર છે તે જાણીને વર્ગણા કરવી. ઉદા. નાટક અને નીતિ એવું પુસ્તક હોય અને તેમાં નાટકની નીતિ ઉપર અસર બતાવવામાં આવી હોય તો તે નીતિમાં જવું જોઈએ. પ્રાકૃતની ગુજરાતી ભાષા ઉપર અસર; આમાં ગુજરાતી ભાષા ઉપર અસર થયેલી છે એટલે ગુજરાતી ભાષાશાસ્ત્રમાંજ જાય; પરંતુ પ્રાકૃતમાં નહિ. આના જેવોજ બીજો દાખલો લઈએ. એક દેશની ત્રીજા ઉપર ચઢાઈ હોય. આવું પુસ્તક કયા દેશના ઇતિહાસમાં મુકવું તે વિચારવું જોઈએ. જે દેશના ઉપર ચઢાઈ થયેલી

હોય તે દેશના ઉપર અસર થાય છે. જો તે હારે, કર ભરતો થાય કે જીતે તો-
પણ તે દેશના ઉપરજ અસર થાય છે.

ચરિત્ર—ચરિત્રોને તે તે વિષયોમાં વહેંચી નાંખવા કે ચરિત્રોમાં મુકવાં ?
હ્યુઝ, કટર, લાયબ્રેરી ઑફ કોન્ગ્રેસ, અને બ્રાઉન એ ચાર જાણીતી વર્ગીકરણની
પદ્ધતિઓમાંની એકે બધા ચરિત્રોને તે તે વિષયમાં વહેંચી નાંખતી નથી. કટર
ચિત્રકલાવિશારદોની જીવનકલા ચિત્રોને લીધે ચિત્રકલામાં, બાઇબલના પાત્રો
બાઇબલની સાથે, પોપોની જીવનકલાને પેપસીમાં, રાજ્યકર્તાઓની જીવનકલાને
ઇતિહાસથી ભિન્ન પાડવાનું વિષમ હોવાથી ઇતિહાસમાં અને છાપનારાઓને છાપ-
વાની કલામાં મુકે છે. આમાં કર્તાને કાર્યથી અભિન્ન ગણીને કાર્યરૂપે ગણવામાં
આવ્યો છે. ધર્માધ્યક્ષોના તથા પેગમ્બરોના જીવનચરિત્રો ધર્મમાંજ મુકવા. રાજ્ય-
કર્તાઓના જીવનચરિત્રો ઇતિહાસમાં મુકીએ તો ઘણા જગતના મહાપુરુષોના જીવ-
નકલાની ચરિત્ર વિભાગમાં સ્થાની મળી પડશે. અને જો ચરિત્રમાં મુકીએ તો
ઇતિહાસમાં મોટી સ્થાની મળી પડશે. આથી જો ઐતિહાસિક હોય તો ઇતિહા-
સમાં મુકવી; અને ચરિત્રાત્મક હોય તો તો ચરિત્રમાં.

બીજી જાતની જીવનકલાઓ યુદ્ધમાં રાખેલી ડાયરીઓ, જાહેર બનાવો
તથા પ્રવાસોનું આત્મવર્ણન છે. આ સર્વ સામાન્ય નિયમ પ્રમાણે તે તે વિષયમાં
મુકાવી જોઈએ; કારણ કે ગ્રન્થકર્તા આમાં વધારે ઉપયોગનો નથી. ગ્રન્થકર્તાનો
ઇરાદો તે વિષય વર્ણવાનો હોવાથી તે વિષયમાંજ મુકવું વાસ્તવિક છે. પરંતુ જ્યાં
ગ્રન્થકર્તા એક પ્રસિદ્ધ અને જાહેર વ્યક્તિ હોય ત્યાં તેના જીવનમાંજ તેવું પુસ્તક
મુકવું; કારણ કે તે તેના જીવનની એક કલા છે. આનો નિર્ણય કરવાનું વર્ગના
કરનારની મનસુખી ઉપરજ રાખવામાં આવે છે.

બીજી જાતની જીવન કથા એ છે કે એક પ્રસિદ્ધ પુરુષ અને તેની સાથે
તેના આશ્રિતોની કથાઓ પણ આપેલી હોય. આવાં પુસ્તકમાં જો બીજાઓની
કથા મધ્ય પુરુષની જીવન કથાને પુષ્ટિ આપતી હોય તો મધ્ય પુરુષની જીવન કથામાં
તે પુસ્તકને મુકવું. નહિ તો ચરિત્ર સંગ્રહમાં મુકવું. પુરુષ વિરુદ્ધ પ્રકૃતિ-પુસ્તકમાં
ઉભયનું વર્ણન હોય તો પુરુષને પ્રાધાન્ય આપવું. કારણ કે પુરુષનું પ્રાધાન્ય ईश्वर પ્રતિ-
પાદિત છે. પરંતુ જ્યાં વિષયનુંજ પ્રાધાન્ય હોય ત્યાં વિષય પ્રમાણે વર્ગના કરવી. ડ.
શંકર અને તેનો અદ્વૈતમત; આ પુસ્તક અદ્વૈતમત એટલે તત્ત્વજ્ઞાનમાં જશે. બે પુરુષો

એકજ વિષયમાં પ્રતિપક્ષી હોય અથવા તો એકજ વિચારના હોય તો તે બન્નેને તે વિષયમાં મુકવાં. ઉ. સાહિત્યમાં સ્વરા કવિ ઉપર નવલરામ અને દલપતરામની ચર્ચા સાહિત્યમાં જશે. અમુક વિષય ઉપર બેને વાદ હોય તો તે વાદના વિષયમાં પરંતુ જ્યાં આગલ દિવાની અથવા ફોજદારી ગુન્હો હોય અથવા આપસનો ટંટો હોય ત્યાં જે માળસ ગુન્હેગાર હોય તેને મુખ્ય ગણવો. રાજ્યો વચ્ચેનો પત્રવ્યવહાર (Diplomatic correspondence) જે મુલક તે પત્રવ્યવહાર બહાર પાડે છે તે દેશમાં મુકવો. કારણ કે તે દેશ ઉપર તે વધારે અસર કરતાં હોવાથી તે છપાવે છે. પરંતુ સ્થાનગી ગૃહસ્થોની ડાયરીઓ અથવા એલ્ચીઓના પત્રવ્યવહાર વિગેરે તે તે વિષયમાં મુકવા.

વંશાવલી. વંશાવલીને ઇતિહાસમાં અથવા વંશાવલીમાં મુકવી એ વિચારવું જોઈએ. જો લેખકનો ઇરાદો તે ઉપરથી શહેરનો ઇતિહાસ બનાવવાનો હોય તો તે ઇતિહાસમાં નહિ તો વંશાવલીમાં.

ગ્રંથમાળા. (૧) અમુક સમયના સાહિત્યના પુસ્તકોની. (૨) એકજ વિષયના પુસ્તકો અર્થશાસ્ત્ર ઉપર. (૩) અમૂલ્ય અને ક્વચિત્ક પુસ્તકો. (૪) દેશના એકજ સમયના ઇતિહાસના દસ્તાવેજો. (૫) એકજ શાળાના અથવા સાહિત્ય વિષયક વલણના લેખકોના પુસ્તકો. (૬) એકજ જાતનાં પુસ્તકો. (૭) પ્રસિદ્ધ કર્તાની શ્રેણી. આ સર્વમાં એટલો વિચાર કરવાનો કે ગ્રંથશ્રેણીનો ગ્રંથશ્રેણી તરીકે કંઈ સ્વાસ અર્થ છે કે નહિ ? જો સ્વાસ અર્થ હોય તો સાથે રાખવી નહિ તો જુદી પાડવી. એકજ સમયના સાહિત્યના પુસ્તક જે બીજા સમયના સાહિત્યના પુસ્તકોથી તદન જુદાં જણાતાં હોય તેને સાથે મુકવાં. ઉ. જુની ગુજરાતીનાં પુસ્તકોની શ્રેણી હોય તે સાથે મુકવી. (૨) એક સ્વાસ વિષય ઉપરનાં પુસ્તકો હોય તોજ સાથે પરંતુ સામાન્ય વિષય ઉપર હોય તો જુદાં પાડવાં. (૩) અમૂલ્ય અને ક્વચિત્ક પુસ્તકો જુદાં પાડવાં. (૪) ઐતિહાસિક શ્રેણીને જુદી પાડવી. પરંતુ જો જુદી પાડવાથી તે શ્રેણીમાંના કેટલાંક પુસ્તકો ઇતિહાસમાંથી બીજે સ્થળે જતાં હોય તો સાથે રાખવી. (૫) એકજ મતના પુસ્તકો જો તે મતને પુષ્ટિ કરવાને રચેલાં હોય તો તે સાથે મુકવાં; નહીં તો જુદાં પાડવાં. (૬) પ્રસિદ્ધ કર્તાની શ્રેણીને જુદી પાડવી.

પુસ્તકાલયશાસ્ત્રનું શિક્ષણ.

(૧)

આપણા હાલના પુસ્તકાધ્યક્ષો.

આ દેશમાં પ્રાયે એવો રુચાલ છે કે ગમે તે સાધારણ મળેલો માણસ પુસ્તકાધ્યક્ષ થઈ શકે; કારણ કે તેને પુસ્તકો નોંધવહીમાં દાખલ કરીને વાંચનારને આપવાનું અને પાછાં આવેલાં પુસ્તકોને પોતપોતાને સ્થાને મુકવાનું છે અને આમાં તેના પુસ્તકાધ્યક્ષ તરીકે સર્વ કામનો અંત આવી જાય છે. આથી કરીને પુસ્તકાધ્યક્ષનું કામ ઘણુંજ સરલ માથાકુટ વગરનું અને સાફસુફનું છે અને તેને વાસ્તે ગમે તે માણસ અશક્ત અથવા વૃદ્ધ હોય તોપણ યોગ્ય થઈ પડે અને કેટલાકની માનીનતા તો એવી છે કે પુસ્તકાધ્યક્ષ એટલે પુસ્તકો કબાટમાંથી લાવી આપનાર તથા પાછાં મુકનાર અને આથી પુસ્તકાલયના ખાસ જ્ઞાનની તો વાત બાજુ રહી પણ સારા કેળવાયેલા માણસોની ભાગ્યેજ પુસ્તકાધ્યક્ષ તરીકે નીમણુક થાય છે. અને કેટલાંક પુસ્તકાલયોમાં તો સાધારણ પટાવાળો (menial) હોય છે જે પુસ્તકાધ્યક્ષ તરીકે કામ કરે છે. મકાન મોટું હોય અને તેનું ફંડ પણ મોટું હોય અને આવક પણ સારી હોય પરંતુ તે પુસ્તકાલય આવા પટાવાળાના હાથમાં હોવાથી પુસ્તકાલય જનસમાજને કેટલું ઉપકારક થઈ પડે તે વિચારવા જેવું છે.

ઘણાં પુસ્તકાલયો તો ફંડના અભાવે આવા પાંચ છ રૂપીઆના પટાવાળાથીજ કામ ચલાવી લે છે. જ્યારે મોટાં પુસ્તકાલયોમાં ખાસ પુસ્તકાધ્યક્ષની નીમણુક કરવામાં આવે છે અને તેને પગાર પણ તેની લાયકાતના પ્રમાણમાં સારો આપવામાં આવે છે. પરંતુ સામાન્યતઃ અહીંના પુસ્તકાલયોમાં દશ બીસ રૂપીયાના પગારના માણસની પુસ્તકાધ્યક્ષ તરીકે નીમણુક કરવામાં આવે છે.

પુસ્તકાધ્યક્ષ અને તેનું કર્તવ્ય.

પુસ્તકાધ્યક્ષને તેના કામની ખાસ માહિતી મેળવવાની છે તે માહિતી ખાસ શાસ્ત્ર તરીકે ગણવામાં આવે છે તે રુચાલથી આપણા લોકો તથા પુસ્તકાધ્યક્ષો કેવલ વિમુક્ત હોય તેમાં કાંઈ આશ્ચર્ય નથી. પુસ્તકાધ્યક્ષ એ પુસ્તકાલયનો આત્મા છે અને તેના ઉપર પુસ્તકાલયની ઉપયોગિતાનો ઘણો આધાર રહેલો છે. પુસ્તકાલયનો સંગ્રહ ગમે તેવો સારો હોય પરંતુ સુશિક્ષિત પુસ્તકાધ્યક્ષવિના તે

નિર્રથક છે. પુસ્તકાલય પુસ્તકોનું સંગ્રહસ્થાન છે એ પુરાણો સ્થાલ હવે જતો રહ્યો છે અને તેને બદલે તેણે સકલ જનસમૂહને વાસ્તે સારું વાચન પુરું પાડવાનું તથા કેળવવાનું છે તે સ્થાલ પ્રચલિત છે. સકલ જનસમાજ તરફ જ્યારે તેને પોતાની ફરજ અદા કરવાની છે ત્યારે પુસ્તકાલયના સાધનો બરાબર વ્યવસ્થિત અને વાચકને જે જે માહિતી જોડતી હોય તે પુરી પાડે એવાં હોવાં જોડે. પુસ્તકોનું બરાબર વિષયવાર વર્ગીકરણ કરેલું હોવું જોડે. અને અમુક વિષયના અભ્યાસીને વિષય જે જે પુસ્તકોમાં ચર્ચેલા છે તે તે પુસ્તકો બતાવવાને કેટલોગની પળ જરૂર છે.

રેફરન્સ પુસ્તકાધ્યક્ષને સામાન્ય અધ્યાપક અથવા વિદ્યાગુરુ કરતાં પુસ્તકોની વધારે માહિતી હોવી જોડે. કારણ કે વિદ્યાગુરુને ફક્ત પોતાના વિષયનું જ્ઞાન હોવું જોડે; જ્યારે રેફરન્સ પુસ્તકાધ્યક્ષને દરેક વિષયો ઉપર માહિતી પુરી પાડવાની હોવાથી તે વિષયોના પુસ્તકોનું જ્ઞાન હોવું જોડે. અર્થાત્ અમુક વિષય ઉપર આ આ સારાં પુસ્તકો છે અને તે તે પુસ્તકોમાં તે તે વિષયો કેવી રીતે પ્રતિપાદન કરેલા છે તે વાસ્તે પુસ્તક વર્ણનવિદ્યા (bibliography) નું સારું જ્ઞાન આવશ્યક છે પુસ્તકાલયનું મકાન આધુનિક પુસ્તકાલયની સવળી પ્રવૃત્તિઓને અનુકૂળ થઈ પડે તેવું હોવું જોડે અને તે વાસ્તે પુસ્તકાધ્યક્ષે પુસ્તકાલય શિલ્પશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરવાનો છે. આ સિવાય સાર્વજનિક પુસ્તકાલય સ્થાપવાના કાર્યદાનો, પુસ્તકોની બાંધણી તથા બીજી પુસ્તકાલયના વહીવટ સંબંધી બાબતોનો અભ્યાસ કરવાનો છે.

યુનાઇટેડસ્ટેટસમાં પુસ્તકાલયશાસ્ત્રનું શિક્ષણ.

અમેરિકા જેમ બીજી બધી બાબતોમાં તેમ સાર્વજનિક પુસ્તકાલયો સ્થાપવાના કામમાં ઘણુંજ આગલ વધેલું છે. લોકશિક્ષણના કામમાં પુસ્તકાલયોની ઉપયોગિતા તેણે જોડે છે અને તેથી પુસ્તકાલયો સાર્વજનિક કેળવણીનું એક મહત્ત્વનું અંગ ગણાય છે. સ્થાનગી ગૃહસ્થો ઉપરાંત સ્ટેટો તરફથી આ કામ પુર ઉત્સાહથી ઉપાડી લેવામાં આવ્યું છે. દરેક સ્ટેટમાં સાર્વજનિક પુસ્તકાલય સ્થાપવાને વાસ્તે કાર્યદો હોય છે. અને આથી ત્યાંના સ્ટેટોનાં નાના નાના ગામડામાં પણ મફત સાર્વજનિક પુસ્તકો ઉઘાડવામાં આવ્યા છે. સાર્વજનિક પુસ્તકાલયની વૃદ્ધિ તથા નવીન સ્થાલને લીધે પુસ્તકાલયની સ્થાન વ્યવસ્થા તથા ગોઠવણ એક શાસ્ત્ર તથા કલા તરીકે ગણાય. તેમાં કંઈ આશ્ચર્ય નથી. સાર્વજનિક

પુસ્તકાલયોના સંબંધમાં જેમ અમેરિકા પ્રથમ અને આગલ વધેલું છે તેમ તેને લગતાં શાસ્ત્રના સંબંધમાં પણ તેણેજ પેહેલ કરી છે અને ત્યાં આગલ પુસ્તકાલય શાસ્ત્રના વિવિધ અંગોનો અભ્યાસ તથા વિકાસ થયેલો છે.

પુસ્તકાલયશાસ્ત્રના શિક્ષણની શાળાઓ.

અમેરિકામાં આ દિશામાં પ્રથમ પ્રયત્ન કરનાર દશાંશ પદ્ધતિનો સુપ્રસિદ્ધ કર્તા મેલ્વીલ ડયુડ છે. ૧૮૮૩ માં તે કોલમ્બીઆ કૉલેજ પુસ્તકાલયનો પુસ્તકાધ્યક્ષ હતો અને તેજ વર્ષમાં તેણે પુસ્તકાધ્યક્ષોને શિક્ષણ આપવાને એક શાળા સ્થાપવાની યોજના ઘડી કાઢી અને કૉલેજના ટ્રસ્ટીઓ સમક્ષ મુકી. તેઓએ તે યોજના પસંદ કરી અને તેના પરિણામે કેટલીક ઢીલ પછી ૧૮૮૭ માં આવી શાળા ઉઘાડવામાં આવી. શરૂઆતમાં શિક્ષણની મુદત ૩ માસની તથા વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા ૧૦ ની ઠરાવવામાં આવી હતી. આ શાળાનું કામ એટલું બધું આવકારદાયક થઈ પડ્યું કે તેનું કામ તથા ક્ષેત્ર વધારવાને કૉલેજના સત્તાધીશો ઉપર અરજીઓ આવવા માંડી; આથી અભ્યાસનો ક્રમ બે વર્ષનો તથા વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા ૨૦ ની કરવામાં આવી. મી. ડયુડની એલ્બેનીના પુસ્તકાધ્યક્ષ તરીકે નોમણુક થવાથી આ શાળા ત્યાં લઈ જવામાં આવી. ૧૮૯૧ નું વર્ષ આ શાળાના તથા પુસ્તકાલય વિષયક શિક્ષણના ઇતિહાસમાં અગત્યનું છે કારણ કે તે વર્ષમાં ન્યુયોર્કસ્ટેટ આ શાળાને તેની કેલેબ્રેશનની પદ્ધતિનું એક અભિન્ન અંગ સ્વીકારીને તેનું ન્યુયોર્ક સ્ટેટ લાયબ્રેરી સ્કૂલ એવું નામ રાખ્યું આથી આ શાળા સ્ટેટના વિશ્વવિદ્યાલયનું એક અંગ થઈ. પુસ્તકાધ્યક્ષની વૃત્તિ કાયદા, વૈદ્યક વિગેરે ધંધાઓની સમાન પદ ગણાય છે અને તેથી આ શાળાનું ધોરણ બહુ ઉચ્ચ રાખેલું છે. સ્વરૂં કહેતાં આ શાળાની નેમ પુસ્તકાલય આલમમાં ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ જગ્યાઓ માટે માણસો પુરાં પાડવાની છે. આ શાળામાં દાસલ થનારની વય ઓછામાં ઓછી વીસ વર્ષની હોવી જોઈએ. યુનીવર્સિટીના ગ્રેજ્યુએટ સિવાય આ શાળામાં બીજાને દાસલ કરવામાં આવતા નથી. અભ્યાસની મુદત બે વર્ષની છે. પ્રથમ વર્ષ જુનીઅર અને બીજું વર્ષ સીનીયર. પ્રથમ વર્ષના ક્રમમાં કેટેલોગના મૂલ તત્વો, એક્સેસનીંગ (કર્તા, પુસ્તકનું નામ, વર્ગ, પ્રસિદ્ધ કરનાર, પ્રસિદ્ધિ સ્થળ, પાનાં, કીંમત, બાંધણી વિગેરે માહિતી પત્રકમાં દાસલ કરવી). વર્ગના, પુસ્તકવર્ણનવિદ્યા (Bibliography), શેલ્ફવર્ક (પુસ્તકો કબાટના ધાનામાં વર્ગવાર ગોઠવવાનાં), પુસ્તકો વાંચવા ઉછીના આપવાની

પદ્ધતિઓ (Charging systems), પુસ્તકાલયની ભાષાના પાઠો, બાંધકામ, પુસ્તકાલયો ઉઘાડવાનું કામ તથા તેઓનું કાર્ય ક્ષેત્ર, સરકારી નોકરી, નિયમો, પુસ્તકાલયના મકાનો, સાહિત્યની પદ્ધતિઓ અને પુસ્તક બનાવવાની કલા, પુસ્તકાલયના કામનું નામું, અને બીબ્લીઓથેકલ મ્યુન્ડીયમની चीजોનું જ્ઞાન આપવામાં આવે છે. વિદ્યાર્થીઓને પુસ્તકાલયમાં વપરાતા નમુનાઓ તથા બીજા સાહિત્યનો સંગ્રહ કરવો પડે છે અને તેને આલ્બમમાં બરાબર ગોઠવવો પડે છે. બીજા વર્ષમાં આજ વિષયોનું ઉચ્ચ શિક્ષણ આપવામાં આવે છે. જુદા જુદા પુસ્તકાલયોની પદ્ધતિઓ, કેટેલોગના નિયમો, અને જુદી જુદી જાતની વર્ગણાની પદ્ધતિઓનું તુલનાત્મક જ્ઞાન બીજા વર્ષમાં જ અપાય છે. દરેક વિષય ઉપર તે તે વિષયના સ્વાસ અભ્યાસનો તરફથી ભાષણની શ્રેણીઓ આપવામાં આવે છે. આ વિષયોનું ક્રિયાત્મક જ્ઞાન વિસારી દેવામાં આવતું નથી. કારણ કે વિદ્યાર્થીઓને સ્ટેટનું પુસ્તકાલય જેમાં ૪ લાખ પુસ્તકો છે તેમાં કામ કરવું પડે છે તેથી વિદ્યાર્થીઓને પુસ્તકો તથા જુદી જુદી પદ્ધતિઓનું અવલોકન કરવાથી ક્રિયાત્મક જ્ઞાન મળે છે. ઇસ્ટરના તહેવારોમાં વિદ્યાર્થીઓ ન્યુયોર્ક સ્ટેટના પુસ્તકાલયો જોવા નીકળી પડે છે અને આથી તે તે પુસ્તકાલયની કામ કરવાની રીતની માહિતી મળે છે. પાછા ફર્યા પછી તેઓને તેનો રિપોર્ટ આપવો પડે છે અને તે અંદર અંદર ચર્ચવામાં આવે છે.

છાપખાનામાં તથા પુસ્તકો બાંધનારની દુકાનમાં લઈ જઈને તેઓને તે બંધાઓને લગતી સઘળી માહિતીનું ક્રિયાત્મક જ્ઞાન આપવામાં આવે છે. બે વર્ષ પુરા થયા પછી વિદ્યાર્થીઓની પરીક્ષા લેવાય છે અને પાસ થનારને બી. એલ. એસ. (Bachelor of Library Science) ની ઉપાધિ આપવામાં આવે છે. ઉપાધિ લેનારને પુસ્તકાલયશાસ્ત્રના કોઈ વિષય ઉપર નિબંધ તથા કોઈ વિષય ઉપરના પુસ્તકોની યાદી (bibliography) લખવી પડે છે. આ શાળામાંથી પસાર થયેલા ગ્રેજ્યુએટોની સંખ્યા ૬૩૧ ની છે જેમાંનો ઘણો મોટો ભાગ મોટા પુસ્તકાલયોના પુસ્તકાધ્યક્ષની જગ્યાઓ ઉપર છે.

ન્યુયોર્ક સ્ટેટ લાઇબ્રેરી સ્કૂલની આટલી બધી ઉપયોગિતા તથા ફતેહ પછી તેવી બીજી શાળાઓ સ્થપાય તે સ્વાભાવિક છે. આ બધી શાળાઓ હયુઈની શાળાના ધોરણ ઉપરજ સ્થપાયેલી છે અને લગભગ તે બધાના ઉપરી તરીકે આ શાળાના જ ગ્રેજ્યુએટો છે. ન્યુયોર્ક સ્કૂલનું ધોરણ ઉચું હોવાથી ઘણા વિદ્યાર્થીઓને શિક્ષણ લેવાની તેઓની તીવ્ર ઇચ્છા છતાં નિરાશ થવું પડતું હતું. તેથી કરીને

બ્રુક્લીનના પ્રાટ ઇન્સ્ટીટ્યુટમાં એક આવી શાળા ૧૮૯૦ માં સ્થાપવામાં આવી. તેમાં દાખલ થવાને પ્રવેશક પરીક્ષા છે અને તેનો અભ્યાસક્રમ છ માસનો છે. ત્યાંના પુસ્તકાલયનાજ માણસોથી વર્ગના, કેટેલોગ, પુસ્તક વર્ણન વિદ્યા વિગેરે ઉપર શિક્ષણ આપવામાં આવે છે.

આમાં ફક્ત તેજ પુસ્તકાલયની પદ્ધતિનું જ્ઞાન અપાય છે, પરંતુ અન્ય પદ્ધતિઓનું તુલનાત્મક જ્ઞાન આપવામાં આવતું નથી. ૧૮૯૨ માં ફીલાડેલ્ફીયાના ડ્રેક્ષેલ ઇન્સ્ટીટ્યુટમાં પુસ્તકાધ્યક્ષોને કેલવવાનો એક વર્ગ ઉઘાડવામાં આવ્યો. અને તેને બીજે વર્ષે શીકાગોના આર્મર ઇન્સ્ટીટ્યુટમાં તે તેવોજ વર્ગ ખોલવામાં આવ્યો. ૧૮૯૭ માં આ વર્ગને ઇલ્લીનોઇસ વિશ્વવિદ્યાલયમાં લઈ જવામાં આવ્યો અને ત્યાર પછી તે ઇલ્લીનોઇસ સ્ટેટ લાઇબ્રેરી સ્કૂલ તરીકે ઓઢ-ચાય છે. તેજ અરસામાં જુદે જુદે સ્થાને તેવી શાળાઓ ઉઘાડવામાં આવી અને ત્યાર પછી આ હીલચાલ વધતી જતી જાય છે. અત્યારે અમેરિકાના જુદા જુદા સ્ટેટોમાં આવી ઘણી શાળાઓ છે. તે સઘળી લગભગ એકજ જાતની છે. પણ અભ્યાસનું ધોરણ ચઢતું ઉતરતું હોય છે. આ શાળાઓ વિશ્વવિદ્યાલય અથવા તેના જેવી શિક્ષણની સંસ્થા યા પુસ્તકાલયને જોડેલી હોય છે, વિશ્વવિદ્યાલયને જોડેલી સંસ્થાઓના વિદ્યાર્થીઓને તે તે સંસ્થાઓના પુસ્તકાલયોમાં કામ કરવું પડે છે અને તેથી અનુભવ મળે છે.

પ્રેટ ઇન્સ્ટીટ્યુટ સ્કૂલ ઑફ લાઇબ્રેરી ટ્રેનીંગમાં બે વર્ષનો અભ્યાસ કરાવવામાં આવે છે અને તેમાં પુસ્તકાલયમાં કામ કરવાને જે ગુણો જોઈએ તેવા ગુણોવાળા ઉમેદવારોને દાખલ કરવામાં આવે છે. આ શાળામાં ક્રિયાત્મક જ્ઞાન ઉપર વધારે ધ્યાન આપવામાં આવે છે. આ શાળાનો હેતુ દરેક બાબતમાં ઢઢ આગ્રહવાળા નિયમોથી બંધાયલા માણસો કરતાં નવું સત્ય ગ્રહણ કરનારા તથા આગલ વધી શકે એવા માણસો તૈયાર કરવાનું છે.

ફીલાડેલ્ફીયા ડ્રેક્ષેલ ઇન્સ્ટીટ્યુટમાં ૧૮૯૨ માં એક આવી શાળા ઉઘાડવામાં આવી હતી. તેનો કોર્સ એક વર્ષનો છે અને હાઈસ્કૂલના વિદ્યાર્થીઓને દાખલ કરવામાં આવે છે.

યુનીવર્સીટી ઑફ ઇલ્લીનોઇસ સ્ટેટ લાઇબ્રેરી સ્કૂલની સ્થાપના ૧૮૯૭ માં આર્મર ઇન્સ્ટીટ્યુટમાં કરવામાં આવી હતી. ૧૮૯૭ માં ઇલ્લીનોઇસ યુનીવર્સીટીમાં ટ્વેડવામાં આવી હતી. અભ્યાસની મુદત બે વર્ષની છે.

યુનિવર્સિટીમાં ત્રણ વર્ષમાં અભ્યાસ કરેલો હોય તેને દાખલ કરવામાં આવે છે. વિદ્યાર્થીને દિવસમાં આઠ કલાક પ્રમાણે ત્રણ માસ સુધી પુસ્તકાલયમાં કામ કરવું પડે છે. બોસ્ટનની સાઈમન્સ કૉલેજ લાઈબ્રેરી સ્કૂલ ૧૯૦૨ માં સ્થાપવામાં આવી હતી. આમાં હાઈસ્કૂલ અથવા તો તેના જેવાજ અભ્યાસવાળાને દાખલ કરે છે. કૉલેજના ચારે વર્ષમાં પુસ્તકાલયની પદ્ધતિઓ (Library methods) નું શિક્ષણ આપવામાં આવે છે. આથી છેવટે દરેક વિદ્યાર્થીને ત્રણ વર્ષ કૉલેજના શિક્ષણનું, અને એક વર્ષ સંપૂર્ણ પુસ્તકાલયશાસ્ત્રનું જ્ઞાન મળે છે. બીજી કૉલેજોના વિદ્યાર્થીઓને એક વર્ષ પુસ્તકાલયશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરાવવામાં આવે છે, પરંતુ આની સંખ્યા પરિમિતજ છે. આ કોર્સ ઉપરાંત ત્રણ માસ કોઈ પુસ્તકાલયમાં સારો અનુભવ લેવો જોઈએ. અને તે પછીજ પ્રમાણપત્ર આપવામાં આવે છે. ઇટલાન્ડની કાર્નેગી પુસ્તકાલયની સધર્ન લાઈબ્રેરી સ્કૂલ ૧૯૦૫ માં સ્થાપવામાં આવી હતી. આ શાળામાં એક વર્ષનો અભ્યાસ કરાવવામાં આવે છે. અને તે પુસ્તકાલયશાસ્ત્રના મૂળ તત્ત્વો-નોજ; પરંતુ આ શાળામાં જ્યાં આગળ પુસ્તકાલયો નથી ત્યાં તે સ્થાપવાને વાસ્તે ધ્યાન આપીને તૈયાર કરવામાં આવે છે.

ઇન્ડીઆના સ્ટેટ નોર્મલ સ્કૂલમાં વર્ષના ચાર વિષયોમાંના એક વિષય જેટલો કોર્સ છે. અને આને વાસ્તે શાળાના ચાલુ અભ્યાસક્રમ ઉપર ક્રેડીટ આપવામાં આવે છે. આ અભ્યાસ ક્રમમાં સાર્વજનિક શાળાના કામમાં પુસ્તકાલયના ઉપયોગનું શિક્ષણ આપવામાં આવે છે, કેટેલોગ, યાદીઓ, રેફરન્સના પુસ્તકો વાપરવાનું તથા પુસ્તકો મંગાવવાં, નોંધમાં દાખલ કરવા, તેઓનું વર્ગીકરણ કરવાનું તથા કેટેલોગ કરવાનું જ્ઞાન અપાય છે.

વિસ્કોન્સીન લાઈબ્રેરી સ્કૂલ (મેંડીસન) ૧૯૦૬ માં ઉઘાડવામાં આવી હતી. વિસ્કોન્સીન યુનિવર્સિટીમાં દાખલ થવાની લાયકાત ઉપરાંત પુસ્તકાલયનું કામ કરવાને આવશ્યક ગુણોવાળાને આમાં દાખલ કરવામાં આવે છે. વિદ્યાર્થીઓને ઓછામાં ઓછા દશ અઠવાડીયા પુસ્તકાલયમાં કામ કરવું પડે છે.

કાર્નેગી લાઈબ્રેરી ઓફ પીટસબર્ગની શાળામાં ધ્યાન આપીને તૈયાર કરવામાં આવે છે. વિદ્યાર્થીઓ પ્રતિષ્ઠિત કૉલેજો અને વિશ્વવિદ્યાલયોના ગ્રેજ્યુએટો હોવા જોઈએ અથવા તો તેઓને પ્રવેશક પરીક્ષાઓ આપવી પડે છે. અભ્યાસની મુદત બે વર્ષની છે અને તેમાં પુસ્તકો મંગાવવા, એક્સેસન કરવા, વર્ગના, કેટેલોગ કરવા, પુસ્તકાલયોની વ્યવસ્થા, પુસ્તકાલયોનો ઇતિહાસ,

ડૉક્ટર ફોર્ટેસ્ક્યુ બ્રિટિશ મ્યુઝિઅમને આધુનિક સમયમાં દુનિયામાં સૌથી મોટામાં મોટું અને કીમતી પુસ્તકાલય તરીકે લેખે છે. આ પુસ્તકાલયને કેટલીક અડચણોમાંથી પસાર થવું પડ્યું છે. દીર્ઘકાલ પર્યંત તેમની પાસે રાજ્ય-માંથી મળતી સ્વાસ ગ્રાંટ વગર કંફુષન નિયમિત આવક નહોતી અને તેથી અગત્યનાં પુસ્તકો ખરીદ કરવામાં ઘણીજ અગવડ પડતી. વઢી બ્રિટિશ મ્યુઝિઅમમાં ઘરડા સાક્ષરો કાર્યવાહક હતા ઇ. સ. ૧૮૩૭ ની સાલ સુધી આ પુસ્તકાલય આવી અંધારી અવસ્થામાં પડી રહ્યું પળ ઇ. સ. ૧૮૩૭ સાલમાં એન્ટોનીઓ પાનીઝીની આ પુસ્તકાલયના રક્ષક તરીકે નિમણુક થયા પછી આ પુસ્તકાલય દિવસે દિવસે વધારે સ્થિતિમાં આવતું ગયું અને હાલમાં સઘઠાં યુરોપખંડનાં પુસ્તકાલયોમાં સૌથી મોટામાં મોટા પુસ્તકાલય તરીકે ઓઠસાવવા માંડ્યું છે. સર એન્ટોનીઓ પાનીઝીએ કેટલાક નવાં પુસ્તકો ખરીદ્યાં, કેટલાંક નવાં છપાવ્યાં અને જે ફાટી ગયા હતાં તેને ફરીથી બંધાવ્યાં. વઢી આ પુસ્તકાલયને માટે તેણે ઇ. સ. ૧૮૪૩ ના કૉપી રાઈટ એક્ટ પ્રમાણે સઘઠા હક મેઠવ્યા. તેણે પુસ્તકોની એક નોંધ પ્રસિદ્ધ કરી પુસ્તકાધ્યક્ષોએ અને તેમના કાર્ય માટે લેવા યોગ્ય સંભાલ તથા નિયમીતપણું એ વાવતોની કેટલીક સૂચના ઘડી કાઢી તેને પુસ્તકના રૂપમાં પ્રસિદ્ધ કરી. આ ઉપરાંત તેણે એક મોટા વાંચનાલયની સ્થાપના કરી.

આ પુસ્તકાલયનો પાનીઝીએ ચાર્જ લીધો ત્યારે માત્ર ૨૫૦૦૦૦ પુસ્તકો હતાં. આમાંનાં ધણાં કીમતી હતા અને તે સર્વેની યોગ્ય સંભાલ લેવામાં આવી નહોતી એટલુંજ નહિ પણ પુસ્તકો અવ્યવસ્થિત પણે પડેલા હતાં અને નોંધપણ વગર રાખવામાં આવી નહોતી. સર એન્ટોનીઓ પાનીઝીએ ત્રીશ વર્ષ સુધી સસ્ત મહેનત કરી આ પુસ્તકાલયને સારી વ્યવસ્થા ઉપર મુક્યું અને ભવિષ્યને માટે મજબૂત પાયો નાંખ્યો. જ્યારે તેણે પોતાની જગ્યાનો ચાર્જ છોડ્યો ત્યારે પુસ્તકાલયમાં ૨૫૦૦૦૦ પુસ્તકથી વધીને ૧૫૦૦૦૦૦ જેટલી મોટી સંખ્યા માલમ પડી અને યુરોપખંડમાં સર્વે પુસ્તકાલયોમાં વીજે નંવરે ગણાવવા લાગ્યું.

પાનીઝીના પછી પાંચ વર્ષે ફોર્ટેસ્ક્યુની નીમણુક કરવામાં આવી અને ત્યારપછી પણ પુસ્તકોની સંખ્યામાં દિવસે દિવસે વધારો થવા માંડ્યો. હાલમાં આ પુસ્તકાલયમાં ૩૫૦૦૦૦૦ થી ૪૦૦૦૦૦૦ પુસ્તકો જેટલી મોટી સંખ્યા છે.

આ પુસ્તકાલયની બીજાં પુસ્તકાલયો જોડે સરસામણી કરવાને માટે નીચે નોંધ આપી છે:—

પુસ્તકાલયનું નામ.	પુસ્તકની સંખ્યા.
બ્રિટિશ મ્યુઝીયમ	૪૦૦૦૦૦૦ થી ૩૫૦૦૦૦૦
બીબ્લીઓથેક નેશનેલ	૩૫૦૦૦૦૦
ઇમ્પીરીઅલ લાઇબ્રેરી, સેન્ટપીટર્સબર્ગ	૧૮૮૧૬૨૩
કોન્ગ્રેસ લાઇબ્રેરી, ન્યુયોર્ક	૧૭૯૩૧૫૮
રોયલ લાઇબ્રેરી, બર્લીન	૧૧૦૦૦૦૦
રોયલ લાઇબ્રેરી, મ્યુનીચ	૧૧૦૦૦૦૦
ઇમ્પીરીઅલ લાઇબ્રેરી, વીણા	૧૦૦૦૦૦૦
વીક્ટર એમેન્યુઅલ લાઇબ્રેરી, રોમ	૮૦૦૦૦૦
બોડ્લીઅન લાઇબ્રેરી	૭૫૦૦૦૦
રોયલ લાઇબ્રેરી, બ્રસેલ્સ	૬૦૦૦૦૦
એડવોકેટ્સ લાઇબ્રેરી, એડીનબરો	૫૬૫૦૦૦
વેટીકન લાઇબ્રેરી	૪૦૦૦૦૦
ટ્રીનીટી કોલેજ લાઇબ્રેરી, ડબ્લીન	૩૨૧૩૪૭

મી. ફોર્ટેસ્ક્યુ જણાવે છે કે દરેક જગ્યાએ ગણત્રીની જુદી જુદી રીતો હોવાથી બરોબર પુસ્તકની સંખ્યાના આંકડા આપી શકાયા નથી. બ્રિટિશ મ્યુઝીઅમમાં દર વર્ષે ૬૦૦૦૦ પુસ્તકોનો ઉમેરો કરવામાં આવે છે. મી. ફોર્ટેસ્ક્યુ પોતાની જગ્યાનો ચાર્જ લીધો ત્યારથી તે અત્યાર સુધીમાં લગભગ ૨૦૦૦૦૦૦ પુસ્તકોનો વધારો જાહેર કરે છે અને આ સંખ્યા જોતાં સો વર્ષની અંદર એટલી બધી સંખ્યા વધી જવા સંભવ છે કે આખરે પુસ્તકોની ગણત્રી કરવી પણ કઠણ થઈ પડશે અને આખરે પુસ્તકોની ગણત્રીને બદલે અમુક હદ સુધીનો વિસ્તાર જાહેર કરવો પડશે. અત્યારે આ પુસ્તકાલયનો વિસ્તાર ૪૬ માઈલ એટલે લંડનથી બ્રીટન સુધીનો છે.

નિર્જીવ પુસ્તકો.

આમાંનાં કેટલાંક પુસ્તકોને લૉર્ડ રોઝવરી નિર્જીવ (dead) કહે છે પણ ડૉક્ટર ફોર્ટેસ્ક્યુ આ પુસ્તકોને ઘણાં કીમતી અને સંગ્રહ કરવા યોગ્ય લેખે છે

अने आ (निर्जीव) तरीके गणातां पुस्तकोने एक जुदी जग्याए राखवा पोतानो मत दर्शावे छे. वळी डोक्टर फोर्टेस्क्यु भार दइने कहे छे के दुनियामां कोइ पण पुस्तक एवं नथी के जेने निर्जीव तरीके गणी शकाय. केटलाक पुस्तकोना कर्ता गुजरी गयेला छे छतां ते तेमनुं नाम पोते लखेला पुस्तकद्वारा अमर करी गया छे. कोइ पण पुस्तक तपासाया वगर प्रसिद्ध थाय तोज ते निर्जीव तरीके गणी शकाय.

जो के फीटझगेरेल्ड तथा बटलर जेवा लेखको पोतानी जींदगीमां प्रख्यात थया नहि तोपण तेमनी पाछळ थयेली प्रजाने तेनां रचेलां पुस्तको कीमती थइ पड्यां अने ते प्रजाए तेने उत्तम लेखक तरीके गणी तेनी धणीज प्रशंसा करी.

इ. स. १८८० मां पुस्तकोनी नोंध छपाववानुं काम शरु करवामां आव्युं अने ते इ. स. १८९९ मां पुरुं थयुं अने ते नोंधने ४३६ ग्रन्थमां प्रसिद्ध करी आ पुस्तकोनी नोंधनी एक एक नकल पुस्तकालयोमां आपवामां आवी अने हालमां आ पुस्तकालयना सघळा ग्रन्थोनो समूह ९४ पौन्डे वेचवामां आवे छे.

मी. फोर्टेस्क्यु वधुमां जणावे छे के आ नोंध (केटलोग) ने माटे घणा इसमो तरफथी पत्रद्वारा पण मागणीओ थाय छे अने ते मागणीओ मुजब आ ग्रन्थो टपाल चार्ज लइ जलदी रवाना करवामां आवे छे.

विषयोनुं केटेलोग.

प्रथमथी केटेलोगमां कर्ता प्रमाणे अनुक्रमणिका तैयार करेली होवाथी केटलीक अगवडो डोक्टर फोर्टेस्क्युने जणाइ अने तेथी विषय अनुक्रमणिका प्रसिद्ध करवानुं तेणे उचित धार्युं. आ विषय अनुक्रमणिका पांच भागमां व्हेंचायेली छे अने तेमां इ. स. १८८० थी ते अत्यारसुधी दाखल थयेलां पुस्तकोनी विषय अनुक्रमणिकानो सभावेश करवामां आव्यो. विषय अनुक्रमणिकानुं काम डॉक्टर फोर्टेस्क्युए तेना मित्र रीचार्ड गार्नेटनी जग्या उपर एटले वांचनालयना सुपरीन्टेन्डेन्ट तरीके नीमाया पछी पोताना हाथमां लीधुं. एक प्रसंगे एक अमेरिकन सद्गृहस्थे फोर्टेस्क्युने केनेरी आइलेन्डनो उत्तम लेखक कोण एवो सवाल पुछ्यो तेना जवाबमां डोक्टर फोर्टेस्क्युए ब्राउन एवो उत्तर आप्यो. अमेरिकन सद्गृहस्थे तेने त्रण ग्रन्थमांथी कयो उत्तम छे एवं पूछतां

ફોર્ટેસ્ક્યુ આશ્ચર્ય પામ્યો અને તેણે જવાબ આપતાં ઘણોજ વિલંબ લાગ્યો. આ વચ્ચેથી જ ડૉક્ટર ફોર્ટેસ્કને વિષય અનુક્રમણિકાની આવશ્યકતા જણાઈ અને બ્રાઉનથી લેખાયેલા કેનેરી આઈલેન્ડ વિગેરે ગ્રંથોની વિષય અનુક્રમણિકા તૈયાર કરવાનું શરૂ કર્યું. સિવિલ વોર અને કૉમનવેલ્થ વચ્ચે લેખાયેલા થૉમસન ટ્રેક્ટ્સ નામના ગ્રંથોની પણ વિષય અનુક્રમણિકા તેણે તૈયાર કરાવી. આ ગ્રંથોમાં તે વચ્ચેના ઇંગ્લાંડના નૌકાબલ વિષે આબેહુબ ચિતાર આપેલો છે. આ સિવાય તેમણે ફ્રેન્ચ રેવોલ્યુશન વચ્ચે લેખાયેલા ક્રોકેર ટ્રેક્ટ્સ જેવા કીમતી પુસ્તકોની વિષય અનુક્રમણિકા પણ પ્રસિદ્ધ કરી. આ વિષય અનુક્રમણિકાથી પુસ્તકાધ્યક્ષને તેમજ વાચકવર્ગને ઘણીજ સરસ સવડ સાથે ફાયદો પણ થયો છે. બ્રિટિશ મ્યુઝીઅમમાં ઇંગ્લાંડ તથા ફ્રાન્સ બન્ને દેશના ઇતિહાસનો કીમતી સ્વજાનો છે.

લેખકોનો બ્રિટિશ મ્યુઝીઅમનો આભાર.

ગમે તેવી ઓછી અગત્યતાનું પણ ઇંગ્લાંડમાંથી છેલ્લા અર્ધ શતકમાં પ્રસિદ્ધ થયેલું એકે એવું પુસ્તક નહિ હોય કે જે બ્રિટીશ મ્યુઝીયમના વાંચનાલયને થોડું પણ આભારી ન હોય. આ પુસ્તકાલયનો લગીર પણ આભારી ન હોય એવો કોઈપણ ગ્રંથકર્તા (ફ્રેન્ચ, જર્મન, રશીઅન, ઇટાલીઅન કે અમેરિકન) શોધી કાઢવો એ દુષ્કર છે.

ડૉક્ટર ફોર્ટેસ્ક્યુ જણાવે છે કે હાલમાં આ વાંચનાલયનો લાભ સરેરાસ ૭૦૦ માણસો લે છે અને દિવસે દિવસે વાંચનારની સંખ્યા વધતી જાય છે. બંજાં નાનાં પણ તેવાં પુસ્તકાલયો ઉત્તમ કેળવણીનું કામ કરે છે પણ બ્રિટિશ મ્યુઝીયમ એક વ્યાપારી સ્થળ છે. વાંચકો અહીં આ પોતાના મનનો વિકાસ કરવાના અથવા આરામના હેતુથી આવતા નથી. તેઓ તેઓ નાનાં પુસ્તકાલયોમાંથી પણ મેળવી શકે. પરંતુ આ પુસ્તકાલયના સાહિત્યસંપાદક કર્મશાળા છે. આમાં કામ કરનારા વર્તમાનપત્ર ચલાવીને કે ભાષાનાં ઉત્તમ પુસ્તક લખી પોતાનું ગુજરાન નભાવે છે. મી. ફોર્ટેસ્ક્યુ આશ્ચર્ય જણાવે છે કે આ પુસ્તકાલયમાંના સઘળા કામ કરનારા આ દુનિયામાં સ્થિતિ પામતા નથી પણ તેઓ પોતાના મેળવેલા જ્ઞાનથી નમ્રતા સંતોષ વિગેરે સદ્ગુણોથી ભૂષિત થઈ પોતાની જીંદગી સુખમાં ગાળે છે.

ન્યુઅર્ક શહેરમાં કેલવણી તથા પુસ્તકાલયની સ્થિતિ.

ન્યુઅર્ક શહેરમાં આશરે ૩૫૦૦૦૦ ની વસ્તી છે. આમાંના ૧૧૦૦૦૦ પાંચ અને વીસ વર્ષ વચ્ચેની વયના છે. સાર્વજનિક કેલવણી યાતાનાં ૬૨ મકાનો, ૧૩૦૦ શિક્ષકો અને પ્રધાન શિક્ષકો, ૧૧૫૦ શાળા વિભાગો છે; અને દર વર્ષે રૂ. ૩૦૦૦૦૦૦ નિભાવના તથા ૭૫૦૦૦૦ થી ૩૦૦૦૦૦૦ સુધારા વધારા ઉપર ખર્ચે છે. શાળાની શાળામાં ૧૦૦૦૦ વિદ્યાર્થીઓ છે, અને તેમની પાછળ મોટી રકમ ખર્ચાય છે. વત્તે જાતની શાળાઓમાં કુલ ૫ થી ૧૯ વર્ષની વયના ૬૦૦૦૦ છોકરાંઓ શિક્ષણ લે છે. સાર્વજનિક પુસ્તકાલયની સ્થિતિ તેના ગયા વર્ષના રીપોર્ટ ઉપરથી મારુમ પડે છે.

ન્યુઅર્ક (ન્યુજર્સી) મફત સાર્વજનિક પુસ્તકાલય

૨૩ મો રીપોર્ટ; પુસ્તકાધ્યક્ષ જે. સી. દાના.

વધારવામાં આવેલાં પુસ્તકોની સંખ્યા ૧૩૮૫૪ કુલ સંખ્યા ૧૯૧,૧૭૮. — વાંચવા આપેલા પુસ્તકોની સંખ્યા ૧૦૫૪૩૦૪. નવા રજીસ્ટ્રેશન ૧૨૦૦૬. કુલ ૪૯૪૬૩ ખર્ચ રૂ. ૩૫૮૯૪૧ (પગાર રૂ. ૧૫૧૭૭૬ પુસ્તકો રૂ. ૫૦૭૫૪, પુસ્તક બાંધવાનું ખર્ચ ૧૯૪૨૦. કોલસા ૧૩૧૩૧, લકડી સામાન વગેરે ૧૦૯૮૩). રીપોર્ટમાં પુસ્તકાલયના નવા મકાનમાં ૧૦ વર્ષના કામનો સંક્ષિપ્ત હેવાલ આપવામાં આવ્યો છે. ૧૯૦૧ માં પુસ્તકાલયમાં ૧૬ પુસ્તકાધ્યક્ષો, ૧૦ મેસેન્જરો, ૩ જેનીટરો હતા. પુસ્તકાલયના સ્ટાફનો સરેરાસ પગાર દર માસે રૂ. ૧૫૦ હતો. મેસેન્જરનો ૪૪ રૂપીયા અને જેનીટરનો ૧૬૫ રૂ. ૧૯૧૧ માં પુસ્તકાલયના સ્ટાફ ઉપર ૪૪ માણસો, ૩૦ મેસેન્જરો, ૯ જેનીટરો, ૨ એલીવેટરમેન, ૨ ઇજનેરો અને ૨ આગ રક્ષક માણસો. પુસ્તકાલયના સ્ટાફનો સરેરાસ પગાર રૂ. ૨૦૪. ? નો રૂ. ૭૮, જેનીટરોનો રૂ. ૧૮૩ ઇજનેરોનો રૂ. ૩૦૦ અને આગ રક્ષક માણસોનો રૂ. ૧૮૦ હતો. પુસ્તકાલય ૧૦ વર્ષમાં ફક્ત વીસ દિવસ શિવાય હમેશાં ઉઘાડું હતું. ૨૦૦ પુસ્તકો અને ૧૪૫ છોકરાંઓનાં પુસ્તકો એમ ૩૪૫ પુસ્તકો યોગ્યતાં હતાં. ૧૫૧૨૦ પુસ્તકો ફરીથી બાંધવામાં આવ્યાં હતાં, જેનું ખર્ચ પુસ્તક દીઠ આસરે સવા રૂપીયો આવ્યું હતું. નવલકથાનું પ્રમાણ ૫૬૦૯ ટકા હતું. વ્યાપારી લાઈનનાં પુસ્તકો (બહાર વાંચવા આપેલાંની સંખ્યા) ૯૫૭૧૫ હતી જ્યારે તે સંગ્રહનાં કુલ પુસ્તકો ૧૨૦૦૦ હતાં.

ન્યુ હેવન (કનેકટીકટ) યેલ યુનીવર્સિટી લાઇબ્રેરી.

નવા ઉમેરેલાં પુસ્તકો ૪૫૯૩૩, વિશ્વવિદ્યાલય પુસ્તકાલયની કુલ સંખ્યા ૭૩૧૯૨૧. ડીપાર્ટમેન્ટલ પુસ્તકાલયોમાં ૧૬૨૦૧૬. પુસ્તકાલયની બહાર વાંચવા આપેલાંની સંખ્યા ૧૮૪૭૦. પુસ્તકો બહાર લેનારાની સંખ્યા ૧૮૯૬. સર્ચ ૨૪૬૬૭૨ પુસ્તકો વર્તમાનપત્રો તથા ચોપાનીયા પાછલ રૂ. ૯૭૬૨૬. પગાર ૧૧૦૪૯૯ બાંધવાનું સર્ચ ૭૨૭૮.

પુસ્તકાલય બાવતની સખાવત (Library bequests).

બંગાળના દિલસોજ અને લોકપ્રિય હાકેમ **લૉર્ડ કાર્માઇકલે** ડાકાની પોતાની પ્રથમ મુલાકાત સમયે ત્યાંના જુદાં જુદાં પુસ્તકાલયોને ૨૦૦૦ કરતાં વધારેની સખાવત કરી હતી.

મીશીગન સ્ટેટના કોલોન શહેરના **મી. ઓ. બી. કલ્વરે** ત્યાંના સાર્વજનિક પુસ્તકાલયના મકાન વાસ્તે રૂ. ૪૫૦૦૦ આપ્યા છે.

ઇન્ડીયાના પોલીસના **જેમ્સ વીટકોમ્બ** રાઇલી શહેરમાં સાર્વજનિક પુસ્તકાલયને રૂ. ૨૧૦૦૦૦ આપ્યા છે.

કોનેકટીકટના ન્યુલન્ડનના **મી. સેવાસ્ટીઅન ડીલોરેન્સે** પોતાના વિલમાં મફત પુસ્તકાલય વાસ્તે રૂ. ૨૦૦૦૦૦ કહેલા છે.

નોર્થ ઇસ્ટના **જોન સી. મેક્કોર્ડે** પોતાના વિલમાં શહેરમાં પોતાના નામનાં પુસ્તકાલય વાસ્તે ૭૫૦૦૦ રૂપયા કહ્યા છે.

યુનાઇટેડ કીંગડમ (ગ્રેટબ્રિટન અને આયર્લેન્ડ લાઇબ્રેરી एसोसिएशन)ની વાર્ષિક સભા સપ્ટેમ્બરના પહેલા અઠવાડીયામાં લીવરપુલ ખાતે મળી હતા. ૩ સપ્ટેમ્બરે મળેલી પહેલી મીટીંગમાં આશરે ૪૦૦ પુસ્તકાધ્યક્ષો હાજરી આપી હતી અને તે વખતે તેના નવા અધ્યક્ષ **કાઉન્સિલર એફ. જે. લેસ્લી** ૧૮૮૩ ની સાલમાં જ્યારે લીવરપુલમાં પ્રથમ આ મંડળ મેળું થયું હતું ત્યારથી લીવરપુલમાં પુસ્તકાલયોની વૃદ્ધિનું દિદ્ગર્શન કરાવ્યા પછી સાર્વજનિક વિશ્વવિદ્યાલયો તરીકે પુસ્તકાલયોની ઉપયોગિતા અને આ ઉપયોગિતા લોકો અને સત્તાવાળાઓને ખાતરીપૂર્વક સમજાવવાની આવશ્યકતા એ વિષય ઉપર લંબાણ વિવેચન કર્યું હતું. પુસ્તકાલયનો વિશ્વવિદ્યાલયના શિક્ષા ગુરુની પેઠે, નહીં કે શિક્ષકની પેઠે, લોકોને તેમના અભ્યાસના આરંભના બિંદુ તરફ લઈ જવા અને પોતાનું જ્ઞાન તેમના ઉપર મુક્યા વિના તેઓને પોતાની મેળે પોતાની અભ્યાસક્રમ

આગઠ વધારવા દેવો. લીવરપુલના મુખ્ય પુસ્તકાધ્યક્ષ મી. જી. શૉંપ પુસ્તકોપત્તે અનિર્વદ્ધ અભિગમ (open access) -- એક અરુતરો “એ વિષય ઉપર” એક નિબંધ વાંચ્યો હતો. મી. અર્નેસ્ટ એ. સેવેજે “કેલવર્ણીનો સ્વર્ચ અને પુસ્તકાલય સંબંધી હીલચાલ ઉપર તેની અસર” એ વિષય ઉપર એક વિચારશીલ નિબંધ વાંચ્યો હતો. મંડલના સેક્રેટરી મી. સ્ટેન્લી જેસ્ટે “વાંચેલા પુસ્તકનો વહેમ” એ વિષે એક નિબંધ વાંચ્યો હતો જેમાં તેણે ચોપાનીયાના અંકો સાથે બાંધવાને બદલે તેમાંના સારા લેખો તથા અપૂર્ણ વિષયો ભેગા કરીને તેઓને ભેગા બાંધવા અને પુસ્તક તરીકે ગણવા અને વાંચીનાને વીજાની સાથે પેમ્પ્લેટ તરીકે રાખવાની નવીન સૂચના રજુ કરી હતી. તેની દલીલો જો કે તદન નવી હતી તો પણ શ્રોતાઓના મનમાં તે ઉતરી નહીં. આ સમાનું બીજું એક વિશેષ ચિન્હ એ હતું કે ન્યુયોર્ક પબ્લીક લાઇબ્રેરીમાં છોકરાંઓ સાથેના કામના સુપરવાઇઝર મીસ ઇની કેરોલ મુરે મેજીકલેન્ટર્નની સ્લાઈડો બતાવીને પોતાના પુસ્તકાલયમાં થતાં છોકરાઓ સાથે કામની માહિતી આપી હતી.

બ્રિટિશ મ્યુઝીઅમવાળા ડૉ. ફોર્ટેસ્કુ જે ઓક્ટોબર ૨૧ મી એ પેન્સન ઉપર જવાના હતા તે ઓક્ટોબર ૨૨ મી માર્ચે મૃત્યુ પામ્યા છે.

જૈન સેન્ટ્રલ લાઇબ્રેરી.

વડોદરા લાઇબ્રેરી કલબ. રાજ્યના પુસ્તકાલયોના ડાયરેક્ટર મી. બોર્ડને પુસ્તકાલયને શી રીતે લોકપ્રિય બનાવવું એ વિષય ઉપર એક નિબંધ વાંચ્યો હતો. મહારાજા સાર્હેબે કેલવર્ણી સ્વામીના હાથમાં લોકોને વાંચતાં લખવાનું સોંપેલું છે જ્યારે આમણા હાથમાં તેઓને સારા માણસો બનાવવાનું કામ સોંપેલું છે. આપણે પુસ્તકો અને વાચકોનો સંબંધ જોડી આપવાનો છે. આપણે માણસોનો અભ્યાસ કરવાનો છે અને તેઓમાં વાચનનો શોખ ઉત્પન્ન કરવાનો છે તથા તેઓને જે પુસ્તકો જોઈએ તે પુસ્તકો પુરાં પાડવાના છે. ત્યારપછી ગ્રામ્ય પુસ્તકાલયોના અધિકારી મી. અમીને પોતાના ભાષણમાં પોતાનો રાજ્યના પુસ્તકાલયોનો અનુભવ જણાવતાં શિક્ષિત પુસ્તકાલય, સારું મકાન, નવીન પુસ્તકો, અને પુસ્તકોનો છૂટથી પ્રચાર એ બાબતો ઉપર લંબાણથી વિવેચન કર્યું હતું. મી. આર. એ. શાસ્ત્રી જેમને શ્રી-મંતે માહિસોરથી બોલાવ્યા છે તેમણે “શી રીતે હસ્તલિખિત પુસ્તકો મેળવવા” એ વિષય ઉપર એક ભાષણ આપ્યું હતું. જેમાં તેમણે પોતાનો તે કામનો અનુભવ દર્શાવ્યો હતો.

શ્રીમાન્ મુનિ મોહનલાલજી જૈન સેન્ટ્રલ લાઈબ્રેરી. આ સંસ્થાની સાથે સંસ્કૃતશાળા પણ જોડેલી છે. આ બે સંસ્થાઓના ગયા બે વર્ષના રીપોર્ટ ઉપરથી જણાય છે કે તેની પાસે આસરે ૭૦૦૦૦ નું ફંડ છે. પુસ્તકાલયની સાથે વાંચનાલય પણ છે. પુસ્તકાલયના વ્યવસ્થાપકો પુસ્તકાલયના નવી ભાવના સમજતા જણાય છે અને તેથી તે લોકોને કેમ વધારે ને વધારે ઉપયોગિ કરી શકાય તે વિચારતા રહે છે. પુસ્તકાલય તથા વાંચનાલય સર્વને વાસ્તે આજો દિવસ ખુલ્લું રાખવામાં આવે છે અને દર માસે તેનો કેટલા વાચકોએ લાભ લીધો તેનો રીપોર્ટ દર માસે છાપાઓમાં પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે છે. આ પુસ્તકાલયના સેક્રેટરી એક ઉત્સાહિ યુવક છે અને તેને જૈન પુસ્તકાલયોમાં એક આદર્શ પુસ્તકાલય બનાવવાને ઘણા ઉત્સુક છે. સેન્ટ્રલ લાઈબ્રેરીના ધોરણ ઉપર વર્ગના, કેટેલોગ તથા પુસ્તકો આપવાની પદ્ધતિ વિગેરે દાખલ કરવાને તઓ સેન્ટ્રલ લાઈબ્રેરી સાથે પત્રવ્યવહાર ચલાવે છે.

વડોદરા કેમ્પ પુસ્તકાલયને વાસ્તે શાનસાહેબ કરમાલી જુસબે બંધાવેલું નવું મકાન રેસીડેન્ડ કર્નલ ઇમ્પીએ ઉઘાડું મુક્યું હતું. આ પુસ્તકાલય ૧૮૭૦ માં સ્થાપવામાં આવ્યું હતું અને કેમ્પના વાચકોના લવાજમ ઉપર તેનો નીભાવ હતો. માણેકજી એમ. પીટીટે ૪૦૦૦ ની રકમ પુસ્તકાલયને આપી હતી અને તેના સાથે તેનું નામ જોડવામાં આવ્યું હતું. પરંતુ તેની સ્થિતિ દિન પ્રતિદિન બગડતી જતી હતી અને તેને ઘણી વખત મકાન બદલવું પડતું હતું. આથી એક સારા મકાનની જરૂર હતી. મી. કરમાલીએ તેથી શહેનશાહ પંચમ જ્યોર્જના દિલ્હી દરબારના મંગલ અવસરની યાદગીરીમાં આ મકાન બંધાવી આપ્યું છે.

લાહોરના સરદાર દયાલસિંગે દયાલસિંગ કૉલેજ, ટ્રીબ્યુન નામના વર્તમાન પત્ર તથા દયાલસિંગ પુસ્તકાલયને પોતાના વીલમાંથી મોટી રકમ આપી હતી. પુસ્તકાલયને વાસ્તે ૬૦૦૦૦ રોકડા તથા દર માસે ૩૦૦ ના માઢાવાલું એક મકાન બંધાવેલું હતું. પરંતુ મહુમનું વિલ વિવાદગ્રસ્ત થયું હતું. અને ૧૯૦૬ તેમની વિધવા સાથે સમાધાન થતાં તેણીને ૧૩૦૦૦ આપવાના ઠર્યા. ટ્રસ્ટીઓ તરફથી ૧૯૦૮ માં એક વાંચનાલય ખોલવામાં આવ્યું અને તેની સાથે પુસ્તકાલય પણ ઉઘાડ્યું. પુસ્તકાલયના રીપોર્ટ ઉપરથી જણાય છે કે ૪૦૭૦૦ માઢા પેટે તથા ૩૩૩૧૪ વ્યાજના આવ્યા હતા. આમાંથી ૧૩૦૦૦ મહુમની વિધવાને આપવામાં આવ્યા હતા. ૫૧૪૧ પુસ્તકો સ્વરીદવામાં, ૩૮૧૧ મકાનની દુરસ્તી,

૨૯૫૪ છાપાં પાછલ, ૨૯૯૪ પગારમાં અને ૨૩૮૬ માડા વિગેરેમાં સ્વર-
ચાયા હતા. અત્યારે ટ્રસ્ટીઓ પાસે ૧૦૦૦૦૦ છે જેમાંથી ૪૦૦૦૦ નું મકાન
બાંધવાનું ધારે છે. પુસ્તકાલય સર્વેને વાસ્તે સુલ્લું રહેશે અને તે વરાવર વ્યવસ્થા
રખાશે. મહુમ સરદારની સલાવત હિંદુસ્થાનમાં જ્ઞાનના ફેલાવા તથા વૃદ્ધિને
વાસ્તે થતી સલાવતોમાં એક સ્વચ્છ નોંધ લેવા યોગ્ય છે.

ફરતાં પુસ્તકાલયો.

મુંબઈની સોસીયલ સર્વીસ લીગ તરફથી મોકલાતાં ફરતાં પુસ્તકાલ-
યોનો ત્રૈમાસિક રીપોર્ટ બહાર પડ્યો છે. મી. સુલ્લવાલા ૧૦૦૦ ની વધુ
રકમ ફરતાં પુસ્તકાલયોનું કામ વધારવાને આપી છે. લીગ પાસે ૨૧૦૦ મરાઠી
અને ૧૧૦૦ ગુજરાતી પુસ્તકો છે અને તેઓને વહેંચવાને ૪૭ મથકો છે.
અત્યારે તો આ પુસ્તકો પછાત વર્ગમાં મોકલવામાં આવે છે, પરંતુ જેમ ફંડ
વધશે તેમ મધ્યમ વર્ગમાં પણ મોકલવાનો આ સંસ્થાનો ઇરાદો છે. પ્રથમ તો
મધ્યમ વર્ગમાં પણ સ્ત્રીઓને વાસ્તે પેટીઓ મોકલવામાં આવશે. કારણ કે
મુંબઈમાં સ્ત્રીઓને વાસ્તે એકે પુસ્તકાલય નથી, અને તેથી તેઓને પોતાની પસં-
દગીનાં પુસ્તકો મળતાં નથી. રીપોર્ટમાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે જુન ૧૨ થી
ઓક્ટોમ્બર ૧૨ સુધી ૧૦૭૭ માણસોએ થા પેટીઓનો લાભ લીધો હતો. આમાં
નાં ૪૯૪ મરાઠી અને ૫૮૩ ગુજરાતી વાંચકો હતા. દરેક મથક દીઠ મરાઠી
વાંચકો ની ૧૮ ની સરેરાસ છે જ્યારે ગુજરાતી વાંચકોની ૩૬ છે. જો કે ગુજ-
રાતી વાંચકોની સંખ્યા વધારે છે તો પણ વંચાયેલા પુસ્તકોનું પ્રમાણ ઘણું જ થોડું છે.
વાંચવા આપેલાં ૨૮૧૭ પુસ્તકોમાંથી ૨૧૮૩ મરાઠી હતા, અને ફક્ત ૬૩૪ જ
ગુજરાતી હતા. અમદાવાદના સુંદરી સુબોધ નામના માસિક તરફથી પણ ફરતા
પુસ્તકાલયોની યોજના સ્ત્રી વર્ગના હિતાર્થે ઉપાડી લેવામાં આવી છે. હાલ છ પેટીઓ
ચોપડીઓથી ભરેલી તૈયાર છે અને બીજી છ પેટીઓની સગવડ થોડા સમયમાં
થશે. દરેક પેટી જૂદે જૂદે ગામે પ્રતિષ્ઠિત સદ્ગૃહસ્થોને ત્યાં લોકોને કાંઈ લવા-
જમ લીધા શિવાય વાંચવા દેવા, મોકલવામાં આવે છે. દરેક પેટીનું આશરે
રૂ. ૧૫ થી ૨૫ સ્વર્ચ છે અને આપનારનું નામ ત્હેના ઉપર, ઇચ્છા હોય તો
લખવામાં આવે છે. આ કામની સાધારણ શરૂઆત માટે ૧૦૦ પેટીઓની જરૂર
છે; આશા છે કે ગૃહકેળવણીની આ પ્રકારની ઉત્તમ યોજનાને સારી મદદ મળશે.

પુસ્તકાધ્યક્ષોની કલબ.

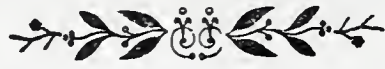
મુંબઈમાં ફરતાં પુસ્તકાલયોના અધ્યક્ષોનું એક મંડળ સ્થાપવામાં આવ્યું છે અને તેમાં તેઓનો અનુભવ અંદર અંદરમાં ચર્ચવામાં આવે છે.

ચિત્ર પરિચય.

પ્રથમ ચિત્ર અમદાવાદના સચીવજીવદ મીલ માલેક સરદાર સર ચીનુભાઈ માધવલાલ સી. આઈ. ઇ. નું છે. તેમના નામથી ગુજરાત અજાણ્યું નથી ગુજરાતમાં ઉચ્ચ કેળવણીના સંબંધમાં તેમની સલાહત આશરે ૧૩૦૦૦૦૦ ની થવા જાય છે; જેમાંથી રૂ. ૫૦૦૦૦ ગુજરાત કૉલેજમાં સર જ્યોર્જ ક્લાર્ક પુસ્તકાલયને વાસ્તે આપેલા છે.

બીજા બે ચિત્રો આપેલાં છે તે શ્રીમંત મહારાજા સાહેબે ઉઘાડેલા મુંબઈના મરાઠી ગ્રંથસંગ્રહાલયના નવાં મકાનનાં છે. આ પુસ્તકાલયમાં ૧૦૭૦૦ મરાઠી પુસ્તકો છે. અને તેનું નવું મકાન રૂ. ૨૬૦૦૦ ના સ્વર્ચે બંધાવવામાં આવ્યું છે જેમાં શ્રીમંતે ૬૦૦૦ ની મદદ કરેલી છે.

लायब्ररी मिसलेनी.

कीं हें सरस्वतीचें निजस्थान ॥ कीं हें नाना कळांचें जीवन ॥
नाना सद्विद्यांचें भुवन ॥ यथार्थ होय ॥ १ ॥
कीं हे शब्दरत्नांचे सागर ॥ कीं हे मुक्तांचें मुक्त सरोवर ॥
नाना बुद्धीचे वैरागर ॥ निर्माण जाहले ॥ २ ॥
कीं हे अध्यात्म रत्नांची खाणी ॥ कीं हे बोलके चिंतामणी ॥
नाना कामधेनूंची दुभणी ॥ वोळली वाचकांवरी ॥ ३ ॥
कीं हे विवेकनिधीचीं भांडारें ॥ प्रगट जाहलीं पुस्तकाकारें ॥
नाना वस्तूंचेनि विचारें ॥ कोंदाटलें हे ॥ ४ ॥
कीं हे आदि शक्तीचें ठेवणें ॥ नाना पदार्थांसी आणी उणें ॥
लायलें पूर्वसंचिताच्या गुणें ॥ विश्वजनांसी ॥ ५ ॥

—रामदास

पुस्तक १.

नवेम्बर १९१२.

अंक २.

ग्रंथाभिवृद्धिची एक दिशा.

[लेखक:—G. S. S.]

कोणत्याही देशांतील लोकांचे पूर्व प्रघात, पूर्व परंपरा, संवयी, अनुभव, करमणुकीचे मार्ग हे, इतरांहून बहुधा सर्वथैव भिन्न असतात. अशा प्रचलित व पूर्व परंपरागत विद्यांचें संरक्षण व संवर्धन करणें हें लोकशिक्षणाचें एक मोठेंच अंग आहे. पुस्तकालयांची संख्या वाढवून लोकांस सज्ज्ञान करणें हें जसें महत्त्वाचें कार्य आहे, तसेंच लोकांची सर्व परंपरा कायम राखणें आणि तत्संबंधीं हरएक प्रकारची माहिती एकत्र करून पुस्तकालयांत तिचा संग्रह करणें हें ही एक महत्त्वाचें काम आहे. बडोद्याची सेंट्रल लायब्ररी पाहिली असतां परराष्ट्र संबंधी वाङ्मयानेंच ती बहुतेक भरलेली आहे असें दिसून येईल. परंतु आपल्या देशांतील हरएक बाबतीची माहिती मिळवून तिचा संग्रह ह्या लायब्ररींत झाल्या शिवाय तिचें कार्य संपूर्णपणें तडीस गेलें असें ह्मणतां येणार नाही. सबब लायब्ररीच्या अंगभूत जे अनेक उद्योग करण्या सारखे आहेत, त्यांचें निद-

शन येथें करावयाचें आहे तें पाश्चात्यांच्याच एका उदाहरणानें चांगलें व्यक्त होईल.

ग्रिम्स फेरी टेलस् (Grim's Fairy Tales) म्हणजे ग्रिमनें रचिलेल्या कल्पित गोष्टी हें इंग्रजी भाषेंत लहान मुलांमुलींच्या उपयोगाचें एक सर्वमान्य पुस्तक आबालवृद्धांस माहीत आहे. त्याची भाषा अतिशय सोपी, गोष्टी अत्यंत चटकदार व नीतीच्या वगैरे दृष्टीनें कांहीं गैर नाही, अशा असल्यामुळे आरंभीच हें पुस्तक इंग्रजी वाचतां येऊं लागलें कीं मुलांमुलींच्या हातांत देण्यांत येतें. पुस्तक भलें मोठें पांचसातशें पानांचें आहे, परंतु एकदां तें मुलांनीं हातीं घेतलें कीं संपेपर्यंत तें त्यांस खालीं ठेवावेंसें वाटत नाही. असें हें पुस्तक ग्रिमनें कसें रचिलें त्याचा वृत्तान्त मोठा बोधप्रद आहे, तो असा:—

एकोणिसाव्या शतकाचें आरंभी ह्या ग्रिम नांवाचे दोघे बंधु होते, ते जर्मनी देशचे राहणारे. समजू लागल्यावर त्या दोघांनीं आपल्या देशांत प्रवास करून लोकांच्या तोंडीं असलेल्या गोष्टी व आख्यायिका गोळा करण्याची सुरुवात केली. खेडेगांवांत शेतकरी मजूर वगैरे कामकरी लोकांत नाना प्रकारच्या गोष्टी प्रचलित असतात. दिवसभर काबाडकष्ट केल्यावर सायंकाळीं भोजन आटोपून खेड्याचे लोक चार घटका एकत्र जमून शिळोप्याच्या गोष्टी करितात, त्यावेळीं कित्येक लोक पूर्वीं ऐकिलेल्या गोष्टी सांगतात, कित्येक स्वानुभवाच्या अगर परंपरागत चालत आलेल्या चोरी मारी वगैरे अद्भुत प्रकारांच्या, भूताखेताच्या, जलदेवतांच्या किंवा वनदेवता, राक्षस वगैरेंच्या, गोष्टी सांगून एकमेकांचें मनरंजन करितात. कित्येक वृद्ध स्त्रियांच्या तोंडीं सुद्धां अशा अनेक चटकदार गोष्टी असतात हें इकडे आपणांस ठाऊक आहेच. तसाच प्रकार युरोपांत होता. तेव्हां ह्या ग्रिम बंधूंनीं सर्व देशभर हिंडून अशा सर्व गोष्टींचा संग्रह केला, आणि आपल्या रसाळवाणीने त्या लिहून झाल्यावर मग छापून प्रसिद्ध केल्या. स. १८१२ त त्यांनीं प्रथम ८५ गोष्टी प्रसिद्ध केल्या; नंतर पुढें तीन वर्षांनीं आणखी ७० गोष्टी त्यांनीं बाहेर आणिल्या. अशा रीतीनें स. १८३७ पर्यंत एकंदर १७५ गोष्टी त्यांनीं जमविलेल्या आज सर्व युरोपीय भाषांत नांवाजून राहिल्या आहेत. त्यांचीं अवतरणें आतां बहुतेक सर्व युरोपियन भाषांत झालीं असून ग्रिम बंधूंचा हा उद्योग युरोपच्या वाङ्मयांत चिरकालीन होऊन बसला आहे. ग्रिमच्या ह्या उद्योगाचा शतसांवत्सरिक उत्सव

नुकताच जर्मन देशांत गेल्या मे महिन्यांत झाला, तेणेंकरून त्या बंधूंच्या अजब व उपयुक्त उद्योगाची लोकांस पुनरपि चांगली ओळख झाली.

आपल्या इकडे ही अशा उद्योगाची किती जरूर आहे हें ह्या वरून वाचकांच्या लक्षांत येईल. ऐतिहासिक कागद पत्र शोधून काढण्याच्या थोडा बहुत उद्योग आज कांहीं मंडळी करीत आहेत, परंतु तोही पूर्णपणें तडीस जात आहे असें नाहीं. त्याच्याच सारखे आणखी पुष्कळ उद्योग करण्यासारखे आहेत. वर ग्रिम बंधूंचा शंभर वर्षांपूर्वीचा उद्योग सांगितला, तशाच प्रकारचा उद्योग आपल्याकडे ही व्हावयास पाहिजे; किंबहुना त्याचा अतिकाळ ही होऊन गेला आहे. कारण अव्वल इंग्रजींत जुनी परंपरा जितकी कायम होती तितकी आज नाहीं. जुनीं वृद्ध माणसें आतां नाहींशीं झालीं. जुन्या गोष्टींवद्दल शाब्दिक अभिमान दाखविण्यांत आह्मी किती ही प्रवीण असलों, तरी तत्संबंधी योग्य उपाय व उद्योग करण्याची आपणांस स्फूर्तिच झालेली नाहीं. त्यामुळें अव्वल इंग्रजींत जेव्हां मराठशाही नुकतीच अस्तास गेली होती, अशा कालीं अनेक ऐतिहासिक गोष्टी व आख्यायिका, शूर पुरुषांचे व विद्वान घराण्यांचे पराक्रम व उद्योग, प्रचलित दंतकथा, जुनीं देवालयें, किल्ले, झाडें, विहिरी, शेते, जंगले, तलाव, शिला, पर्वत, इत्यादिकांविषयीं नाना प्रकारचे प्रवाद, मंत्र, तंत्र, कौल, जरीमरी इत्यादिकांविषयीं लोकांचे समज व उपचार वगैरे बहुतेक हल्लीं नष्ट झालेच आहेत, तथापि अजून ही उद्योग केल्यास बराच संग्रह होऊं शकेल. भुताखेतांच्या गोष्टीं किंवा जुने अनुभव ज्या गांवांत प्रचलित नाहींत, असें बहुधा एक ही गांव आपल्याकडे असावयाचें नाहीं. अशा शोधांत कित्येक पुराण वस्तुही मिळण्याचा संभव आहे.

ह्यांतच आणखीही कित्येक अंगांची भर पडण्याजोगी आहे. पोवाडे, लावण्या, बायकांचीं गाणीं, मुलांचीं गाणीं इत्यादि नाना प्रकारचीं कवनें ठिकठिकाणीं प्रचलित आहेत. युरोपांत अशीं कवनें एकत्र करून त्यांचा सुंदर संग्रह प्रत्येक देशांत आहे, त्यास नर्सरी र्हाइम्स (Nursery Rhymes) असें म्हणतात. त्यांतच लहान मुलांस सांगण्यांत येणाऱ्या पशुपक्ष्यांच्या गोष्टींचा अंतर्भाव होतो. सगदींत कांटा मोडलेल्या उंदराची गोष्ट आपल्याकडे कोणास ठाऊक नाहीं ! अशा प्रकारच्या गोष्टींचा व कवनांचा संग्रह केल्यास तो नुसता उपयोगी होईल इतकेंच नाहीं, तर देशांतील पुराण परंपरा कायम राखून त्यांस जिवंत ठेवणें हें आपलें आज एक कर्तव्य आहे.

आपलें कवित्व लयास गेलें आहे असा सामान्य समज आहे. परंतु दर-
 एक गांवांत अशिक्षित मानलेल्या स्त्रियांच्या अंगी सुद्धां किती कवित्व भरलेलें
 आहे ह्याची जाणीव फारशी कोणास नसेल. कित्येक स्त्रिया नवीन कवनें इतकी
 जळद व सुंदर करितात कीं तीं पाहून मोठमोठ्या शिकलेल्या पुरुषांस ही लाज
 वाटेल. निदान अशिक्षित मानिलेल्या अशा स्त्रियांच्या कवनांत एक दोन बहु-
 मोल गुण येतात ते शिकलेल्या पुरुषांच्या कृतींत देणें शक्यच नाही स्त्रियांच्या
 वाणींत (expression) अस्सल स्वदेशीय व रसभरित वर्णन, परकीभाषेच्या
 व परकी विचारांच्या संसर्गानें दूषित न झालेलें असें, पाहवयास सांपडतें.
 त्यांची वाक्यरचना व्याकरणादिकांच्या संस्कारांनीं जखडलेली नसल्यामुळें ती
 अगदीं साधी, सरळ व अंतःकरणास झोंबणारी अशी असते. हाच प्रकार गों-
 धळी, भाट, तमासगीर वगैरे मंडळींत ही दिसून येतो. मनुष्य संगीतप्रिय
 आहे, तसाच तो काव्यप्रिय ही आहे. साध्या संभाषणांत अथवा व्यवहारांत
 कांहींतरी चटकदार म्हण वापरून आपला अर्थ स्पष्ट करण्याची किंवा अशा
 रीतीनें श्रोतृजनांस हंसवून त्यांची थोडी बहुत करमणूक करण्याची हातोटी कि-
 त्येक मंडळीस जणू काय उपजतच साधलेली असते. कित्येक स्त्रियाही ह्या का-
 मांत विशेष प्रवीण असतात. असे दाखले देण्यांत व आख्यायिका सांगण्यांत
 कांहीं लोक अतिशय प्रवीण असतात त्यांच्याशीं नुसतें घटकाभर बसलें तरी
 सुद्धां दोन चार नवीन गोष्टी, नवीन दाखले, अपरिचित म्हणी, किंवा विनो-
 दपर कोठ्या किती तरी ऐकायला सांपडतात. अशा मंडळींची गांठ घेऊन,
 त्यांच्याशीं संभाषण करून त्यांतील उपयुक्त भाग बाहेर आणणें हें काम मह-
 त्वांचें व उपयोगाचें नाही काय ?

कै. तेलंग, रानडे, कुंटे, चिंपळूनकर, डॉ. विश्राम, कीर्तने वगैरे मंडळीच्या अनेक
 आख्यायिका मंडळींत बसले ह्मणजे कधीं कधीं ऐकावयास सांपडतात. प्रत्येकानें
 आपलें पूर्वींचे शाळाकालेजांतले दिवस आठवले, तर आपल्या सोबत्यांच्या,
 मास्तरांच्या, प्रोफेसरांच्या वगैरे कितीतरी हास्योत्पादक आख्यायिका आपणांस
 ठाऊक असतात. अशांचा संग्रह उपयुक्त होईल इतकेंच नाही, तर त्या थोर
 पुरुषांची चरित्रें यथायोग्य समजून घेण्यासही त्यांची किती तरी मदत
 होईल. ग्लॅड्स्टन, जॉन्सन, अँडिसन, वगैरेंच्या अशा आख्यायिका-
 मुळेंच त्यांची चरित्रें आज आपणास इतकीं मनोरम वाटतात. जॉ-

न्सनचें चरित्र लिहिणाऱ्या बॉस्वेलसारखा कुशल उद्योगी आपल्याकडे झाला पाहिजे. ह्या बाबतींत पूर्वीच्या 'निबंधमालेत' 'विनोद व महदाख्यायिका' ह्मणून एक सदर मुद्दाम राखून ठेवलेलें असे, * तसा प्रकार अजून ही झाला पाहिजे. कित्येक वर्तमानपत्रें व मासिकें जर अशा गोष्टी पैदा करून प्रसिद्ध करण्याचें मनावर घेतील, तर त्यांचा कार्यभाग होऊन, शिवाय त्या पत्रांचा लौकिक वाढेल, व त्यांच्या लेखांतील रुक्षपणाही पुष्कळ कमी होईल. मुद्दाम स्वखर्चाने एक दोन माणसें वर्तमानपत्रकार ह्या कामासाठीं फिरतीवर ठेवितील, तर पैशाच्या दृष्टीनें ही हा कार्यभाग नुकसानीचा होणार नाही. महाराष्ट्र साहित्यपरिषदेनेंही हें काम अंगावर घेणें जरूर आहे.

ह्यांतच आणखी एक उद्योग हातीं घेण्याजोगा आहे. गांवोगांव शास्त्री, भिक्षुक व वैदिक घराणीं असून त्यांजवळ नाना प्रकारच्या जुन्या संस्कृत पोथ्यांचा किंवा मराठी कवितेचा संग्रह आहे. छापण्याची कला प्रचलित नव्हती तेव्हां अनेक बहुमोल ग्रंथांच्या हस्तलिखित प्रति उतरून घेण्याचा प्रघात असे. मद्रास इलाख्यांत कित्येक विद्वान मंडळींनीं गांवोगांव फिरून पुष्कळ उपयुक्त संस्कृत व तामीळ ग्रंथांचा संग्रह केला आहे. अशा ग्रंथांच्या सहाय्यानें पुष्कळ वादग्रस्त प्रश्नांचा उलगडा होत आहे. तोच प्रकार आपल्या इकडे ही गांवोगांव फिरून होतकरू व प्रवासप्रिय मंडळींनीं सिद्धीस नेला पाहिजे. अशा प्रवासांत व शोधांत किती उपयोगाचे प्रकार आढळून येतील, त्याची केवळ कल्पनाच करावी.

मराठी भाषेच्या संबंधानेही असा उद्योग करणें अत्यंत जरूर आहे. निरनिराळे भाषाप्रयोग, ह्मणी+संप्रदाय, अनेक अपरिचित शब्द ठिकठिकाणीं इतकें रूढ झालेलें आहेत कीं त्यांचा संग्रह केल्यानें भाषेस मोठें गौरव प्राप्त होणारें असून, ह्या उद्योगाची आज अतिशय जरूर आहे.

अंगी थोडीशी कल्पना शक्ति व शोधक बुद्धि असली ह्मणजे पुरे. लोकांत मिसळून त्यांचें मनोगत काढून घेण्याची हातोटी पाहिजे. शिवाय गांवोगांव

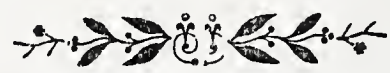
* लोकहितवादी किंवा कै. गोपाळराव हरि देशमुख ह्यांच्या " ऐतिहासिक गोष्टी " ह्याच धर्तीच्या आहेत-संपादक.

+ अशा प्रकारचे एक पुस्तक कांहीं दिवसांपूर्वी रा. वासुदेव गोविंद आपटे ह्यांना प्रसिद्ध केलेंच आहे --संपादक.

हिंडण्याची हौस व श्रम सोसण्याची पात्रता पाहिजे. अशीं कामें होतकरू व तरुण मंडळींनीं अंगावर घेतल्यास, तेणेंकरून आपलें एक महत्कार्य तडीस जाईल इतकेंच नाहीं, तर त्या मंडळीस व्यवस्थित उद्योगाची व समाजापुढें असलेलीं उपयुक्त कामें करण्याची संवय लागून तिजपासून त्यांचा स्वतःचाही पुष्कळसा फायदा झाल्याशिवाय राहणार नाहीं.

प्रवासाची खरी आवड मनांत उत्पन्न होणें हें भावी उन्नतीचें एक प्रधान अंग आहे. युरोपियन लोकांत प्रवासाची आवड इतकी अनावर आहे कीं तो एक अत्यंत उपयुक्त व फायदीचा धंदाच होऊन बसला आहे. त्यांत अमेरिकन लोक तर विशेषच पुढें गेलेले आहेत. लाखों अमेरिकन गृहस्थ दरसाल पृथ्वीवरील निरनिराळ्या भागांत प्रवास करीत असतात. अशा प्रवासांत मिळविलेल्या ज्ञानाचा उपयोग केल्यानेंच त्यांची आज एवढी भरभराट होत आहे. प्रसिद्ध अमेरिकन कवि लॉंगफेलो हा कवित्वाचें शिक्षण संपादन करण्याकरितां पुष्कळ वर्षे युरोपांतील निरनिराळ्या देशांत प्रवास करीत होता. प्रत्येक शब्दांतील उत्तमोत्तम गुणांचा व कल्पनांचा शोध करून तशा प्रकारच्या कृति स्वदेशांत निर्माण करण्याची हांव त्यानें धरिली तिच्या योगानें त्या कवीचे ग्रंथ सर्वमान्य झाले आहेत.

असे नानाविध उद्योग अवश्य करण्यासारखे आहेत. ते स्वयंस्फूर्तीनें करण्यास जेव्हां पुष्कळ होतकरू मंडळी पुढें सरसावतील, तेव्हांच लायब्ररी सारख्या संस्थांचें कार्य पूर्णपणें तडीस जाईल कोणत्याही कार्यास पुष्कळांचा हातभार लागतो, तेव्हांच तें सिद्धांस जातें, हें निराळें सांगण्यास नको.

पुस्तकालयांनीं हातीं धरण्याजोगीं कांहीं कार्ये,

(लेखक—विष्णु रामचंद्र ठकार, बी. ए; एल् एल्. बी.)

पुस्तकांचे ' आलय ' पुस्तकांचें ' माहेरघर ' यांतच पुस्तकालयांच्या आदि व मुख्य कार्याचा बोध होतो. पुस्तकालयांचें पहिलें महत्वाचें कार्य म्हटलें म्हणजे जुन्या व नव्या ग्रंथांचा संग्रह करणें हें होय. यांवरूनच पुस्तकालयास ' ग्रंथसंग्रहालय ' असें पर्यायवाचक नांव मिळालें असावें. मुंबई मराठी ग्रंथसंग्रहालयासारख्या ठिकाणीं त्या संस्थेचा ' संग्रहालय ' व ' वाचनालय '

अशीं दोन पृथक् अंगें काढण्याचा तरी हाच हेतु आहे. जुने ग्रंथ जेव्हां दुर्मिळ होतात, त्याच्या मुद्रित प्रती मिळत नाहीत तेव्हां अशा संग्रहालयाचें महत्त्व अधिक असते. वाग्देवीच्या शोधक भक्तांस ह्या पूजासाहित्याचा तिच्या पूर्ण कृपाप्रसादप्राप्तीस फार उपयोग पडतो. साहित्याचें ऐतिहासिक दृष्ट्या समालोचन करणारास हा एक अपूर्व निधीच वाटतो. म्हणूनच जुन्या ग्रंथांचा संग्रह करणें अत्यंत महत्वाचें होय. त्याच प्रमाणें जुन्या कागदपत्रांचाही संग्रह करणें हें ग्रंथ-संग्रहालयाच्या वरील कार्याच्या अंगींभूत आहे. इतकेंच नव्हे तर सरकारी कागदपत्रांचा संचय करून ते प्रकाशित करण्याचें काम अमेरिकेमध्ये तिकडील पुस्तकालय संस्थेकडे सोंपविलें जातें.

पुस्तकांचें संग्रहालय बनवूनच पुस्तकालयाचें कार्य भागत नाहीं, तर संग्रहित पुस्तकांची नीट रीतीनें जोपासना करणें हें हि पुस्तकालयाचेंच काम आहे. नाहीं तर पुस्तकांस कसरी सारखे उपभोक्ते मिळून बऱ्याच पुस्तकांचा संग्रह त्यांच्या भक्ष्यस्थानीं पडण्याचा संभव आहे. पाश्चात्य देशांत पुस्तकांची जोपासना करण्याचें एक निराळें सांगोपांग शास्त्रच बनलें असून त्यावर 'पुस्तकसंगोपन' (Care of Books) 'पुस्तकशत्रु' (Enemies of Books) सारखें निराळे ग्रंथही निर्माण झाले आहेत व आणखी होत आहेत. पुस्तकसंगोपनांत पुस्तकें बांधण्याच्या कार्याचा ही समावेश होतो. मराठी मध्ये प्रसिद्ध होणाऱ्या पुस्तकांची बांधणी टिकाऊ नसते ह्यांचीं कारणें जरी सांप्रत अनेक असलीं, तरी भविष्यत् कालाकडे नजर देऊन ग्रंथप्रकाशकांनीं ह्या महत्वाच्या गोष्टीकडे लक्ष्य द्यावें. पुस्तकांची बांधणी शक्य तेवढी मजबूत व दिखाऊ असली पाहिजे. पुस्तकाच्या अंतरंगाकडे चित्ताकर्षण होण्यास पुस्तकाचें बहिरंगहि तसें मोहक पाहिजे. ज्या पुस्तकालयांतील पुस्तकांचा प्रसार अधिक त्या पुस्तकालयांस तर पुस्तकांच्या जोपासनेकडे फारच लक्ष्य पुरविलें पाहिजे. कारण निरनिराळ्या दर्जाचें वाचक निरनिराळ्या तऱ्हेन पुस्तकें वापरतात ह्यामुळे, तसेंच त्यांच्या अधिक प्रसारामुळे पुस्तकांस जीर्णदशा लवकर येते असा अनुभव आहे. म्हणून या बाबतींत पुस्तकालयानें विशेष लक्ष पुरवून पुस्तकें सुस्थितींत ठेविणें हें पुस्तकालयाचें मुख्य कार्य आहे.

पुस्तकांचा संग्रह झाला, व त्यांची योग्य जोपासना झाली, म्हणजे मग त्यांची विषयवार व्यवस्था लावणें हें हि पुस्तकालयांचेच कार्य आहे. सुव्यव-

स्थित रीतीने पुस्तकें ठेवितां येण्यास देश, भाषा, व भाषेंतील ग्रंथसंग्रह ह्यांस अनुरूप अशी शास्त्रीय वर्गीकरणाची विशिष्ट पद्धति तयार करून ग्रंथ-व्यवस्था लाविली पाहिजे. असें केल्यानें विशिष्ट वर्गाचा किंवा विशिष्ट ग्रंथकाराचा ग्रंथसंग्रह एकत्र होऊन साहित्याचा भक्तास भाषेचें, भाषेंतील ग्रंथसंग्रहाचें व भाषेंतील ग्रंथकारांचें मार्भिकज्ञान मिळविण्यास सोपें जाते. अशा वर्गीकरण पद्धती—(classification scheme) प्रमाणें ग्रंथ सुव्यस्थित ठेविल्यावर ग्रंथांची, ग्रंथकारांची, त्यांतील विषयांची संपूर्ण माहिती देणारा 'क्याटलॉग' किंवा ग्रंथांची 'वर्णनात्मक यादी' तयार करणें हें पुस्तकालयाचें महत्वाचें व अगत्याचें कार्य आहे. अशा शास्त्रीय क्याटलॉगांची आपल्या देशी भाषांत जितकी उणीव आहे तितकीच किंबहुना ज्यास्तच त्याची आवश्यकता आहे. आजपर्यंतच्या महाराष्ट्रीय ग्रंथकारांबद्दल माहिती देणाऱ्या ग्रंथकारांचा कोष कोठें आहे ? तसेंच निरनिराळ्या ग्रंथविषयांची संकलित माहिती देण्याचें साधन आपल्या जवळ आहे काय ? अर्थात् खेदानें नाहींच म्हणावें लागतें. ईश्वराच्या अघटित योजनेमुळेच पश्चिमेस पुस्तकालयविषयक ज्ञानसूर्याचा उदय होऊन आम्हां पौर्वात्यांस त्याचा कांहींसा प्रकाश मिळूं लागला आहे. आपणास आपल्याच पण अंधारामध्ये अदृश्य असलेल्या अनेक वस्तु दिसूं लागल्या आहेत. अशा तऱ्हेचे क्याटलॉग वारंवार प्रसिद्ध झाल्यानें भाषेंतील ग्रंथसंग्रहाची माहिती मिळून त्या भाषेची खरी स्थिति समजते. असे क्याटलॉग भाषेंत कशा प्रकारच्या ग्रंथांची उणीव आहे ती भासवून तज्ञ ग्रंथकारांस वेळींच स्वकर्तव्याची दिशा दाखवितात. क्याटलॉगाचें योगानें निरनिराळ्या काळांतील वाङ्मयाच्या प्रगतीचें ज्ञान होतें; असे क्याटलॉग भाषेचे जीवंत इतिहास होत. ह्या कॅटलॉगाची इतकी महती सांगतांना ग्रंथसंग्रहांतील ग्रंथाच्या नुसत्या विषयवार यादीहून हे भिन्न आहेत हें सांगण्याची आवश्यकता नाहीं. ह्या आधुनिक शास्त्रीय क्याटलॉगावरून एक समायवच्छेदानें ग्रंथांचें साद्यंत ज्ञान होतें. ह्या कॅटलॉगाचें महत्त्व स्वतःचे मनोरंजनासाठीं पुस्तकें वाचणारा पासून तों भाषा शास्त्राचा किंवा कोणत्याहि विषयाचा अभ्यास करणारा पावेतों सर्वासच आहे. ह्या क्याटलॉगाचे मदतीनें केवढेहि भव्य किंवा विस्ताराचें पुस्तकालय असो त्यांतील पुस्तकांची माहिती वाचकांस अल्पावकाशांत व अल्पश्रमानें मिळते. साहित्यसेवकांस अशा साधनांच्या योगानें ग्रंथांचें सर्व बाजूंनी निरीक्षण करितां येतें.

अशा प्रकारचा पुस्तकांचा सर्वांगपरिपूर्ण शास्त्रीय क्याटलॉग तयार झाल्यावर पुस्तकालयासंबंधी इतर आवश्यक अंगांकडे पुस्तकालयांतील अधिकारीवर्गाचें लक्ष्य गेलें पाहिजे. पुस्तकांची नुसती आवड म्हणून त्यांचा सुव्यस्थित संग्रह करणें हेंच केवळ पुस्तकालयांचें अंतिम कार्य नव्हे; हें कार्य हौशी गृहस्थांचें आहे. पुस्तकालयांतील पुस्तकांचें अस्तित्व कपाटांत राहून त्यांस निवळ शोभा देण्याकरितां नव्हे. बुभुक्षित वाचक्याचकांस पुस्तकालयरूपीं अन्नछत्रांतील ज्ञानदानानें तृप्त करणें हें पुस्तकालयांचे आदि कर्तव्या पैकीं एक आहे. ह्यासाठीं प्रत्येक पुस्तकालय हें 'ज्ञानाचें सदावर्त' बनलें पाहिजे; त्यांची स्थापना चोहोंकडे झाली पाहिजे. असा ज्ञानाच्या अन्नछत्रांत अर्थात् ज्ञानदान मोफतच लाभलें पाहिजे. परिस्थितीस अनुसरून पुस्तकालयांतील पुस्तकें वापरणारांस कमी अधिक सवलती असूं शकतील; तरी पण वाचकांस जितक्या शक्य असतील तितक्या अधिक सवलती देऊन पुस्तकें वापरूं देण्याकडे आधुनिक पुस्तकालयांचा कल असावा. इतकेंच नव्हेतर 'वाचकास पुस्तक' व 'पुस्तकास वाचक' ह्या अमेरिकन गुरुमंत्राचा उपदेश घेऊन—वाचकांस ज्ञानरूपी मोक्षाप्रत पोहचविण्यास प्रत्येक पुस्तकालयानें झटलें पाहिजे. पुस्तकालयांतील कार्यकारी वर्गानें वाचकपुस्तकांचा सुसंयोग घडवून आणणारे योग वारंवार आणिले पाहिजेत. वाचक पुस्तकांकडे येण्याजोगें परिपक्व नसतील तर वाचकाकडेच फिरतीं पुस्तकालये पाठवून वाचकवर्गांत जिज्ञासा उत्पन्न करणें हेंहि काम पुस्तकालयांचें आहे. सारांश वाचक-पुस्तक-एकीकरणाचा योग हा ह्या ज्ञानविद्यालयांतील पहिला धडा आहे. हा धडा प्रत्येक पुस्तकालयानें गिरविलाच पाहिजे.

येथपर्यंतची सर्व कार्यें पुस्तकालयाच्या योग्य मर्यादेतील आहेत. यापुढें निवेदिलेलें कार्य पुस्तकालयानें हातीं घ्यावें कीं काय ह्याबद्दल बराच मतभेद आहे; हें कार्य ह्मणजे 'लोकाभिरुचीस वळण लावण्याचें' लोकाभिरुचीस अयोग्य वळण लागण्याबद्दल पुस्तकालयें किती जबाबदार आहेत याबद्दल निश्चयात्मक सांगतां येत नाहीं. कांहीं पुस्तकालये जर वाचकांचें मतस्वातंत्र्यावर घाला घालण्यास तयार नसतील, तर कांहीं लोकशिक्षणाचें काम मोठ्या हौसेनें पत्करणारीं आढळतील. सर्वसाधारण लोकाभिरुचि काय आहे. हें प्रत्येकपुस्तकालयांस सांगतां येईल. कदाचित् ह्याच्याहि योगानें सुज्ञ जनसमाजास बराच बोध होईल व अप्रत्यक्ष

रीतीनें लोकांस योग्य विषयांची अभिरुची लागेल; पण लोकशिक्षणाचेंच कार्य प्रत्यक्ष रीतीनें पुस्तकालयानें घेतलें तर बहुजनवाचकवर्गास तें कदाचित् रुचणार नाहीं. किंबहुना त्यांस जीं पुस्तकें हवीं तीं जर पुस्तकालयांत नसतील तर ते त्यापासून परावृत्त होण्याचा संभव आहे. तेव्हां वाचकवर्गाच्या नेतृत्वाचा अधिकार वापरण्यांत पुस्तकालयांस आपल्या लोकप्रियतेस कदाचित् मुकावें लागेल. कांहीं हि असो, ज्याअर्थीं अगदीं थोड्या खर्चांत असंख्य बहुजनसमाजांत पुस्तकांचा फैलाव पुस्तकालयांकडूनच होतो, त्याअर्थीं कमी अधिक प्रमाणानें लोकाभिरुचीबद्दल पुस्तकालये जबाबदार गणण्यास कांहीं हरकत नाहीं. ही जबाबदारी पूर्णपणें जाणून पुस्तकालयांतील अधिकारीवर्गासारख्या ज्ञान-वैद्यांनीं नुसतें रोगाचें निदान करून स्वस्थ बसतां कामा नये; तर औषधपथ्य पाण्याबद्दल योग्य सूचना देऊन रोगाचा पूर्ण निस्तोष करणें हें त्यांचें कर्तव्य आहे.

वाचक वर्गाच्या या शास्त्याचें ज्या प्रमाणें वाचनप्रवृत्तींचा ओघ बदलणें हें कर्तव्य आहे त्याच प्रमाणें ग्रंथकारांच्या लेखणीस आळा घालणें हेंहि त्यांचें तदनुगामी कर्तव्य आहे. हें कर्तव्य कदाचित् पुस्तकालयाच्या योग्य मर्यादेबाहेरचें असें वाटण्याचा संभव आहे; तरी पण ग्रंथालयांत कोणच्या ग्रंथाची उणीव विशेष, कोणच्या ग्रंथाकडे लोकप्रवृत्ती विशेष, इतकेंच नव्हे तर भाषासमूहांत कोणत्या विषयांवर ग्रंथसंग्रह कमी आहे. ह्याचें उत्तर पुस्तकालयाचा कार्यकारीवर्ग जितकें योग्य देऊं शकेल तितकें दुसरें कोणासही देतां येणार नाहीं. पुस्तकाच्या गुणदोषविवेचनात्मक यादी वाचकांचें लक्ष पुस्तकांकडे विशेष रीतीनें आकर्षून घेतात. अशा यादी वारंवार प्रसिद्ध करून वाचकवर्गा पुढें स्वादिष्ट पक्वान्न ठेविण्याचें कामीं पुस्तकालयांतील मंडळीनें सुगृहीणीचेंच अनुकरण केलें पाहिजे. ग्रंथांचा प्रसार पुस्तकालयेच जितक्या जास्त रीतीनें करूं शकतात त्यांहून कोणत्याहि अन्य साधनांनीं तो होत नाहीं. लोकप्रिय पुस्तकालयांत आपलीं पुस्तकें ठेवणें हेंच त्या पुस्तकांची जाहिरात देण्याचें उत्तम साधन होय. ग्रंथांचें वारंवार प्रसिद्ध होणारें गुणदोष-विवेचन हें ग्रंथांचें प्रकाशनाचा मार्ग कुंठित करीत नसून उलट चांगले ग्रंथ निर्माण करण्यास तें उत्तम साधन होतें. मार्मिक टीकाकार हें ग्रंथकारांचे शत्रु तर नाहींतच पण ते ग्रंथकारांचे उत्तम मित्र आहेत. त्यांच्या कसोटीस उतरून

जे जे टिकतात तेंच खरे ग्रंथकार होत, नाहीतर अशा ग्रंथकारांचा उपजताच मृत्यु झाला तर त्याबद्दल खेद मानण्याचें कारण नाही. मार्मिक व योग्य मर्यादा न उल्लंघणारे टिकाकार होतकरूं ग्रंथकारांच्या हुरूप्यास दाबून टाकीत नाहीत, उलट दूषित विचारांच्या वाङ्मयास आळा घालण्यास त्यांची फार मदत होते. अशा आक्षेपाहें वाङ्मयाचा प्रसार समाजांत होणें अत्यंत धोक्याचें आहे व तो न होऊं देणें हें कर्तव्य प्रत्येक पुस्तकालयाचें आहे; इतकेंच नव्हे तर हे समाजांतील प्रत्येक व्यक्तीचेंहि आद्य कर्तव्य आहे.

‘ग्रंथाचा संग्रह’ पुस्तकालयांत असणें हें ज्याप्रमाणें जरूरीचें आहे त्याचप्रमाणें निरनिराळ्या प्रदेशांतील भिन्नभिन्न मतांच्या भिन्नभिन्न परिस्थितींतील बाल युवा स्त्री व वृद्ध या प्रत्येकांस उपयोगी पडणारा वृत्तपत्रें व मासिकें यांचाहि संग्रह असणें अत्यंत जरूरीचें आहे. ह्या पुस्तकालयाचे शाखेस ‘वाचनालय’ अशी संज्ञा आहे. ही वाचनालये समाजांतील प्रत्येक समाजघटकास त्याच्या निरनिराळ्या दुष्प्रवृत्तीपासून परावृत्त करून समाजामध्ये एका अत्युत्तम प्रवृत्तीस चालन देतात. वृत्तपत्रांतील वाङ्मय समाजघटनेस किती उपयोगी पडतें हें आतां नव्याने सांगण्याची जरूर नाही. लोकमत बनण्यास वग्याच अंशीं समाजांतील वाङ्मय उपयोगी पडतें. वाङ्मय सुधारून वाचनालयाचें मदतीने त्याचा प्रसार करणें हें पुस्तकालयाचें एक कार्य आहे. इतकेंच नव्हे तर अन्य भाषांतील वृत्तपत्रांतील वाङ्मय ते न वाचणाऱ्या आपल्या बंधूपुढें स्वभाषेंत ठेवणें हेंहि पुस्तकालयांतील कार्यकारी वर्गाचें कर्तव्य आहे. वाचनालयाचें हें कार्य जसें साधारण वाचकाच्या उपयोगी पडेल, तसेंच विशिष्ट विषयांवर अभ्यास करणारांस जुन्या वृत्तपत्रांतून माहिती देण्याची पूर्व तयारीहि वाचनालयानें केली पाहिजे. ह्यासाठीं वाचनालयांत जुन्या वर्तमानपत्रांचा संग्रह—व तो शक्य नसेल तर निरनिराळ्या वेळीं वृत्तपत्रांतून कापून घेतलेल्या निरनिराळ्या विषयांवरील उतान्यांचीं पुस्तकें वाचनालयांत असणें अत्यंत जरूरीचें आहे. ह्या वृत्तपत्रांतील उतान्यांच्या संग्रहाची विषयवार यादी असणें हेंहि तितकेंच जरूरीचें आहे.

या शिवाय पुस्तकालयांस हातीं घेण्याजोगीं दुसरीं पुष्कळ कार्यें आहेत. चा नुसता नामनिर्देशच या लेखांत करणें शक्य आहे. पुस्तकालयांत चलत्-

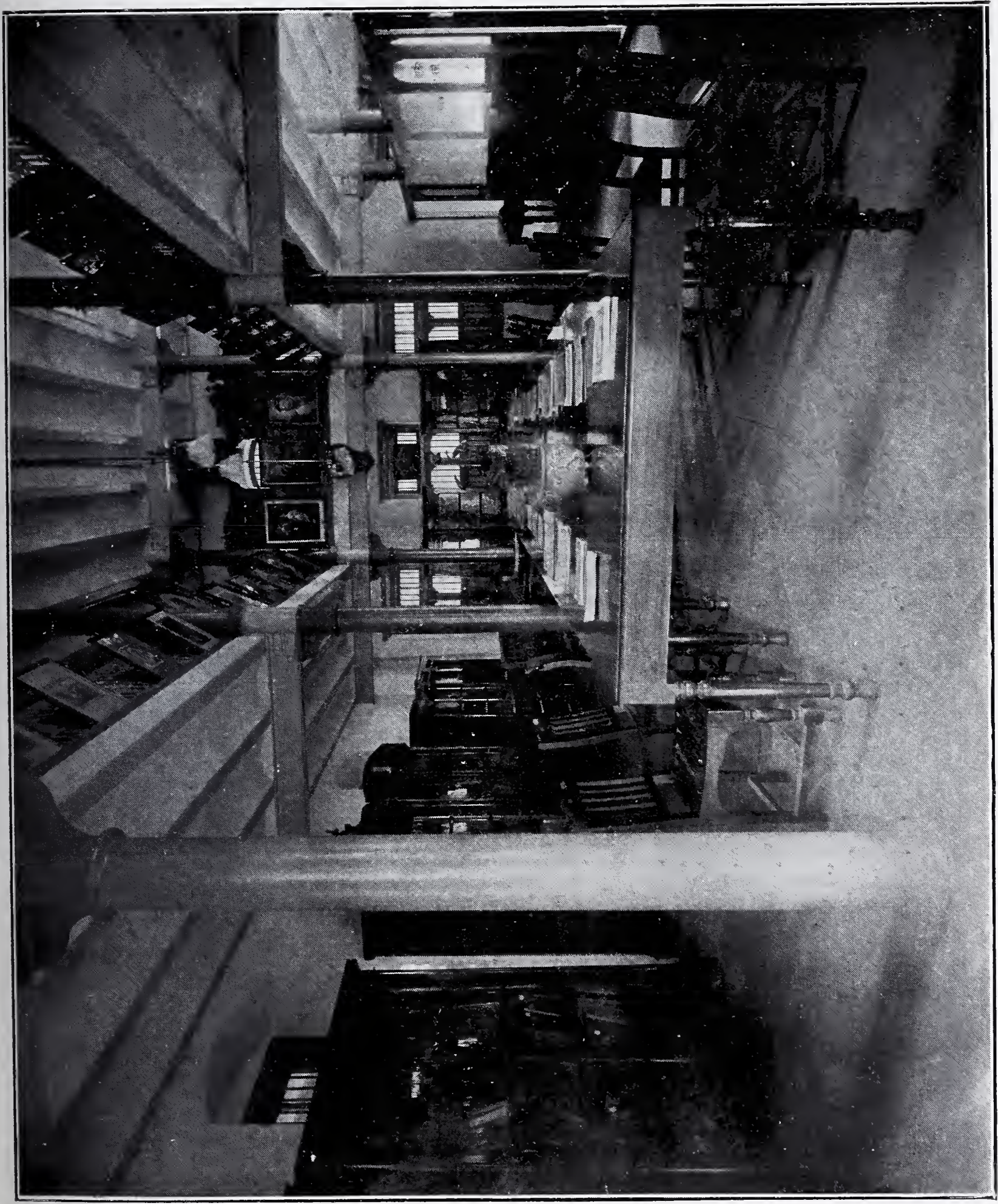
चित्रदर्शनात्मक यंत्रें ठेवून त्यांचा उपयोग लोकशिक्षणाकडे करणें, पुस्तकालयांत लोकरंजन करून लोकशिक्षणाचीं साधनें ठेवणें, अंधासाठीं पुस्तकालयांच्या शाखा उघडणें, बालवाचकांस निरनिराळ्या उपदेशात्मक व माहितीनें भरलेल्या गोष्टी सांगून ज्ञानाचा सार करणें, वगैरे पुस्तकालयांचीं अनेक कार्ये आहेत.

जनसमाजास शिक्षण देणें हें प्रत्येक समाजबांधवाचें कर्तव्य आहे. हल्लीं आपण प्रगतीच्या युगांत वास करीत आहोंत, तेव्हां आपली प्रगती आपण करून घेतली पाहिजे. तेव्हां जनसमाजास शिक्षण देणाऱ्या प्रत्येक साधनाचा आपणास उपयोग करून घेतला पाहिजे. सर्व साधारण जनसमूहास सारख्याच रीतीनें अव्याहत शिक्षण देण्याचें काम पुस्तकालयच करूं शकतें. पुस्तकालयांस लोकशिक्षणाचें काम जितकें सुलभ रीतीनें साधतां येतें तितकें दुसऱ्या कोणासहि तें साधणार नाही. या ज्ञानमाऊली पासून अखंड वाहणाऱ्या ज्ञानदुग्धामृताचें अखंड पान तिच्या सर्व लेकरांकरितां सारखें राखून ठेविलें आहे. ती ज्ञानमाऊली विश्वविद्यालयाप्रमाणें सर्व जनसमाजाची जगज्जननी (*Almâ mater*) आहे; म्हणूनच ' लायब्ररी मिसलेनीचें ' ' *The Public Library is the People's University* ' हें धर्मवाक्य आहे तें यथार्थ आहे.

मुंबई मराठी ग्रंथसंग्रहालय.

राष्ट्राच्या उन्नतीचे जे निरनिराळे मार्ग आहेत त्यांतच स्वभाषेच्या उन्नत्यर्थ प्रयत्न करून तींतील ग्रंथसंग्रह वाढविणें व जतन करून ठेवणें हें आद्य कर्तव्य आहे अशी सर्वसाधारण समजूत आहे. आपल्या भाषेची स्थिति कोणत्या प्रकारची आहे, तींत ग्रंथसंग्रह कोणत्या प्रकारचा आहे, परकी भाषेंतील ग्रंथांचीं भाषांतरे कशीं करावीं, व होतां होईल तों आपल्या भाषेंतील स्वत्व कसें राखतां येईल इत्यादि प्रमुख मुद्यांचा महाराष्ट्राच्या निरनिराळ्या भागांत गेल्या पाउणशे वर्षांत जो खल झाला त्याचा एक इष्ट परिणाम झाला. पुणें, मुंबई इत्यादि ठिकाणच्या पुष्कळ तरुणांच्या मनांत मराठी भाषेबद्दल प्रेम उत्पन्न होऊन तिची उन्नति करण्याबद्दलचे विचार त्यांच्या मनांत सारखे घोकूं लागले व ते प्रत्यक्ष कार्यास लागूं लागले.

शारदामंदिर. (अंतरंग)

रा. अं. गो. पुणतांबेकर, शं. ह. शेजवलकर, व श्री. वा. मोडक अशा तिघां गृहस्थांनीं इतर आठ असामीं मदतीनें मोफत वाचनालय सुरू करितां येईल कीं नाहीं याचा पोक्त विचार करून ते अशक्य असें दिसतांच ठाण्याच्या मराठी ग्रंथसंग्रहालयाच्याच धर्तीवर “ मुंबई मराठी ग्रंथसंग्रहालय ” या संस्थेची स्थापना केली. या संस्थेचा जन्म इ. स. १८९८ च्या आगष्ट महिन्याचे पहिल्या तारखेस (श्रावण शु. १५ श. १८२०) नारळी पौर्णिमेचे मुहूर्तावर झाला; व तिच्या प्रतिष्ठेच्या प्रसंगीं रा. सा. वि. को. ओक या वयोवृद्ध व ज्ञानवृद्ध मराठी भक्ताचा तीस आशीर्वाद मिळाला.

अशा प्रकारें संस्थेची स्थापना जरी झाली तथापि थोड्याच अवकाशांत संग्रहालयासाठीं पुस्तकें जमविणें, वर्गणीदार गोळा करणें व मुंबई सारख्या शहरांत संस्था कायम राहण्यास भरपूर द्रव्य साहाय्य मिळविणें हें काम फारच अवघड व जोखमाचें आहे असें चालक मंडळीस वाटूं लागलें. परंतु न्या० रानडे, सर भालचंद्र, इत्यादि विद्वान्, धनिक व कार्यैकदक्ष सज्जनांची सशानुभूति चालकांस लाभल्यामुळें त्यांना दुप्पट स्फुरण आलें व त्यांनीं श्रम व काळ यांकडे लक्ष न देतां चाळीचाळींतून हिंडून बरेंच वर्गणीदार जमविलें आणि प्रसिद्ध शाहुनगरवासी नाटक मंडळीचा हॅम्लेट नाटकाचा प्रयोग करवून निवळ दोनशें रुपये संग्रहालयाच्या गंगाजळींत टाकले; व प्लेग सारख्या सांथीच्या दिवसांत सुद्धां संग्रहालयांत येऊन पुस्तकें देण्याचें व कोणी थोर मोठा गृहस्थ शहरांत आला असतां त्यास बोलावून पानसुपारी करण्याचें काम कर्तव्य दृष्टीनें करीतच राहिले. याच वर्षीं श्री. ना. बाबासाहेब इचलकरंजीकर यांची स्वारी चालकांच्या निमंत्रणास मान देऊन ही संस्था पाहावयास आली व प्रसन्न होऊन संस्थेस शंभर रुपयांची देणगी दिली. श्रीमंताची ही त्या वेळची देणगी फारच अपूर्व असें म्हटलें पाहिजे. कारण ही संस्था त्यावेळीं एका लहानशा खोलींत सामावलेली होती.

संस्थेची स्थापना झाल्यापासून एक वर्षाच्या अवधींतच संस्थानिक, धनिक, विद्वान, सामान्यजन व मराठी भाषेचे पुरस्कर्ते जे ग्रंथकार इत्यादिकांच्या मनांत संस्थेबद्दल प्रेम उत्पन्न झालें व त्यामुळें चालक मंडळीस लोकांकडून द्रव्य साहाय्य मिळविण्यास सुलभ जाऊं लागलें.

संस्थेची सुस्थिति राहून मराठीतील सर्व उपलब्ध अशा ग्रंथांचा संग्रह करून लोकांस अल्प वर्गणीत वाचावयास देणें व हस्तलिखित प्रतींचा संग्रह करून ठेवणें हा जो संग्रहालय स्थापन करण्याचा मुख्य हेतु तो उत्तम रीतीनें तडीस जाण्यास तिची रचनाही मजबूत पायावर पाहिजे असें चालक मंडळीस वाटतांच व्यवस्थापक मंडळीला साहाय्य करण्याकरितां व देखरेख ठेवण्याकरितां तिसरे वर्षीं नियामक मंडळाची स्थापना करण्यांत आली. आश्रय-दाते, तहाहयात वर्गणीदार, मूळ उत्पादक, व चालू व्यवस्थापक मंडळी मिळून एक नियामक मंडळ बनवून त्यांत मुख्य मुख्य गोष्टींचा विचार करण्याचें ठरविलें.

दिवसें दिवस वर्गणीदारांची संख्या वाढत गेल्यामुळें व मुंबईसारख्या शहरीं पुष्कळ भोंड पडूनही सोईस्कर अशी जागा मिळेनाशीं झाल्यामुळें संग्रहालयाच्या स्वामित्वाची अशी इमारत असल्यास बरें असें चालक मंडळीस चवथ्या वर्षापासून वाटूं लागलें व त्यासाठीं द्रव्य गोळा करण्यास मंडळीनें सुरुवात केली. महाराष्ट्रांतील प्रसिद्ध नाटक मंडळ्यांनीं आपआपलें प्रसिद्ध असे एक एक दोन दोन खेळ देऊन संस्थेस दोन अडीच हजारांची मदत केली व प्रोफेसर देवल व प्रोफेसर कार्लेकर यांच्या जगविख्यात सरकशीमुळेंही संस्थेस हजारबाराशेंचा लाभ झाला.

श्रीमंत सयाजीराव महाराज गायकवाड सेनाखासखेल समशेरबहादूर यांनीं या संस्थेस आपल्या भेटीचा तीन वेळ लाभ दिला. अशा पहिल्याच भेटीच्या प्रसंगीं श्रीमंतांना संस्थेहून अन्य स्थळीं पानसुपारी देण्यांत आली त्यावेळीं प्रत्यक्ष संस्था पहाण्याची त्यांनीं इच्छा दर्शविल्यावर चालक मंडळीस लाज वाटूं लागली; कारण ह्या वेळीं संस्था एका लहानशा भाडोत्री जागेंत होती. पण श्रीमंतांचा अनावर आग्रह पाहिल्यावर चालक मंडळीस संस्थेची जागा दाखविणें भाग पडलें पण ह्याचा परिणाम इष्टच असा झाला; कारण लगेच श्रीमंतांनीं असें अभिवचन दिलें कीं, संस्थेनें आपल्या मालकीची इमारत बांधल्यास आपण त्या कामीं मदत देऊं. ह्या अभिवचनानुसार श्रीमंतांनीं ही आपलीच संस्था आहे असें समजून आपल्या राज्यांत स्थापन केलेल्या पुस्तकालय-संस्थे प्रमाणेंच या ही संस्थेस उदार देणगी दिली. शिवाय या संस्थेच्या नव्या इमारतीचा म्हणजे शारदामंदिराचा पाया त्यांनींच आपल्या शुभ हस्तानें बस-

विला व मंदिराचें महाद्वार उघडण्याचा समारंभही त्यांच्याच विजयी हस्तानें झाला. यामुळें मराठी भाषा बोलणाऱ्या सर्व लोकांस फार आनंद झाला. त्याच प्रमाणें ह्या संस्थेस श्री. ना. इचलकरंजीकर ह्यांनीं रु. ५०० डॉ. सर भालचंद्र कृष्ण ह्यांनीं एक हजार, वेदान्ततीर्थ सदाशिव शास्त्री कान्हेरे ह्यांनीं रु. ५०० दिले व आणखी रु. ५०० देण्याचें अभिवचन दिलें आहे, २ आणे देणाऱ्या वर्गणीदारांनीं एकेक रुपयाप्रमाणें एक हजार रुपये दिलें. ह्याप्रमाणें सर्व लहानथोरांची संग्रहालयावर कृपा असल्यामुळें संग्रहालयाची खास इमारत होण्यास मदत झाली. आज या संस्थेस श्रीमंत महाराज सयाजीराव गायकवाड, श्रीमंत बाबासाहेब इचलकरंजीकर, श्रीमंत पंतसचिव संस्थान भोर, श्रीमंत लक्ष्मणराव राजे बहादर, व श्रीमंत सौभाग्यवती सावित्रीबाई बनसुडे यांच्या-सारखी संस्थानिक व जहागीरदार मंडळी संस्थेच्या नियामक मंडळास भूषवीत आहे.

संग्रहालया संबंधानें विशेष लक्ष्यांत ठेवण्याजोगी गोष्ट म्हणजे ही कीं इंग्लंड व अमेरिका सारख्या देशांतील पुस्तकालयांत ज्याप्रमाणें एक Reference department व circulation department असे पुस्तकालयाचे दोन विभाग असतात, त्याचप्रमाणें येथेही “ संग्रहालय ” व “ वाचनालय ” अशा दोन शाखा आहेत. घरीं नेण्यासाठीं नेहमींच्या वाचनास लागणारीं पुस्तकें वाचनालयांतून दिलीं जातात; व संग्रहालयांतील पुस्तकें संग्रहालयांतच पहाण्यास मिळतात; तीं बाहेर नेतां येत नाहींत. ह्यामुळें वाचनालयांतील एकादें पुस्तक बाहेर गेलें असल्यास व तेंच दुसऱ्या वाचकांस कांहीं कारणामुळें पाहणें असल्यास त्वरित पाहतां येतें. शिवाय मराठी भाषेचे मार्मिक अध्ययन करणारांस अशा पुस्तकसंग्रहाचा फारच उपयोग होतो; उदाहरणार्थ, ‘ कादंबरी ’ ह्या विषयांवर किती पुस्तकें आहेत, तीं कोणत्या दर्जाची आहेत, कोणी व केव्हां लिहिलीं, व त्यांतील कथानक-ऐतिहासिक किंवा सामाजिक, धर्मविषयक कीं प्रेमप्रधान, समाजास हितकर कीं अपायकर, इत्यादि, रीतीनें कादंबरी विषयाचें मार्मिक पर्यालोचन करणारास, त्याचप्रमाणें इतर विषयांचें अध्ययन करणारास त्या त्या विषयावरील सर्व उपलब्ध पुस्तकें एकाच ठिकाणीं प्रयासाशिवाय मिळूं शकतात.

ह्या शिवाय संग्रहालयानें अत्यंत जुन्या व दुर्मिळ पुस्तकांचा व हस्तलिखितांचा संग्रह करण्याचेंही मनावर घेतलें आहे. ह्या संबधानें आम्हांस मराठी भाषेच्या अभिमानी मंडळीस इतकीच विनंति करणें आहे कीं, ज्याअर्थीं आतां संग्रहालयाच्या मालकीची स्वतंत्र इमारत तयार झाली आहे, त्याअर्थीं ज्या ज्या गृहस्थांजवळ किंवा संस्थाजवळ जुनी, ऐतिहासिक किंवा इतर हस्तलिखिते किंवा पुस्तके पडून राहिलीं असतील व कालांतरानें कसरीच्या भक्ष्यस्थानीं पडण्याच्या भीतींत असतील तीं ह्या ग्रंथसंग्रहालयासारख्या मध्यवर्तिसंस्थेकडे सुरक्षित ठेवण्यास दिल्यास त्यांच्यावर पुढें मार्गें ओढवणाऱ्या नाशांतून तर तीं मुक्त होतीलच, पण मराठी भाषेच्या, व मराठी राष्ट्राच्या अंधुक इतिहासावर तीं उज्वल प्रकाश पाडतील, हें सांगणें नको. व्यक्तिहिताच्या, कुटुंबाभिमानाच्या किंवा संस्थाबहुमानाच्या दृष्टीनें जरी हीं हस्तलिखिते किंवा प्राचीन ग्रंथ त्या त्या व्यक्तींच्या, कुटुंबाच्या किंवा संस्थाच्या जवळ राहणें योग्य वाटलें तरी समाजहिताच्या, व राष्ट्रोन्नतीच्या दृष्टीनें हें अमूल्य धन, ही ग्रंथसंपत्ति ग्रंथसंग्रहालयासारख्या सार्वजनिक संस्थेकडे असणें अत्यंत इष्ट आहे. त्यांचा लाभ ग्रंथकारांस, इतिहाससंशोधकास व साधारण विद्यार्थ्यास देखील सुलभ रीतीनें एकाच मध्यवर्ति संस्थेमध्ये घेतां येईल. अशा प्रकारचे प्राचीन ग्रंथ शेठ पुरुषोत्तम विश्राम मावजी, राजवाडे, पारसनीस, खरे शास्त्री, ठाण्याचे भावे, पुण्याच्या एक दोन संस्था, व इतर संस्था व गृहस्थ यांजपाशीं असल्याचें आमच्या ऐकिवांत आहे. हे संग्रह अनेक ठिकाणीं विभक्त झाल्यानें त्यांचा व्हावा तसा फायदा होणें शक्य नाहीं. तेव्हां हा सर्व धनसंग्रह मुंबई मराठी ग्रंथसंग्रहालयासारख्या मुंबईसारख्या सुधारलेल्या व भरभराटीच्या शहरीं असणाऱ्या संस्थारूपीं बँकेकडे अनामत ठेवल्यास त्याच्या अध्ययन-विनिमयानें एकंदर समाजाचें कल्याण झाल्यावांचून राहणार नाहीं.

शेवटीं; ह्या संस्थेस अशा प्रकारचीं समाजहिताचीं अधिकाधिक कामें हातीं घेण्यास व सर्व महाराष्ट्राची ती एकराष्ट्रीय व नमुनेदार संस्था होण्यास प्रत्येक महाराष्ट्रीयानें मदत करावी हीच आमची विनंति आहे.

वाङ्मय व ग्रंथसमृद्धि.*

(रा. हरि नारायण आपटे.)

आह्मी सर्वच आजकाल वाङ्मयाचे कडे उपासक बनत चाललों आहों. पुस्तकें हीं आमचे जिवलग स्नेही बनलें आहेत ज्याला कोणाला अक्षरओळख झाली आहे तो कांहींना कांहीं तरी वाचीत असतो; पुस्तकेंच पुष्कळांस गुरुस्थानीं आहेत. पुस्तकांपासून आह्मी शिक्षण मिळवितों, पुस्तकांवरूनच दुसऱ्यांस शिक्षण देतो, पुस्तकांपासूनच विचारांचा उद्भव होतो, विकारांची जागृति होते, मनाचें मनोरंजन होतें, ज्यांस वाचतां येत नाहीं, त्यांस जग शून्यवत् झालें आहे अशी आमच्या मनाची पक्की श्रद्धा बनली आहे. त्यांची स्थिति सुधारण्यासाठीं आह्मी प्रयत्न करूं लागलों आहों. जपानच्या माजी राजानें जसा आपल्या कारकीर्दीच्या प्रारंभीच फर्मन काढून द्याही फिरविली कीं “आजपासून माझ्या राज्यांत निरक्षरता ह्मणून राहतां कामा नये,” तसा फर्मन आपल्या बादशाहांनींही काढून निरक्षरतेला हिंदुस्थानांतून हद्दपार करावें असें आपणा सर्वांचें हरदम हरघटकेला त्यांचे जवळ मागणें आहे. साक्षरतेची अवश्यकता आपणास इतकी वाटू लागली आहे.

*

*

*

*

वाङ्मय हें राष्ट्राच्या उन्नतीचें कारणही आहे, आणि कार्यही आहे. राष्ट्राचा जसजसा उत्कर्ष होतो, तसतसा वाङ्मयाचा उत्कर्ष होतो, आणि वाङ्मयाला जितके जितकें उज्वल व उन्नत स्वरूप येत जाईल, तितकें तितकें राष्ट्राच्या उन्नतीला व उज्ज्वलतेला तें कारण होतें. वाङ्मयाच्या योगानें आमची विचारशक्ति उद्दीप्त होते, आमचे मनोविकार जागृत होतात, आमचें अंतःकरण उल्लसित होतें, आमच्या पूर्वजांनीं संगृहीत केलेल्या ज्ञानाच्या, त्याचप्रमाणें ज्यांच्या ज्याच्याशीं आमचा संबंध येतो, त्यांनीं त्यांनीं संगृहीत केलेल्या ज्ञानाचा उपयोग करून आह्मांस आपल्या ज्ञानांत व भावि पिढ्यांच्या ज्ञानांत भर घालितां येते. ही भर घालण्याची अवश्यकता जों जों अधिक अधिक

स्पष्टपणें आपल्या नजरेस येत चालली आहे, तों तों वाङ्मयाच्या उत्कर्षासाठीं झटणारे सेवकही तयार होऊं लागले आहेत. आज आमच्यांत जी काय सार्व-विषयक जागृति दिसूं लागली आहे, ती वर्तमानपत्रें, मासिकें, त्रैमासिकें व स्वतंत्र पुस्तकें इत्यादि रूपानें होणाऱ्या आमच्या वाङ्मयसेवेचेंच फल होय असें स्पष्टपणें विधान करण्यास मला अणुमात्र संकोच वाटत नाही. इतर भाषांतील (हिंदुस्थानांतल्या ज्या चार दोन भाषांची मला माहिती आहे त्या भाषांच्या संबंधानें मी हें बोलत आहे) वाङ्मयाचा जसा उत्कर्ष होत आहे, तसाच किंबहुना कांकणभर जास्तच आमच्या मराठी भाषेतील वाङ्मयाचाही उत्कर्ष होत आहे असें माझ्या मनास पूर्णपणें वाटत आहे.

*

*

*

*

वाङ्मयाचें मुख्य हेतु सध्यांच्या आपल्या वाङ्मयाच्या द्वारे आपल्या परिस्थितीला योग्य तसें सिद्ध होतात कीं नाहीं पहा. वाङ्मयाचें हेतु किंवा त्याचीं तत्वे तीनः १ शिक्षण देणें, २ मनोविकार किंवा विचार जागृत करणें, आणि ३ मनोरंजन करणें. या तीनही हेतूंच्या सफलतेसाठीं पुस्तकें निर्माण होताहेत कीं नाहीत ? रावसाहेब गणेश जनार्दन आगाशे यांनीं गतवर्षीं बडोदें येथें भरलेल्या संमेलनाच्या वेळीं महाराष्ट्रवाङ्मयाची वाढ दाखविण्यासाठीं एक निबंध लिहून पाठविला. या निबंधांत त्यांनीं १९०८ सालापर्यंत निरनिराळ्या विषयांत पुस्तकसंख्या कसकशी वाढत गेली आहे हें दाखविलें आहे. मी त्यांतील आंकडे घेऊन आपणांस कंटाळा आणीत नाहीं. परंतु येथें एवढेंच म्हणतो कीं, वर सांगितलेल्या तीनही प्रकारच्या वाङ्मयांत सद्यःस्थितीला शक्य तितकी भर पडत चालली आहे असें तो निबंध वाचला म्हणजे सहज समजेल. अमुक एका विषयासंबंधानें ग्रंथसंख्या अमुक व्हायला पाहिजे असें नक्की प्रमाण थोडेंच आहे. लोकांची वाचनाची अभिरुचि जसजशी वाढत जाते, तसतशी ग्रंथसमृद्धि होते.

स्फुट विचार,

सेंट्रल लायब्ररी संस्था, बडोदे--(१)स्टीरीओस्कोप व सिनेमॅटोग्राफ:-

ज्यांना वाचनाची आवड आहे त्यांना ग्रंथालयांतील ग्रंथाच्या द्वारे आपली ज्ञानतृष्णा भागविता येते; पण ज्यांना वाचनाची मुळीच अभिरुची नाही त्यांच्या ठायी ती उत्पन्न करण्याकरिता व ज्यांना मुळीच वाचतां येत नाही अशांना जगांतील सुप्रसिद्ध स्थलांची, संस्थांची व पुरुषांची चित्रांच्या द्वारे माहिती देऊन त्यांच्या मनांत शिक्षणलालसा उत्पन्न करण्याकरितां स्टीरीओ-स्कोप, मॅजिकलॅटर्न, व सिनेमॅटोग्राफ ह्या यंत्रांचा अलिकडे पाश्चात्य देशांत फार उपयोग होऊं लागला आहे ह्या यंत्राच्या योगाने मनाचीं करमणूक होऊन उपयुक्त ज्ञानाचाही सहज-गत्या लाभ होतो, त्यामुळे तीं लोकांना फार आवडूं लागली आहेत, व ह्याच कारणामुळे ह्या शिक्षणसाधनांचा पाश्चात्य पुस्तकालये बराच फायदा घेऊन आपली लोकप्रियता वाढवीत आहेत. अशा प्रकारचीं बरीच स्टीरीओस्कोप यंत्रे ह्या लायब्रेरी खात्याने आपल्या फिरत्या पुस्तकालयांच्या शाखेसाठीं आणविली आहेत व ती लहान लहान शहरांतून व खेड्यांतून पुस्तकांच्या पेठ्या बरोबर पाठविण्याचें नुकतेंच सुरू केलें आहे. तसेंच श्रीमंत महाराज साहेबांनी आपल्या अमेरिकेंतील प्रवासांत बऱ्याच किंमतीचें एक सिनेमॅटोग्राफ व मॅजिकलॅटर्नच यत्र खरेदी केलें होतें, तें ही त्यांनी उदारपणानें लोकांना दाखविण्याकरितां लायब्रेरीखात्याकडे दिलें आहे. ह्या यंत्राचें कांहीं प्रयोग लायब्रेरी व बडोदा कॉलेज येथे विद्यार्थ्यांच्या साठा कले हाते व बाहेरगांवीं सुद्धां तसे प्रयोग करवून दाखविण्याचा उपक्रम झाला आहे. महाराजांच्या मनांत लवकरच ह्या लायब्रेरी खात्यास दृश्यपाठशिक्षणशाखा किंवा “ विहजुअल इंस्ट्रक्शन ब्रॅच ” जोडावयाचा विचार आहे.

संस्कृतसंग्रह:-बडोदे राज्यांत कडी पाटण येथें एक सुप्रसिद्ध जैन ग्रंथभांडार आहे, व इतर कांहीं ठिकाणीं संस्कृत पुस्तकांचा थोडा थोडा भरणा आहे पण मैसूर, मद्रास, काशी, काश्मीर, वगैरे ठिकाणीं जसे मोठेमोठे संस्कृत ग्रंथसंग्रह आहेत, त्या मानानें बडोदे राज्यांत संस्कृत ग्रंथांचा संग्रह फारसा नाही असें म्हटलें पाहिजे. आपल्या राज्याच्या इतमा-मांस शोभेल असा एक संस्कृत ग्रंथसंग्रह बडोदे शहरीं असावा असें महाराज साहेबांस हल्लीं वाटूं लागलें आहे व तत्सिद्ध्यर्थ त्यांचे प्रयत्न चालूं आहेत. पूर्वीं विठ्ठल मंदिरांत असलेला संस्कृत पुस्तकांचा संग्रह हल्लीं सेंट्रल लायब्रेरींत ठेवण्यांत आलेला आहे, व त्यांतच श्रीमंत संपतरावांनीं आपल्या लायब्रेरींतील सातआठशें संस्कृत पुस्तकें देऊन भर घातली आहे. सेंट्रल लायब्रेरींतील सर्व पुस्तकांचें नवीन पद्धतीप्रमाणें अद्याप संपूर्ण वर्गीकरण झालें नसल्यामुळे मद्रासेकडील नवीन मतांचे एक शास्त्री सध्यां लायब्रेरींत आणले असून तेथील संस्कृत ग्रंथसंग्रह पाहून तत्संबंधीं योग्य सूचना करण्याचें काम त्याजकडे सोंपविलें आहे. ह्यावरून बडोदे राज्यास शोभेल असा एक संस्कृत ग्रंथसंग्रह लवकरच येथें अस्तित्वांत येईल अशी सुचिन्हें दिसत आहेत.

बडोदे लायब्रेरी क्लब:-ह्या क्लबाचें काम जोमानें चालूं आहे व त्याकडे राज्यांतील विद्वान व भारे लोकांचेही लक्ष लागत अ . गेल्या त्रिमूर्तीत क्लबाच्या तीन मासिक सभा

झाल्या, त्यांत नामदार दिवाण साहेब, नायब दिवान, विद्याधिकारी, प्रिंसिपाल क्लाक, प्रोफेसर आर्ते, रा. सरदेसाई, कलकत्त्याच्या नॅशनल कॉलेजचे बाबू विनयकुमार सरकार वगैरे मंडळी हजर होती. पहिली सभा सर्वसाधारण होती, व तींत क्लबाच्या कार्यकारी मंडळीची निवड करण्यांत आली. दुसऱ्या सभेंत लायब्ररी खात्याचे डायरेक्टर मि. बॉर्डन यांचें “ पुस्तकालये लोकप्रिय कशीं करावीत ” ह्या विषयावर व्याख्यान झालें. त्यांच्या नंतर त्याच विषयावरील आपला निरनिराळ्या प्रांतातील अनुभव रा. अमीन ह्यांनीं निवेदन केला. तिसऱ्या सभेचा विषय “ जुन्या संस्कृत हस्तलिखितांचा संग्रह ” हा होता; ह्यावर मद्रासचे रा. अनंत कृष्ण शास्त्री ह्यांचें व्याख्यान झालें.

बडोदे कॅप लायब्ररी— ह्या लायब्ररीची नवीन इमारत उघडण्याचा समारंभ येथील मे. रेसिडेंट कर्नल इंपे ह्यांच्या हस्ते झाला. ही इमारत येथील ट्रॅम कंपनीचे मॅनेजर खानसाहेब करमाली जुसफ ह्यांनीं बादशहाच्या राज्याभिषेक दरबाराचें स्मारक म्हणून बांधून दिली. ह्या लायब्ररीचीं बरींच स्थित्यंतरे झालीं, व हल्लीं ती अगदीं निकृष्ट स्थितींत होती; परंतु खानसाहेब करमाली ह्यांच्या औदार्यानें तिचा पुनर्जन्म झाला आहे.

शारदामंदीर-मुंबई मराठी ग्रंथसंग्रहालयाची नवीन इमारत— ही इमारत उघडण्याचा समारंभ श्री० महाराज सयाजीराव गायकवाड यांच्या यशस्वी हस्ते दिपवाळीच्या सुमूर्हतांवर झाला. मंदिराच्या बाह्यांगाचा व आंतिल वाचनालयाचा असे दोन फोटो ह्या अंकांत आम्हीं दिले आहेत. मंदिराचें बाह्यांग त्यास साजेल असेंच मनोहर असून त्याच्या वरील भागांत मयूरासनाशारदादेवी आपल्या मधुर वीणारवानें सरस्वतीभक्तांस आपणाकडे आकर्षित आहे असें एक शुभ्र प्रस्तराचें कौरीव चित्र आहे. आंतिल बाजूस तळमजल्यावर वृत्तपत्रें, मासिकें, वगैरेंचें वाचनालय आहे. समोवार पुस्तकांची कपाटें आहेत. ह्या मजल्याच्या वरील भागावर एक चौफेर गॅलरी असून तिचा पुढला भाग सुंदर तसवीरांनीं शृंगारलेला आहे. ह्यांत दर्शनीं आपले परमपूज्य सम्राट् पंचम जॉर्ज व श्री महाराज सयाजीराव गायकवाड ह्यांचीं चित्रें असून त्यांच्यामध्ये शारदेचें चित्र आहे व इतर चित्रें महाराष्ट्रांतील प्रसिद्ध ग्रंथकार व संग्रहालयाचे आश्रयदाते ह्यांचीं आहेत. ही गॅलरी वाचनालयांतील पुस्तकांच्या कपाटांनीं भरून गेली आहे. ह्या मजल्याच्या वरील मजल्यावर संग्रहालय शाखेच्या पुस्तकांचीं कपाटें आहेत व येथेच पुढें एक “ ग्रंथकार-गॅलरी ” काढण्याचा चालकांचा विचार आहे. अगदीं शेवटच्या मजल्यावर रंगीबेरंगी कांचाच्या तुकड्यांनीं खचलेल्या भुईची एक सुंदर गच्ची आहे. सध्याकाळीं दिसणारा भोंवतालचा भव्य देखावा समोरच असणाऱ्या शांत व गंभीर रत्नाकराची सायंकालीन रमणीय शोभा, व तेथून येणाऱ्या थंड वायूच्या लहरी, इत्यादिकांच्या योगानें वाचकांस आनंद झाल्यावांचून राहणार नाही. ह्या इमारतीचें सर्व इंजिनीअरिंग काम रा. सदाशिव नानाभाई हाटे, एल्. सी. ई, बी. एस्. सी. ह्यांनीं संग्रहालयास मोफत करून दिलें आहे. शारदामंदिरांत सध्यां दहा हजारांवर ग्रंथसंख्या असून वर्गणीदारांची संख्या आठशें आहे. हें मंदीर पालवरोडवर भाईजीवनजीच्या वाडींत पांढरपेशा वस्तीच्या अगदीं मध्यभागीं आलें आहे; ह्या वरून आह्मांस त्याच्या चालकांस एक सूचना करावीशी वाटते. “ निवळ स्त्रियांकरितां वाचनालय कां सुं

रची एक सूचना कांहीं दिवसांपूर्वी एका भगिनीने एका दैनिक पत्रांत केली होती ती आम्हीं पुढें दलीच आहे शारदामंदार फक्त सहाळी व संध्याकाळीच वाचतांना उघडें असल्यामुळें दोन प्रहरी तें बंद असते. ह्या वेळीं म्हणजे स्त्रियांच्या खरोखरी फुरसतीच्यावेळीं मंदिरांतील पुस्तकांचा फायदा चालकांनीं स्त्रियांना कां घेऊं देऊं नये ? मंदिराचा दुसरा मजला सध्या अगदीं मोकळा आहे, तेथें निवळ स्त्रियां करतां एक शाखा काढून तेथें स्त्रियांनाच उपयुक्त अशीं पुस्तकें ठेवावीत, व तेथेंच अगदीं लहान मुलांसाठीं चित्रांचीं व सोपीं पुस्तकें ठेऊन 'बालवाचन-शाखा' ही काढावी अशी आमची चालकांस आप्रहाची विनंति आहे ह्याच वस्तो-मध्ये रामाचीं दोन तीन देवळें असल्यामुळें जुन्या मतांच्या स्त्रियांना देवदर्शनचें देवदर्शन होऊन ऐहिक जीवनास अत्यंत हितकर अशा ज्ञानामृतपानाचाही लाभ मिळेल. शिवाय 'भगिनी' सारख्या स्त्रियांकडून ऐकूं येणारी फिर्यादही बंद होईल तें निराळेंच ! महिलावाचन-मंदिर व बालवाचन-मंदिर अशा दोन शाखा शारदामंदिरांत उघडण्यास तेथें सर्व सोयी आहेत, त्या चालकांनीं वांचा जाऊं देऊं नयेत अशी आमची त्यांस पुनः सूचना आहे.

महाराष्ट्र साहित्यसंमेलन व ग्रंथसंग्रहालये-हें संमेलन दोन वर्षांपूर्वी बडोदे येथें मोठ्या थाटाचा पाहुणचार घेऊन निघालें तें यंदा अकोलें येथें भरलें गेलें. अध्यक्ष-स्थानीं प्रसिद्ध कादंबरीकार हरिभाऊ आपटे हे होतें. त्यांनीं आपल्या भाषणांत मराठी वाङ्मयाचा ह्रास होत आहे. " त्यांत पूर्वीप्रमाणें चांगल्या भारदस्त वाङ्मयाची भर पडत नाही," व तें " आंग्ल भाषेच्या छायेनें ग्रस्त झालें आहे " वगरे आक्षेपांचें खंडण केलें व आजपर्यंत जीं पुस्तकें प्रसिद्ध झालीं त्यांच्या आंकड्यावरून मराठी वाङ्मयाचो दिवसे दिवस सर्व दृष्टीनें प्रगतिच होत आहे असें प्रतिपादिलें.

स्वागतकमिटीचे अध्यक्ष रा. ब. महाजनि ह्यांनीं आपल्या भाषणांत महाराष्ट्र परिषदेचें आंगिक बळ वाढविण्याचे उपाय सुचवितांना " लायब्ररी मिसलेनी-" चा जो गौरव केला, त्याबद्दल हें पत्र त्यांचें अत्यंत आभारी आहे. रा. ब. महाजनि म्हणाले, कीं " परिषदेचें आंगिक बळ वाढविण्याकरितां ठिकठिकाणच्या मराठी भाषेच्या हितचिंतकांनीं जमेल तेथें ग्रंथ-संग्रहालयाला जोडून आस्थेवाईकांचा अध्येतृवर्ग काढतां येईल काय याचा विचार करावा. अध्यापनाचा विषय कोणता कां असेना; वर्ग लहान असला तरीहि चालेल. या वर्गाला ग्रंथ-संग्रहाचा उद्धार करण्याचें श्रेय घेतां येईल. ग्रंथालयांतील बरीचशीं चांगलीं पुस्तकें कपाटांत पडून रहातात, त्याची योग्यता समजावून देणें, त्यांचा प्रचार वाचकवर्गांत करणें, सारस्वताचें मार्मिक रीतीने अध्ययन करविणें, वाचकवर्गाची संख्या वाढवून त्यांची बुद्धि सुतीक्षण व विवेकी करणें, त्यांच्या मनांत उदार कल्पनांची वाढ करणें हीं कामें ग्रंथसंग्रहालयप्रवर्तकांची आहेत याची जाणीवही कित्येकांस नव्हती. ती उत्पन्न करण्याकरितां श्रीमंत सयाजीराव गायकवाड यांनीं जी योजना केली आहे, ती हिंदुस्थानांत अपूर्व आहे. या कामीं (Library Miscellany) म्हणून तेथील ग्रंथसंग्रहालयाचें अधिकाऱ्यामार्फत मासिक निघण्याला सुरवात झाली आहे, त्याचें अभिनंदन केलें पाहिजे. हें मासिक ग्रंथसंग्रहालयाच्या कर्तव्याची दिशा दाखवील; पण कर्तव्य अमलांत आणणारी मंडळी जेथें तेथें तयार झाली पाहिजे. '

रा. व. महाजनींचें ग्रंथसंग्रहालयें व वाङ्मयाची वाढ या मुद्यावरील वरील उद्गार मननीय आहेत, त्यांचा महाराष्ट्रांतील पुस्तकालयांनी योग्य विचार करावा अशी आमची त्यांस विनंति आहे. यंदाच्या संमेलनासंबंधी विशेष लक्ष्यांत घेण्याजोगी गोष्ट म्हटली म्हणजे यंदापासून या संस्थेस आलेले व्यवस्थित स्वरूप व “ साहित्य परिषद ” नावाच्या एका स्वतंत्र संस्थेची कायमची स्थापना ही होय. ह्या कायमच्या व्यवस्थेमुळे महाराष्ट्र साहित्यपरिषदेस बंगीय साहित्य-परिषदेप्रमाणें भाषेच्या उन्नतीसाठीं ग्रंथप्रकाशनादि अनेक कामें हातीं घेतां येतील; त्यांत निर-निराळ्या विषयांवरील उपलब्ध ग्रंथांच्या इतिहासात्मक याद्या छापणें, बालवाचनालयांत व महि-लापुस्तकालयांत ठेवण्याजोग्या मराठी पुस्तकांच्या याद्या तयार करणें, मराठीचा शास्त्रीय व सर्व-साधारण संपूर्ण कोष तयार करणें, शास्त्रीय व कलाकौशल्याच्या विषयांवरील पुस्तकांत कोणत्या इंग्लिश पुस्तकांवरून भर घालतां येईल, वगैरे माहिती देणें इत्यादि गोष्टींचा समावेश होतो तिकडे परिषदेनें लक्ष द्यावें.

“ निवळ स्त्रियांकरतां वाचनालय कां असूं नये ? ”—पुस्तकालयाच्या चळ-वळीकडे सध्यां केवळ राजे, महाराजे, व शिक्षणसंस्था यांचेंच लक्ष लागलें नसून तिकडे आमच्या भगिनीवर्गाचेंही मन वेधलें आहे असें दिसतें वरील मथाळ्याचें एक पत्र कांहीं दिवसांपूर्वीं ज्ञान-प्रकाशांत आले होतें, त्यांत एका ‘ भगिनी ’ नें अशी फिर्याद केली होती कीं—पुण्यासारख्या शहरांत स्त्रियांच्या शिक्षणाच्या सरकारी, खाजगी किंवा घरगुती अशा बऱ्याच संस्था असतांना त्यांचें “ संपादित ज्ञान राखण्यास अथवा त्यांत भर घालण्यास ” एकही स्वतंत्र वाचनालय असूं नये ही आश्चर्याची गोष्ट आहे. पुढें त्या बाई लिहितात कीं “ एकंदर स्त्रीजातीच्या उन्नत्यर्थ हिंदुस्था-नांतील इतर ठिकाणींच नव्हे तर हिंदुस्थानावाहेरही काय प्रयत्न चालू आहेत, आपण कोणत्या पायरीला येउन पोचलो आहों व या पुढची पाहिरी चढण्यास आपणास काय उपाय योजिलें पाहि-जेत हें आह्मा स्त्रियांस समजणें अवश्य नाहीं काय ? व हें समजण्यास वर्तमानपत्रें व मासिकें ह्या-शिवाय दुसरी कोणती सुलभ साधनें आहेत ? ”

पुण्याच्या नेटिव्ह जनरल लायब्ररीचा “ फायदा घेणाऱ्या स्त्रिया निदान सध्यां तरी विरळा-तेंच जर स्त्रियांकरतां स्वतंत्र वाचनालय निघालें तर त्याचा मात्र उपयोग बऱ्याच स्त्रियांना होण्याचा संभव आहे. ” पुढें त्या असेंही आश्वासन देतात कीं “ पुण्यांतील कांहीं सुशिक्षित स्त्रिया अशा वाचनालयाची व्यवस्था सहज पाहूं शकतील. ”

आमचीही बडोद्याच्या सेंट्रल लायब्ररीच्या अनुभवावरून पूर्ण खात्री आहे कीं कांहीं महिन्यांच्या शिक्षणानें निवळ स्त्रियांपुरतेंच नव्हे पण एकाद्या सर्वसाधारण मोठ्या पुस्तकालयाची सुद्धा व्यवस्था स्त्रिया उत्तम रीतीनें पाहू शकतील पुण्याची जी ओरड आहे तीच सुधारलेल्या मुंबई शहराचीही आहे, आणि म्हणूनच तेथील सोशल सर्व्हिसलीगनें स्त्रियांसाठीं आपली “ फिरती पुस्त-कालये ” चाळीचाळीतून पाठविण्यास उपक्रमही केला आहे. वरील भगिनीच्या फिर्यादीचा प्रतिध्वनि साहित्यसंमेलनाच्या गेल्या बैठकींतही ऐकूं आला. तेथें स्त्रियांच्या शिक्षणासंबंधानें भाषण करतांना सौ. गिरिजाबाई केळकर म्हणाल्या कीं “ स्त्रियांना साहित्यसेवेच्या कामीं फार अडचणी आहेत स्त्रियांना लायब्ररीच्या पुस्तकें उपलब्ध होत नाहींत. स्त्रियांकरितां एक स्वतंत्र मासिक पुस्तक

निघालें तर चांगलें होईल,” वगैरे एवढ्याच करितां स्त्रियांसाठीं एक स्वतंत्र किंवा शाखा-वाचनालय काढावें अशी सूचना मुंबई मराठीग्रंथसंग्रहालयास आर्ही वर केली आहे, व त्यांना तसें करण्यास अनुकूलताही आहे. पुण्याच्या नेटिव्ह जनरल लायब्रेरींत किंवा नवीन निघालेल्या मराठी ग्रंथसंग्रहालयांत तशा सोयी झाल्यास उत्तम होईल हें सांगणें नकोच. पेशवाईंत पुण्याची विशिष्ट प्रकारच्या विलासांबद्दल व “रमण्या” बद्दल ख्याति होती, तीच ब्रिटिश सरकारच्या आमदानींत रमणीगणांच्या विद्याविलासाबद्दल व्हावी अशी आमची इच्छा आहे.

फिरती पुस्तकालये:- (१) मुंबई सोशल सर्व्हिस लीग मार्फत मुख्यतः मागसलेल्या वर्गांच्या वस्तीमध्ये पाठविण्यांत येणाऱ्या अशा पुस्तकालयांच्या देवघेवीचा त्रैमासिक रिपोर्ट आम्हांकडे आला आहे. लीग जवळ सध्या २१०० मराठी व ११०० गुजराती पुस्तकें आहेत, व तीं वांटण्याकरिता ४७ ठिकाणें निश्चित केलीं आहेत. प्रत्येक ठिकाणीं दोन महिनेपर्यंत एक पेटी ठेवण्यांत येते, व तेथून ती दुसरीकडे पाठविण्यांत येते. जून ता. १२ पासून तो सप्टेंबर १२ पर्यंतच्या तिमाहींत एकंदर १०७७ लोकांनीं ४३ पुस्तकालयांचा फायदा घेतला; त्यापैकी ४९४ मराठी व ५८३ गुजराती वाचक होते. एकंदर २८१७ पुस्तकें वांचलीं गेलीं, त्यापैकी मराठी २१८३, व गुजराती ६३४ होती. ज्यांना वांचता येत नाहीं अशांच्या साठीं १२ गुजराती मथकांमध्ये १८१ वेळां, व ७६ गुजराती मथकांमध्ये २७१ वेळां पुस्तकें वाचून दाखविलीं.

हा सर्व पुस्तकसंग्रह जमविण्यास मुंबई व पुणे येथील बऱ्याच गृहस्थांनीं व छापखान्यांनीं मदत केली; पण मुख्य मदत शेठ दामोरदास सुखडवाला यांनीं प्रथम दिलेलें रु. ५००० व मागाहून दिलेलें रु. १०० ह्यांची झाली. वरील प्रत्येक पेटींत ५० पुस्तकें असतात; त्यांत १२ गुजराती भाषेचीं असून बाकी मराठी असतात. एकंदर पुस्तकांतील निम्मे अगदीं सोप्या व साध्या गोष्टींचीं असून त्यांत इतिहास व वर्णनपर आणि चरित्रांचीं अशीं सुमारे दहा, धार्मिक बाबींचीं पांच, व बाकी प्रवासवर्णन, निबंध, आरोग्यरक्षण, व हायजिन इत्यादि संबंधांचीं असतात. लायब्रेरीच्या पेठ्या घेऊन फिरणाऱ्या लोकांनीं काम कसें करावें, कोणत्या प्रकारें त्यांचें काम चाललें आहे, त्यांच्या पेटीमुळे लोकांस वाचनाची रुचि लागली आहे किंवा नाहीं पेठ्या फिरविण्याच्या कामांत काय हरकती येतात, व कोणत्या जास्त योजना केल्या पाहिजेत, इत्यादि प्रश्नांचा विचार त्यांनीं एकत्र जमून करावा व लीगच्या मंडळींस ही सर्व हकीकत कळावी, ह्यांनून एक लायब्रेरी अनांचा क्लब स्थापण्यांत आला आहे. ह्या क्लबाची पहिली सभा लीगच्या ऑफिसांत नुकतीच भरली होती.

(२) “सुंदरीसुबोध”-नांवाचें अमदावाद येथें स्त्रियांच्यासाठींच निघणारें एक मासिक आहे व तें गुजराती महिलावर्गांत फारच लोकप्रिय झालें आहे. ह्या मासिकाच्या व्यवस्थापकांनीं स्त्रीवाचकवर्गासाठीं बडोद्याच्या धर्तीवर “फिरती पुस्तकालये” पाठविण्याची योजना अमलांत आणली आहे. ह्या पुस्तकालयांच्या पेठ्या अमदावादेच्या बाहेर देखील कांहीं पैसे न घेतां पाठविण्यांत येतात. प्रत्येक पेटीस १५ पासून २५ रु. खर्च येतो, व निच्यावर ती देणाराचें नांव लिहिण्यांत येते. अशा १०० पेठ्यांची प्रारंभी जहू आहे त्याबद्दल उदार लोकांकडे “सुंदरीसुबोध” मासिकानें विनंति केली आहे तिचा योग्य विचार होईल अशी आम्हांस आशा आहे.

मुंबई युनिव्हर्सिटीचे पुस्तकालय—दिल्लीदरबारच्या देणग्यांतून मुंबई विश्वविद्यालयानें दरवर्षी रु. ६,५०० पुस्तक खरेदीकरतां व ३,५०० एका लायब्रेरिअनास अमेरिका किंवा युरपमध्ये शास्त्रीय शिक्षण देण्याकरतां व पुढें त्याच्या पगारास लागणाऱ्या खर्चाकरितां मंजूर केले आहेत. तसेंच कायमच्या ३ लाख देणगीतून पन्नास हजार रुपये पुस्तकालयांत नवीन धर्तीचीं उपकरणे, सामान, कपाटे, वगैरे आणण्याकरतां व बाकीचे अडीच लाख रुपये पोष्ट ग्रेजुएट वर्गाकरतां व जरूर लागल्यास पुस्तकालयाची इमारत वाढविण्याकरितां निराळे राखून ठेविले आहेत. ह्या नवीन योजनेनें मुंबई विश्वविद्यालयाची स्थिति चांगली सुधारेल ह्यांत संशय नाही.

पुण्याच्या शेतकी कॉलेजांतील पुस्तकालयांत सध्यां एकंदर ५०४० पुस्तके आहेत. त्यापैकी ६८८ शेतकीवर, ५५० वनस्पतिशास्त्रावर, ५३८ रसायनशास्त्रावर व बाकीचीं इतर विषयांवर असून त्यापैकी २२४८ रिपोर्ट, मासिके वगैरे आहेत. ह्या पुस्तकालयाची वाढ १९०८ सालापासून झाली सर्व मुंबई इलख्यांत शेतकीविषयावर ते एक मध्यवर्ती पुस्तकालय व्हावे व त्याचा लाभ फक्त विद्यार्थ्यांपुरताच नसून इतर सर्व लोकांना मिळावा ह्या अटीवर मुंबईचे गव्हर्नर सर जॉर्ज क्लार्क ह्यांनीं ह्या पुस्तकालयास चांगली मदत देण्यास सुरुवात केली. ह्या पुस्तकालयांतील पुस्तके उघड्या कागदांत ठेविली असल्यामुळे पहाण्यास फार सोयीस्कर पडतात. पुस्तकांची छापील यादी तयार नाही, पण एक संपूर्ण कार्ड केटलॉग पुस्तकालयांत ठेविला आहे पुस्तके रजिष्टर्ड पोस्टाने बाहेर गांवीं सुद्धा पाठविली जातात आजपर्यंत १९,५६२ रुपयांची पुस्तके विकत घेतली. ह्या पुस्तकालयांत शेतकी व तदनुषंगिक इतर विषयांवरील सर्व पुस्तकांचा संग्रह करण्याचा चालकांचा विचार आहे, व त्यापासून मुंबई इलाख्यांतील शेतकीच्या सुधारणेस मदत व्हावी अशी ही त्यांची इच्छा आहे.

दयाळसिंग लायब्ररी, लाहोर—ही संस्था ता. १९ ऑक्टोबर रोजी लाहोर येथें दयाळसिंग कॉलेजचे प्रिंसिपाल प्रो. वस्वानी ह्यांच्या हस्ते उघडण्यांत आली. हिचा इतिहास असा आहे की सरदार दयाळसिंग नावाच्या उदार महात्म्यानें १९०५ साली लोकशिक्षणाच्या तीन संस्था—(१ मोफत सार्वजनिक पुस्तकालय, २ कॉलेज व ३ 'ट्रिब्यून' वर्तमानपत्र ह्या) साठी आपली सर्व इस्टेट दिली; त्यापैकी मोफत पुस्तकालय व वाचनालयासाठी ६० हजार रुपये रोख व एक मोठे घर वांटणीस आले. पण पुढें सरदारांच्या वारसांनीं त्या संबंधानें तंट उपस्थित केले; त्यांची निरवानिरव झाल्यावर १९०८ साली एक मोफत वाचनालय भाडोत्री जागेत सुरू केलें, व त्यासच आतां एक पुस्तकालय जोडण्यांत आले आहे. ह्या पुस्तकालयाच्या ट्रस्टींच्या जवळ सध्या १ एक लाख रुपये जमले आहेत त्यापैकी ४० हजारांची पुस्तकालयासाठीं इमारत बांधणार आहेत. आजपर्यंत पुस्तकासाठीं ५१४१ रु. व वृत्तपत्रांकरतां २९५४ रु खर्चिले आहेत. धर्मादाय द्रव्य देण्याची ही पद्धत खरोखर स्तुत्य आहे.

दर्भंगा लायब्ररीची इमारत—१९०८ साली दर्भंगाच्या महाराजांनीं कलकत्ता विश्वविद्यालयास लायब्ररी साठी इमारत बांधण्याकरितां अडीच लाख रुपये दिले होते, त्यांत भर घालून आठ लाख रुपयांची एक इमारत सध्या बांधून तयार झाली आहे. ही इमारत पांच मजली

असून प्रत्येक मजल्यावर एक मुख्य दिवाणखाना आहे व त्याच्या चारी बाजूंस वाचनालयें व शिक्षणाच्या वर्गासाठीं निरनिराळीं दालनें आहेत.

लॉर्ड कार्मायकेल ह्यांनीं डाक्या येथील बऱ्याच पुस्तकालयांना एकंदर १७,२५० रुपयांची मदत केली आहे.

मद्रास युनिव्हर्सिटीचे पुस्तकालय—मद्रास विश्वविद्यालयानें प्राच्य हस्तलिखितां-साठीं व विश्वविद्यालयासाठीं मिळून एक पुस्तकालय बांधण्याकरितां दिल्लीदरबारच्या देणगीतून २ लाख रुपये मंजूर केलें आहेत. त्यांत सरकार आणखी दीड लाख रुपयांची भर घालणार आहे. त्याचप्रमाणें विश्वविद्यालयानें पुस्तकांच्या व हस्तलिखितांच्या खरेदीसाठीं दीड लाख रुपये निराळे काढले आहेत. व शिवाय ६ हजार रुपये लायब्रेरीअनाच्या पगाराकरितां व साडेचार हजार पुस्तकालयाच्या इतर खर्चाकरितां प्रतिवर्षी देण्याचें ठरविलें आहे.

न्युयॉर्क-पब्लिक लायब्ररीचा १९११ सालचा रिपोर्टः—हें पुस्तकालय न्युयॉर्क शहरांत अत्यंत मोठे व भव्य आहे ह्याची नवीन सुंदर इमारत २३ मे, १९११ रोजी उघडण्यांत आली. तिचें एकंदर क्षेत्रफळ ११,५००० चौरस फूट असून लांबी ३९० फूट व रुंदी २७० फूट आहे. ही इमारत चार मजली असून तिच्यांत मुख्य वाचनालयाखेरीज करून इतर २०० हून अधिक लहान मोठीं दालनें आहेत. मुख्य वाचनालय २९५ फूट लांब व ७७ फूट रुंद व ५० फूट उंच आहे, व त्यांत ८०० वाचकांस बसण्याची सोय आहे. ह्या इमारतींत ३० लक्षाहून अधिक पुस्तकें राहतील इतकी जागा तिच्या घडवंच्यावर आहे, व ह्या घडवंच्यांची एकंदर लांबी पहिली तर ती न्युयॉर्कपासून फिलॅडेल्फिआपर्यंत म्हणजे जवळजवळ ८५ मैल पर्यंत पसरेल; व तिच्याबांधकामांत ३ लक्ष ७१ हजार घनफूट शुभ्र संगमरवरी दगड वापरला आहे. अशी ही इमारत बांधण्यास एकंदर २ कोट, ७० लक्ष रुपये खर्च लागला. सध्यां हें पुस्तकालय न्युयॉर्कमध्ये सर्वांत अत्यंत मोठे ग्रंथसंग्रहालय (Reference Library) समजलें जातें. तें अँस्टॉर, लेनॉक्स व टिल्डन अशा तीन जंगी पुस्तकालयाचें मिळून झालें आहे. ह्याचीच न्युयॉर्कमध्ये ४३ निराळी शाखापुस्तकालये आहेत. जगांतील अनेक शहरांना मोफत पुस्तकालये बांधून देण्याबद्दल प्रसिद्ध असणारे दानशूर गृहस्थ मि. कर्नेगी ह्यांनीं ह्या जंगी पुस्तकालयसंस्थेच्या एकंदर ६५ शाखांना प्रत्येकीं २ लक्ष ४० हजार रुपयांची इमारत बांधून देण्याचें कबूल केलें असून आतांपर्यंत त्यानें ३७ शाखा-पुस्तकालयांना इमारती बांधून दिल्या आहेत. शाखा-पुस्तकालयांशिवाय या संस्थेनें फिरतीं पुस्तकालये पाठविण्याचें काम मोठ्या प्रमाणावर चालविलें आहे. १९११ सालीं अशीं फिरतीं पुस्तकालये ८६८ ठिकाणीं पाठविण्यांत आलीं, व त्यांच्या द्वारे ५१ लक्षांवर पुस्तकप्रसार झाला. तसेंच येथें एक मनोहर बालवाचनालयही आहे. ह्या प्रचंड पुस्तकालयांत १९११ सालीं वाचक व प्रेक्षक मिळून १६ लक्षांवर आले; व त्यांत ४१,१३४ नवीन पुस्तकांची व ५५,०९८ लहान लहान चोपड्यांची भर पडली, व एकंदर ग्रंथसंख्या २० लक्ष २० हजारांपर्यंत गेली. ह्या सर्व पुस्तकांसाठीं लागणाऱ्या कॅटलॉगांच्या कार्डांची संख्या गेल्या वर्षी ३६,२१,०३० पर्यंत होती. तशीच त्यावर्षी एकंदर ६,९१७ स्वतंत्र नियत-कालीनें आलीं, त्यांपैकी १६१ दैनिक व ९०२ साप्ताहिक पत्रे असून बाकीचीं त्रैमासिक,

अर्धवार्षिक, वार्षिक वगैरे होतीं. संस्थेचा वार्षिक खर्च एकंदर ३३ लक्ष ४२ हजार ५४० रुपये झाला, व तिच्या सर्व खात्यांत मिळून एकंदर ९२७ लोक कामाला होतें, त्यांपैकीं लायब्रेरीयन व मदतनीस लायब्रेरीअन ६९१ होते, व बाकीची नोकर मंडळी होती असें हें प्रचंड विद्यापिठ, ही भव्य शिक्षणसंस्था, न्युयॉर्क शहरांत चालविल्याबद्दल तिच्या चालकांस अत्यंत धन्यता वाटत आहे, ह्यांत नवल नाहीं !

न्युयॉर्क स्टेट लायब्ररी—ह्या पुस्तकालयाची नवीन इमारत ता १५ अक्टोबर रोजीं उघडण्यांत आली. जुना इमारत दीड वर्षांपूर्वी जेव्हां जळून गेली तेव्हां तिच्यांतील अमूल्य ग्रंथभांडार अग्नीच्या महाःस्थानीं पडल्याबद्दल सर्वत्र हाहाःकार झाला होता; पण थोडक्यांच अवधीत ह्या पुस्तकालयास नवीन इमारत लाभली व तींत ३१ लाख ग्रंथसंग्रह गोळा झाला आहे ही आनंदाची गोष्ट आहे. हें पुस्तकालय न्युयॉर्क पब्लिक लायब्ररीप्रमाणें निवळ नागरिकांचीं संस्था नसून न्युयॉर्क संस्थानाच्या शिक्षणखात्याची ती आहे. नवीन ग्रंथसंग्रहासाठीं ३७ लक्ष रुपयांची योजना केली असून त्यांतून एक सर्वसाधारण पुस्तकालय तयार करावयाचें नसून सरकारी खात्यांना उपयोगी पडणाऱ्या पुस्तकांचें एक प्रचंडः संग्रहालय (Reference Library) निर्माण करावयाचें आहे. त्यांत कायदेज्ञान, वैद्यक, इतिहास, शिक्षण, समाजशास्त्र, कलाकुसर, वगैरे विषयांवरील पुस्तकांचा संग्रह होऊन शिवाय शाळा, पुस्तकालये व इतर व्यापारी, औद्योगिक वगैरे सरकारी संस्थांना मदत होईल अशा पुस्तकांचा भरणा व्हावयाचा आहे.

हार्वर्ड युनिव्हर्सिटी लायब्ररी—कित्येक वेळां वाईटापासून सुद्धा चांगलें निष्पन्न होतें ह्याचें उदाहरण हार्वर्ड विश्वविद्यालयाच्या नवीन पुस्तकालयाचें होय. “ टिटॅनिक ” नांवाच्या प्रचंड आगबोटीनें गेल्या एप्रिलमध्ये जी जलसमाधि घेतली. तींत वाईडनर नांवाच्या पितापुत्रांचा अंत झाला. हॅरी वाईडनर हा तरुण हार्वर्ड विश्वविद्यालयांचा एक पदवीधर होता, व त्याला जुन्या दुर्मिळ व बहुमोल पुस्तकांचा संग्रह करण्याचा शोक होता. त्याच्या विधवा आईनें आतां ह्या विश्वविद्यालयाच्या पुस्तकालयासाठीं ३० लाख रुपयांची नवी इमारत बांधून देण्याचें ठरविलें आहे, व त्या इमारतीचा नकाशाही तयार झाला आहे हार्वर्ड विश्वविद्यालयाचें सध्याचें पुस्तकालय ज्या ‘ गोअर हॉल ’ नांवाच्या इमारतींत आहे. तेथें ५० हजारांचा ग्रंथसंग्रह आहे. व तींत अतिशय गर्दी झाली आहे. हार्वर्ड विश्वविद्यालयाचा एकंदर ग्रंथसंग्रह १० लक्ष पुस्तके, व ५० हजार लहान चोपडीं इतका असून तो चार पांच ठिकाणीं फांकला आहे. आता ‘ गोअर हॉल ’ इमारत पाडून त्या ठिकाणीं २५ लक्ष पुस्तके राहतील अशी ‘ वाईडनर मेमोरीअल लायब्ररी ’ नावाची नवीन इमारत बांधण्यांत येणार आहे. एका विधवा वाईने आपल्या द्रव्याचा अशा रीतीनें दानधर्म केल्याची उदाहरणे आपल्या देशांत फारशी नाहींत. ह्या दानपद्धतीचें अनुकरण आमच्यांतील सधन विधवा स्त्रियां करतील तर राष्ट्राच्या शिक्षण प्रसारास किती तरी मदत होईल !

ग्रेटब्रिटन मधोल सार्वजनिक पुस्तकालयसंस्था—इंग्लंडमध्ये ‘ सार्वजनिक पुस्तकालयाचा कायदा ’ बऱ्याच ठिकाणीं प्रचलित झाला असून त्याचा फायदा २ कोट ६३ लक्षांवर लोकवस्तीस मिळत आहे. ह्या संस्थेच्या द्वारे गेल्या वर्षी सुमारे ५ कोट ४७ लक्ष पुस्तकांचा प्रसार झाला, व त्यामागे ४,१४,९३२ पौंडाचा खर्च झाला ह्या सर्व संस्थांमध्ये मिळून सुमारे

१ कोट १० लक्ष पुस्तकसंग्रह आहे. ह्या संस्थांपैकी दरसाल १० लक्षांहून अधिक ग्रंथप्रसार करणाऱ्या अशा सहा संस्था आहेत, ५ लक्षांहून अधिक ग्रंथप्रसार करणाऱ्या १४ आहेत, व ह्या शिवाय लहान मोठ्या मिळून एकंदर पांचशेवर इतर संस्था आहेत. ह्यावरून ग्रेटब्रिटनमधील सार्वजनिक पुस्तकालयाच्या बहुजनसमाजांतील अवाढव्य प्रसाराची वाचकांस चांगलीच कल्पना होईल.

ब्रिटिश म्युझीअमचा १९११ सालचा रिपोर्ट—इंग्लंडांतील ह्या राश्ट्रीय पुस्तकालयसंस्थेचा जो वार्षिक अहवाल प्रसिद्ध झाला आहे, त्यावरून पुढील माहिती मिळते:—तेथील प्रसिद्ध वाचनालयांत त्यावर्षी वाचकांचो संख्या, २ लक्ष २३ हजारांवर होती, म्हणजे दररोज ७४५ प्रमाणे वाचक येत असत, आणि वृत्तपत्रांच्या भागांत वाचकसंख्या १९,२१२, हस्तलिखितांच्या भागांत ११,७३१, व एकंदर संख्या २ लक्ष ८० हजारांवर होती. वाचकवर्गास एकंदर १४ लक्ष ६४ हजारांवर पुस्तके वाचण्यांत देण्यांत आली; ह्याशिवाय मुख्य वाचनालयांतील २० हजार पुस्तके, जीं वाचकांना वाटेल त्यावेळीं स्वतः काढून वाचण्याची सुभा आहेत ती वेगळीच. रिपोर्टाच्या वर्षांत म्युझीअममध्ये एकंदर २८,०२२ पुस्तके व चौपडीं आली, ७०,३०९ नियतकालीने, २,००५ नकाशे, व २ लक्ष ४७ हजार वृत्तपत्रांचे पृथक् अंक आले. संयुक्तराज्यांत एकंदर ३४७० वृत्तपत्रे छापिलीं जातात, त्यांची सरकारी कायद्यान्वये एक प्रत म्युझीअममध्ये पाठविली जाते. गेल्या वर्षी जॉर्ज बादशहांनी आपल्या बर्किंगहम राजवाड्यांतील १००० हस्तलिखिते व ३००० छपील पुस्तके असा गायनग्रंथसंग्रह म्युझीअमला बक्षीस दिला. त्या वर्षी निरनिराळे सहा कॅटलाग छापण्यांत आले, व म्युझीअमच्या तर्फे एशियाखंडांतील युफ्रेटास नदीवरील जीराब्लस नांवाच्या ठिकाणी प्राचीन वस्तुसंशोधनासाठी खोदकाम करण्यांत आले. जीराब्लस हे स्थान प्राचीन हीटाइट वस्तीचे होते.

डॉ. जी. के. फॉर्टेस्क्यु, ब्रिटिश म्युझीअम मधील छपील पुस्तकांचे रक्षक, हे विद्वान व वयोवृद्ध गृहस्थ ता. २५ ऑक्टोबर रोजी मरण पावले हे लिहिण्यास आम्हांस अत्यंत वाईट वाटते. डॉ. फॉर्टेस्क्यु ह्यांनी म्युझीअममध्ये ४३ वर्षे नोकरी केली, व आपल्या वयाच्या ६५ व्या ते वर्षी ऑक्टोबर महिन्याच्या शेवटी नोकरीतून मुक्त होणार होते. ह्यांनी आपल्या ‘अमदानींत ब्रिटिश म्युझीअममध्ये २० लक्ष ग्रंथांची भर पडलेली पाहिली. हे जेव्हां नोकरीत आले तेव्हां म्युझीअमला प्रतिस्पर्धी असे पारीस येथील ‘ब्रिब्लिओथेक नॅशनेल’ नांवाचे ग्रंथसंग्रहालय होते; पण सध्या जगांत सर्वांत मोठे ग्रंथसंग्रहालय म्हणून ब्रिटिश म्युझीअमचीच ख्याति आहे. ह्यांत ३५ पासून ४० लक्ष ग्रंथसंग्रह आहे, व पारिसच्या पुस्तकालयांत ३५ लक्ष आहे. आधुनिक ग्रंथाच्या विषयांची सूची हे पुस्तक डॉ. फॉर्टेस्क्यून तयार केले व त्याबद्दल त्यांची प्रासिद्धि आहे. इंग्लंडमधील डेली टेलीग्रॅफ पत्राच्या बातमीदारास डॉ. फॉर्टेस्क्यूनीं ब्रिटिश म्युझीअमचा जो मनोरंजक इतिहास नुक्ताच सांगितला तो पुढील अंकीं देऊं.

बेल्जममधील पोस्टखात्यांत पुस्तकालय-योजना—काटकसर ह्या गुणाबद्दल बेल्जम देशाची ख्याति आहे, व त्या गुणाचा फायदा राष्ट्रीय शिक्षणाच्या कामीं करून घेण्याची त्या देशाने नवीन योजना केली आहे. ब्रसेल्स मध्ये १० हजार पुस्तकांचे एक सरकारी पुस्तकालय

स्थापून त्यांतील पुस्तकें पोस्टाच्या सेविंग बँकेत ज्यांचे पैसे असतील त्यांनी त्यांना देण्याची व्यवस्था करण्यांत आली आहे. वाटेल त्यांनी जवळच्या पोस्ट ऑफिसांत जाऊन आपल्या खात्यांतून एक पेनी (आणा) कमी करण्यास सांगून वाटेल तें पुस्तक मागावें, म्हणजे तें त्याजकडे पोस्टाच्या खर्चानें पाठविलें जातें व तें पंधरा दिवस ठेवून घेतां येतें. बेल्जम मध्ये एकंदर १५ शें पोस्ट ऑफिसें आहेत, तेव्हां अर्थातच ह्या सरकारी पुस्तकालयाच्या १५ शें शाखा झाल्या.

नॉर्वेच्या उत्तरेस ४०० मैलांवर असलेल्या स्पिट्झबर्जन बेटांतील ग्रीन हार्वर नांवाच्या बंदरावर एक तारखातें आहे. तेथील तारमास्तरांच्या सोयीसाठीं नॉर्वेतील पांच मोठ्या पुस्तकप्रकाशकांच्या उदारपणानें एक **भोठें पुस्तकालय** उघडण्यांत येणार आहे. ह्या प्रदेशांत थंडी अति कडक असते व रात्र फार मोठी असते, त्यामुळें तेथें असणाऱ्या लोकांचा वेळ फार कंटाळवाणा जातो. हा वेळ थोडा तरी मौजेनें जावा म्हणून ही सोय करण्यांत आली आहे. प्रत्येक वर्षी ह्या पुस्तकालयांत नवीन पुस्तकांची भर घालण्याची व्यवस्था केली आहे.

सर चिनुभाई माधवलाल सी. आय्. ई.—ह्या दानशूर गृहस्थांनीं गुजरात कॉलेजसाठीं “ सर जॉर्ज क्लार्क लायबरी ” बांधण्याकरितां ५० हजार रुपये दिले. ह्याशिवाय निरनिराळ्या शिक्षणसंस्थांना त्यांनीं १७ लाखांवर देणग्या दिल्या आहेत. त्यांचा फोटो मुखपृष्ठावर छापला आहे.

महाराष्ट्रांतील प्रत्येक पुस्तकालयानें आपल्या संस्थेचा इतिहास, अहवाल, फोटो वगैरे आम्हांकडे प्रसिद्धीकरितां अवश्य पाठवावा अशी आमची त्यांस आग्रहाची विनंति आहे.——संपादक.

विक्रीस तयार ! नवीन पुस्तक ! विक्रीस तयार !

तीन सुंदर चित्रें किं. १२ आणे.

डिसेंबर अखेर फक्त आठ आणे.

मंजु गुंजावली.

करमणूक, चित्रमय जगत् वगैरे वर्तमान पत्रांतून व मासिकांतून प्रसिद्ध झालेल्या निवडक १४ गोष्टी पो. व्ही. पी खर्च निराळा.

हिंद एजन्सी १ आणामाला.

मालेच्या १२ पुस्तकांची आगाऊ वर्गणी

व्ही. पी. सह फक्त एक रुपया.

मालेचीं तयार पुस्तकें.

नं. १ रायकृष्ण अथवा सोनेरी टोळी. लेखक-श्रीयुत नाथमाधव.

नं. २ शेवटीं गोड तें सर्वच गोड. लेखक कृष्णानुज.

नं. ३ नाताळांत प्रसिद्ध होईल.

ह्यांसिवाय सर्व तऱ्हेचीं पुस्तकें विकत मिळतात.

मालेचे एजंट्स.

पुणे-के. आर. खिस्ती, व्यवस्थापक
भगिनीसमाचार.

अकोला-नारायण रामचंद्र
आगरवाले.

व्यवस्थापक-हिंद एजन्सी, बुकसेलर्स,
पब्लिशर्स, माधवबाग, मुंबई. नं. ४.

भट आणि मंडळी.

बुकसेलर व पब्लिशर, बुधवार पेठ, पुणे सिटी.

नवीन वर्षारंभ
जुलै १९६२.

रेकळ कोकिल.

{ वार्षिक वर्गणी.
रु. १॥. ट. माफ.

थोर स्त्रीपुरुषांचीं चरित्रें, प्रवास व स्थलवर्णनें, चटकदार कविता, मार्मिक पुस्तकपरीक्षण, संपूर्ण बोधपर गोष्टी, चालू कादंबरी, शास्त्रीय, सामाजिक, धार्मिक वगैरे विषयांवर निबंध सवडीप्रमाणें दिले जातात. सुंदर चित्रेही मधून मधून देण्यांत येतात. पृष्ठें ४८. आकार क्राऊन षोडश पत्री. सवलतीची भेट—महाराष्ट्रभाषाचित्रमयूर रा. कृष्णाजी नारायण आठल्ये यांनीं केलेले ' आर्या गीता ' हें रुपया एक किंमतीचें पुस्तक तूर्त निम्या किंमतींत नव्या व जुन्या ग्राहकांस देणार आहों. वेळोवेळीं दुसरी पुस्तकेही अल्पस्वलप सवलतीनें देण्यांत येतील.

आजकालच्या गोष्टींचे कर्ते, रा. हरि नारायण आपटे यांच्या कादंबऱ्या.

ऐतिहासिक.

- १ उपकाल अथवा अडीचशें वर्षा-
पूर्वीचें महाराष्ट्र. पृष्ठें ४९५. किं. रु. २.
- २ गड आला पण सिंह गेला.
पृष्ठें ११६ किं. ८८.
- ३ रूपनगरची राजकन्या. सुंदर चौदा
चित्रे पृष्ठें ४४४. किं. रु. १०१२.

सामाजिक.

- १ भयंकर दिव्य. अनेक सुंदर चित्रे. पृष्ठें
५५२, किं. रु. २१.
- जग हें असें आहे ! पृष्ठें ३७५, किं. रु. २.
- नाटकें.
- १ तीन नाटके व तीन प्रहसने किं. रु. १॥
- २ संगीत संत सखूबाई. किं १२ आणे.
- व्याख्यान.
- १ मुलांस उपदेश. किं, ८ आणे.
- २ विदग्ध वाङ्मय. किं. ३ आणे.

रामकृष्ण वाकसुधा (प्रथम दृष्टि.)

लेखक कृष्णाजी गोविंद किनरे.

स्वामी विवेकानंद यांचे गुरु श्रीरामकृष्ण परमहंस यांनीं आपल्या शिष्यांना व भक्तांना जो अमृततुल्य धर्मोपदेश केला त्याचा यांत संग्रह आहे. यांत ज्याचें विवेचन आले नाही, असा एकही धार्मिक प्रश्न नाही. तत्त्वे गहन पण विवेचन अत्यंत सुबोध व मनोरम, दृष्टान्त व दाखले अगदीं साधे. इतका सोपा व सामान्य वाचकालाही मनोरम असा धार्मिक ग्रंथ हा मराठींत पहिलाच. छपाई सुंदर, बांधणी मजबूत, चार सुबक चित्रे. पृष्ठें २८८. किं. १। रुपया. ट. ख. निराळा.

टपाल वगैरे खर्च किंमतीशिवाय निराळा आकारण्यांत येईल. हीं पुस्तके सर्व प्रसिद्ध बुकसेलरांकडे मिळतील.

THE

Imperial Electrical Trading Co.,

45, Hornby Road, Fort,

Bombay.

**WE HAVE ALWAYS IN STOCK THE BEST ELECTRICAL ACCESSORIES
OF ALL KINDS.**

**REPAIRS DONE TO DYNAMOS, MOTORS,
ALTERNATORS & STARTERS.**

SWITCH BOARDS DESIGNED & FORMED.

Accumulators repaired & charged.

ARMATURE AND BOBIN WINDERS

**ESTIMATES FOR POWER, PLANTS, & INSTALLATIONS
GIVEN FREE ON APPLICATION.**

BARODA STATE FURNITURE WORKS. BARODA.

*(Under the patronage of H. H. the Maharaja Gaikwad of
Baroda).*

MANUFACTURERS OF HIGH CLASS & ARTISTIC
FURNITURE OF ALL KINDS

for

PALACES, MANSIONS, HOTELS, CLUBS,
LIBRARIES AND OTHER INSTITUTIONS.

LIBRARY-STACKS, BOOK-CASES, CARD-CASES, ETC,
PREPARED AFTER THE LATEST PATTERNS.

The Factory is equipped with
THE MOST UP-TO-DATE MACHINERY,

WORKED BY

ELECTRIC POWER,

AND IS

UNDER THE DIRECT SUPERVISION
OF

AN EXPERT TRAINED IN EUROPE.

The Library Miscellany,

BARODA.

(Published every quarter)

THE FIRST AND ONLY INDIAN JOURNAL
DEVOTED TO THE LIBRARY INTERESTS
OF
INDIA AND FOREIGN COUNTRIES.

Annual subscription (*payable in advance*)

Rs. 2 or 4 s. or \$ 1

Single copy 8as. or 1 s. or 25 cents.

Rates of advertisement (*payable in advance*) :—

(FOR INDIA).

	Yearly.	Half-Yearly.	Quarterly.
Full page.	Rs. 20	Rs. 12	Rs. 8
Half „	„ 12	„ 8	„ 6
Quarter „	„ 8	„ 6	„ 4

(FOR OTHER COUNTRIES).

	Yearly	Half-Yearly.	Quarterly.
Full page	£ 2 or \$ 10	24 s. or \$ 6	16 s or \$ 4
Half „	24 s. or \$ 6	16 s. or \$ 4	12 s or \$ 3
Quarter „	16 s. or \$ 4	12 s. or \$ 3	8 s. or \$ 2

Twice the above rates for advertisements on covers.

The best and only medium for advertisements of
BOOKS AND OTHER SUPPLIES FOR LIBRARIES THROUGHOUT
INDIA.

ફીદાઅલી આદમઅલી,

રાવપુરા—વડોદરા.

તમામ જાતના છાપવાના કાગળ, સ્ટેશનરી, ડ્રોઇંગ મેટીરીયલ્સ,
એક્સસાઇઝ બુક, નોટ બુક, ટાઇપ રાઇટીંગ મશીન તથા સાઇકલો-
સ્ટાઇલ મશીન અને તે મશીનને લગતો સામાન,

તેમજ

લાઇબ્રેરીમાં લગતો સામાન જેવો કે કાર્ડ્સ, સ્લીપ્સ, લેબલ વાગેરે
તમામ સામાન

છુટક તથા જથ્થાબંધ

કીફાયત ભાવે પુરો પાડ્યે છીયે. બહાર ગામના ઓરડરો ઉપર ખાસ ધ્યાન આપી માલ
વી. પી. થી મોકલવામાં આવે છે.

રેમીંગટન ટાઇપરાઇટર કંપનીના વડોદરાના એજન્ટ.

મીસ્ત્રી નાગર હમીર,

ધીકાંટા ટાવર પાસે—વડોદરા.

રીડીંગ રૂમ તથા લાઇબ્રેરીઓ માટે ટેબલ, ખુરસી. કબાટો વિગેરે
સામાન બનાવનાર.

વડોદરા સેન્ટ્રલ લાઇબ્રેરીમાં તથા બહાર ગામની લાઇબ્રેરીઓ માટે
ટ્રૂવર્લીંગ લાઇબ્રેરીઓ તથા કાર્ડ કંબીનેટો અમે
પુરી પાડીએ છીએ.

અમારાં કામથી સર્વેને સંતોષ મળે છે.

મજબુત કામ; સસ્તું દામ.

એક વખત ઓર્ડર આપી ખાત્રી કરો.

Victoria Jubilee Technical Institute, BYCULLA, BOMBAY.

The Institute will re-open and new classes will be formed on Monday the 13th January 1913.

The courses of instruction are:—(1) Mechanical Engineering, (2) Electrical Engineering, (3) Textile Manufacture, (4) Technical Chemistry and (5) Sheet-Metal Working and Enamelling.

Full Technological certificates, Scholarships, Prizes, Gold Medals, and Licentiate Diplomas are awarded on the results of the Annual Examinations.

Candidates for admission must apply to the Principal, on or before the 3rd January 1913, stating the courses of instruction they desire to take. No candidate will be allowed to take more than one course at a time. All applicants will be examined on the 6th January 1913 at the Institute and only those who stand highest in the list of successful candidates to the number of available vacancies, will be admitted. The examination will commence at 10 A. M. (S. T.) and will be conducted in English.

The following are the subjects of the examination:—

(a) English composition	A short Essay.
(b) Drawing	Copying from Blackboard.
(c) Arithmetic	As at Matriculation.
(d) Algebra	Do. Do.
(e) Natural Science	Chemistry as at Matriculation

Mechanical Engineering students who obtain the First Class Diploma or the Second Class Diploma with First Class in Practice, are allowed to sit for the Second Class Bombay Boiler Act Examination without any further training.

The following are the approximate number of available vacancies:—

(1) Mechanical Engineering	...	40
(2) Electrical Engineering	...	30
(3) Textile Manufacture	...	30
(4) Technical Chemistry	...	20
(5) Sheet-Metal Working & Enamelling		20

Further particulars can be obtained from the Principal.

D. E. WACHA,
Honorary Secretary.

PERFUMERS AND CHEMISTS

BY SPECIAL APPOINTMENT TO

H. H. THE MAHARAJA GAIKWAD OF BARODA.

The Hon'ble PROFESSOR
G. K. Gokhale, C.I.E.

Member of the Viceregal
Legislative Council, writes--

I am delighted to find
that your preparations are
in no way inferior to similar
preparations of foreign
manufacture usually in use
among our people.

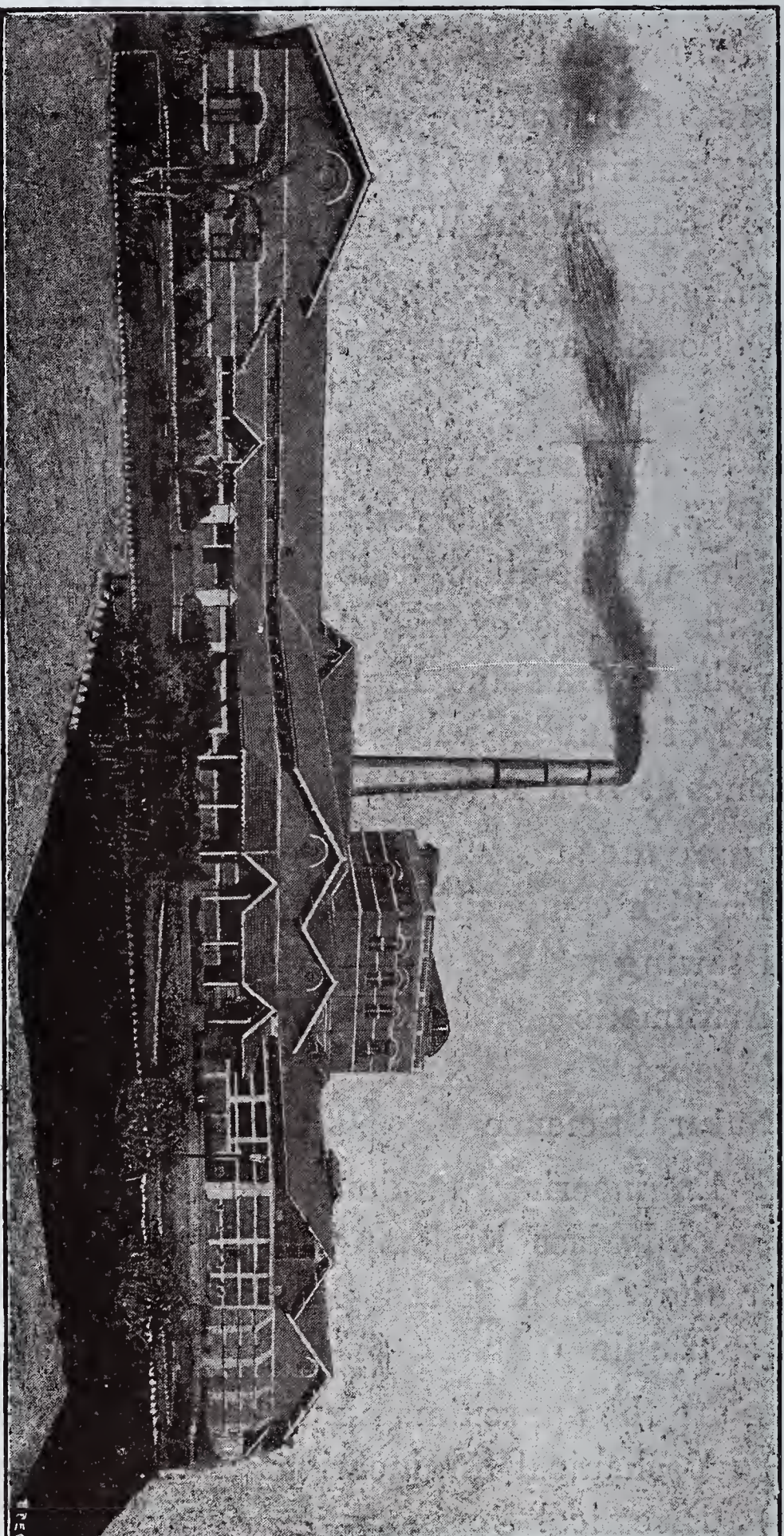
Your prices are also
lower, and I think you may
confidently look forward to
your commanding an exten-
sive sale. The name of Prof.
Gajjar is a guarantee to the
public that the preparations
issuing from your factory
will be of the highest purity
and excellence.

(Sd.) G. K. GOKHALE.

Telegrams:

"ALCO"

Bombay & Baroda.

Our Works at Baroda.

I was much pleased with the sample bottle of Red Rose perfume that you sent me. *The fragrance of the Scent was very refreshing.* You are to be congratulated upon producing so excellent an article.

(Sd.) HENRY S. L. POLAK.

PRICE LIST SENT FREE ON APPLICATION.

Justice Chundra Madhav
Ghose, Late Judge of the
Calcutta High Court writes:-

I have used some of the
Scents especially the
"Bahar" and Hair Oil
prepared by the Alembic
Chemical Works, Bombay,
and it affords me great ple-
asure to say that they are
excellent. The Company
deserves every encourage-
ment at the hands of the
public.

(Sd.) CHUNDRRA
MADHAV GHOSE.

**Office & Stores,
Girgaon, Bombay.**